

Sators

Proza

Intervija

Vēsture

Proza

Arno Jundze. <i>I remember Elvis Presley</i>	2
Gunta Šnipke. <i>Koks</i>	6
Lelde Jauja. <i>Vaniļa izraisa atkarību</i>	9
Dace Vīgante. <i>Gabrielas Mistrālas motīvs</i>	12
Margarita Garsija Robajo. <i>Zivju zupa</i>	14
Tamāra Duda. <i>Kijiva, 2023. gada marts</i>	18

Dzeja

Kārlis Vērdiņš. <i>Atrais ēdiens</i>	22
Ieva Rupenheite. <i>Ar upēm šogad man veicas</i>	24
Sintija Sudmale. <i>Tā viņu sauc</i>	26
Dovile Kuzminskaite. <i>oneiroi</i>	28

Intervija

<i>Amatnieka veiksmē.</i> Ar Vili Lācīti sarunājas Oskars Vizbulis	30
--	----

Recenzija

Sintija Kampāne-Štelmahere. <i>Ūdens patvērumš</i>	35
--	----

Apcere

Pēteris Bankovskis. <i>Kas dārzā</i>	36
--	----

Recenzijas

Mārtiņš Mintauris. <i>Blaumaņa paradoksalais laikmetīgums</i>	38
Ivars Šteinbergs. <i>Dzeja kara laikā: iespējas un robežas</i>	40
Ieva Lapiņa. <i>Cēlana pudēlpasts</i>	42
Skaidrite Lasmane. <i>Par labu pašapziņai</i>	44

Diskusija

Kaleidoskopa tvērums	45
----------------------------	----

Publicistika

Inga Žolude. <i>Zils-balts-sarkans</i>	50
Edmunds Krastiņš. <i>Kāpēc Latvija nevar labāk</i>	56

Vēsture

Inese Dreimane. <i>Nepabeigtais saraksts</i>	62
Sarma Kļaviņa. <i>Esība un sūtība</i>	68

72. lappuse

Aivars Madris. <i>Abet</i>	72
----------------------------------	----

Kļūdas labojums

Domuzīmes 2023. gada 1. numurā pagājušā gada dzejas apskatā kļūdaini iekļauta Ievas Samauskas grāmata *Miskaste un soliņš (Pētergailis)* un Ineses Zanderes grāmata *Kamoliņš un kastīte (Liels un mazs)*. *Domuzīmes* redakcija atvainojas autorēm un izdevējiem.

Žurnāls *Domuzīme*.

Iznāk kopš 2015. gada.

Galvenā redaktore: Rudīte Kalpiņa

Literatūras nodaļas redaktori: Jānis Vādonts, Aksels Hiršs

Vēstures nodaļas redaktors: Mārtiņš Mintauris

Literārais redaktors un korektors: Jānis Kulmanis

Māksliniece: Sarmīte Māliņa

Izdevējs: a/s *Cits medijs*. Reģ. nr. 40103271624

Adrese: Bruņinieku iela 16, K-2, Rīga, LV-1001

www.facebook.com/domuzime.ir

Twitter: @Domuzime

E-pasts: redakcija.domuzime@gmail.com

Abonēšana: tālr. 27734907, e-pasts abonesana@ir.lv

VALSTS
KULTŪRKAPITĀLA FONDS

Žurnāls izdots ar Valsts kultūrkapitāla fonda finansējumu
lespiests tipogrāfijā *Adverts*

Citējot atsauce uz *Domuzīmi* obligāta. Pārpublicēšanas
gadījumā nepieciešams saskaņojums ar žurnāla redakciju
Žurnālā publicētie materiāli ne vienmēr atspoguļo
redakcijas viedokli

Vāka ilustrācija — Krišs Salmanis

Žurnāls elektroniski: ir.lv/abonesana/ir-domuzime/

Arno Jundze

I remember Elvis Presley

Stāsts

Arno Jundze — desmit grāmatu autors, pēc Eduardam Veidenbaumam veltītā romāna *Es nemiršu nekad* (2022) uzrakstīšanas nolēmis nedaudz atvilkt elpu no lielās formas tekstiem un pievērsties stāstiem. Tā nebūs atgriešanās pie *Gardo visticīnā nedēļas* (2012, 2022) vai citiem pabaisiem bandītu laikmeta notikumiem ar melnā humora piedevu. Topošajā stāstu krājumā rakstnieks vēlas ielūkoties otrpus dienišķajai un plakanajai ikdienas realitātei.

Elvis pamostas tur, kur parasti pamostas. Tukšā dzīvoklī. Pēc ģimenes izjukšanas viņš tajā mīt viens. Atkal ir sasodītas divas minūtes pāri četriem no rīta, kaut modinātājs uzlikts uz septiņiem trīsdesmit. Elvis tagad varētu ņemt cirvi un iet nogalināt augšējos kaimiņus. Viņi šajā laikā pošas uz darbu un ar skaļu blikšķi saliek izvelkamo divāngultu. Ir tikai divi «bet». Elvim ir slinkums celties, un viņam nav cirvja. Kam gan Rīgas dzīvoklī tāds vajadzīgs?

Augšējo kaimiņu rīta pirdieni — tā Elvis tos klusībā dēvē — sākas apmēram pirms gada. Vispirms Elvis pa acu galam pamana, ka viņa kāpnēs ievācas jauni iemītnieki. Netīro liftu un krāvēju skaļo lādēšanos, trokšņus, gādājot uz jauno mītnes telpu mēbeles un citu sodību, laikam nevarētu pamanīt tikai tad, ja pārējie mājas iemītnieki būtu akli un kurli.

Nakts būkšķus Elvis ar jaunajiem kaimiņiem nesasaista uzreiz. Vispirms ik nakti nedēļām un pat mēnešiem ilgi Elvis, sirdij teju pa muti laukā lecot, raujas gultā sēdus. Ir tā, it kā viņam kāds būtu iekrāvis pa smadzenēm ar neredzamu mietu. Jā, nevis pa galvu, bet tieši pa smadzenēm, jo tās, kā apgalvo mediķi, sāpes nejut. Blaukš! Acis ir vaļā, sirds ārdās kā negudra, asinis šalc. Viņš, kas it visā ciena racionālo, nespēj apjēgt, kāpēc.

Pie velna! Tam nav nekāda izskaidrojuma.

Sākumā Elvis pieņem, ka, iespējams, viņam parādījušies pirmie miega apnojas simptomi. Slimība, ar kuru tagad medijos bieži biedē pusmūža vīriešus. Tā draudot ar elpošanas apstāšanos. Pie ārsta Elvis, protams, pat netaisās. Kas vēl nebūs! Ies gan tādu nieku dēļ pa dakteriem vazāties! Elvis nopērk aptiekā kaudzi vitamīnu un homeopātiskus līdzekļus miega un nervu stiprināšanai. Kaut kas no aptieknieces ieteiktā tiešām palīdz. Tabletes, vai varbūt tie ir vitamīni — kurš gan lasa papīreļus, kas sabāzti zaļu paciņās —, mazina spriedzi. Elvis kļūst jūtami mierīgāks, vairs nelamājas, sēžot pie stūres, kad kārtējais ceļu satiksmes idiots viņam priekšā vai

sānos uz ielas izdara kādu muļķību. Tomēr pretīgie miega pārrāvuma mirkli joprojām atkārtotas ar sasodītu uzbāzību. Beigu beigās, salasījies horoskopos, ka Svaru zīmē dzimušo dzīvē esot iestājusies melnā josla, kas draudot ar smagiem pārbaudījumiem un pat nopietnām nelaimēm, Elvis notiekošajā gandrīz vai sāk vainot zvaigznēs ierakstītu sazvērestību. Jo vairāk tāpēc, ka viņa dzīve tolaik tiešām nav sevišķi spoža. Allāž darbos aizņemts, Elvis pat nepamana, ka pazaudējis sievu un abus dēlus.

— Es aizeju! — kādā sestdienas rītā pie brokastu galda saka Dagmāra. — Puikas dzīvos pie manis. Esmu atradusi citu. Nespēju izturēt tavu vienaldzību.

Elvis tikai sēž pie galda un ziež sviestu uz maizes tik sparīgi, it kā mēģinātu to ar nazi izspiest cauri rikas porām, lai sviestmaize pielīp pie brokastu galda. Galvā griežas simtiem «kāpēc», bet Elvis, kā parasti, nesaka neko. Viņš klusē. Kā vienmēr, klusē, tikai zieķē un zieķē sasodīto sviestmaizi.

— Pat tagad tev nav, ko teikt? Ir jau skaidrs, esmu tev pilnīgi sveša, tomēr vai tik ļoti, ka... — Dagmāra nepabeidz domu un dodas uz istabu. Tur viņa paņem nelielu somu ar mantām, uzvelk jaku un atslēdz ārdurvis.

— Pārējās mantas un drēbes es savākšu darbdienās, kad tevis nebūs mājās, — viņa aizejot nosaka. Vairāk gan dzīvokļa durvīm.

Elvis turpina ziest sviestu uz maizes. Ziež un ziež, un ziež... Tā turpinās labu brīdi.

— Stulbā kuce! Es taču visu dariju tevis un dēlu labā. Kas vēl nebija labi? — viņš visbeidzot dabū vārdus pār lūpām. Tad paķer sviestmaizi un triec pret sienu tā, ka rikas lielākā daļa pielīp pie mēļajām flizītēm virs izlietnes, bet drumstalas izšķīst pa visu virtuvi. Pēc dažām dienām rika no sienas pazūd. Dzīvoklī vairs nav arī Dagmāras mantu.

Galū galā izgaist pat aizdomas par paranormālu sazvērestību. Kādu darbdienas vakaru, kad prātā pārcilātas un noraidītas dažnedažādas teorijas, kurās netrūkst pat mazo zaļo cilvēciņu lidojošā šķīvīti, Elvi pārņem atskārsme. Viņš nolemj negulēt un empīriski pārbaudīt, kas naktī notiek dzīvoklī. Apgaismība piemeklē mājseides laikā. Elvis zina, ka līdz nākamajai pēcpusdienai neviens viņu netraucēs. Visus ministrijā ieplānotos darbus viņš jau ir paveicis, atskaite — pabeigta. Tā jāiesniedz tikai jaunnedēļ. Neviens viņu nemeklēs. Naktī Elvis lasa Roberto Bolanjo romānu *2666*. Tas ir pietiekami satraucošs un fantāziju kairinošs, lai neaizmigtu. Viņš ir gatavs uz visu — pat uz maniākālā slepkavnieka parādīšanos no Bolanjo romāna lappusēm. Un tad notiek tas. Pulksten četros un divās minūtēs no augšējā dzīvokļa atskan pamatīgs blaukšķis, jo kaimiņi veic ikrīta divāna salikšanas procedūru. Dārdoņa aizvelas naksnīgajā tumsā, pagaistot kā nebijusi. Izrādās, patiesība ir atrodama tur ārā

Ilustrācija —
Kristaps Kalns

— augšējā dzīvokli. Turklāt līdz banalitātei vienkārša.

Un tomēr šonakt Elvis atkal sēž gultā. Istaba ir tumša un tukša. Sirds kūleņo kā apmāta. Kā ierasts šajā laikā.

— Viss ir labi, es esmu viens, Dagmāra ir aizgājusi, viss ir labi, es esmu viens, Dagmāra ir aizgājusi. Viss ir labi... — Elvis prātā skaita mantru, kas palīdz viņam nomierināties. Arī šoreiz.

Septiņos trīsdesmit skaļi pļerkšķ senlaicīga izskata modinātājs, kas atceļojis no Kopenhā-

genas. 2016. gadā, būdams komandējumā, Elvis pulksteni ierauga kādā suvenīru bodītē. Tas atgādina bērnību. Viņa omītei uz mūšsenas un nobružātas sarkankoka kumodes stāvēja līdzīgs. Ar ieplēstu stiklu, pulksten divos un septiņpadsmit minūtēs sastingušiem rādītājiem. Ome to nekad neuzvilka. Modinātājpulkstenis vienkārši putēja uz kumodes un atgādināja mirkli, kad avārijā dzīvību zaudēja Elvja vectēvs Gunārs.

— Ome, kā var tā būt, ka avārijas brīdī pulkstenis apstājās un stikls iesprāga? — brīnās ma-

Ar šo dirsuli Elvim bijusi nepatīkama pieredze jau ministra X laikā. Par laimi, tas toreiz ātri demisionēja

zais Elvis, kad beidzot uzzina salauztā modinātāja skumjo stāstu.

— Nezinu, Elvi! Iespējams, ka atnāca Laika vecis un pulksteni sadauzīja. Tas bija Gunāra pulkstenis. Kad mirstamlaiks pienāk, tā mēdz notikt.

Mazais Elvis pēc tam ne reizi vien fantazē, kāds varētu izskatīties noslēpumainais Laika vecis un kā viņš prata ielavīties omes mājā tā, lai neviens neredz, un sadauzīt pulksteni brīdī, kad vectēvs, braukdams ar motociklu, nositās.

Ar laiku atmiņas izballo. Ome sen atdusas blakus savam Gunāram. Pulkstenis izmests atkritumos. Arī omes māja pārdota. Bet tur, Kopenhāgenā, suvenīru kioskā pirktais hromētais modinātājs ar kvarca sirdi, diviem veclaicīgiem metāla zvaniņiem un āmurīti starp tiem ir gandrīz uz mata kā tas no bērnības atmiņām.

Elvis pieceļas, apmeklē tualeti un noskujas. Tad nomazgājas dušā. Viņš to dara no rītiem un vakaros. Ļoti pedantiski. Pēc tam dodas uz virtuvi, uzvāra divas olas, nospiežamajā kannā pagatavo stipru kafiju un sasilda cepeškrāsnī kruasānu. Arī to viņš dara katru rītu. Elvja sieva Dagmāra par šo vīra ieradumu nedēļām ēst vienu un to pašu ēdienu savulaik ir ne mazums brīnījusies — nu kā tev neapnik? Elvis savukārt klusībā ne reizi vien dusmojies uz viņu. «Nu kāda vella pēc es nevarētu katru rītu ēst savu kruasānu un divas olas? Es taču ar tiem tev neuzbāžos, rij savus tomātus un jogurtu, cik lien.» Skaļi tas netiek pateikts nekad.

Tagad Dagmāra ir projām. Arī dēli. Elvis ir viens. Viņš nevienam neuzbāžas. Arī citu sievieti nemeklē. Ko gan viņš nav redzējis laulības dzīvē? Drēbes izmazgā veļasmašīna. Ēdienu uzsilda cepeškrāsnis. Grīdu iztīra robots putekļsūcējs, saukts par Robīti. Sekss Elvi īpaši nevilina. Pēdējos gados jau tā nerunīgs, pēc sievas aiziešanas viņš kļuvis vēl klusāks un reizēm nerunā dienām ilgi. Pat darbā. Kolēģi jau sen pieņēmuši, ka Elvis ar viņiem labprātāk komunicē virtuāli, iekšējā čātā un e-pastos. Reizēm gan kādam ienāk prātā Elvim aizrādīt, ka viņš taču varētu arī vienkārši un cilvēcīgi pateikt, kas darāms. Elvis uz to parasti atbild: «Nav ko lieki vārdus tērēt, katrs tos saprot citādi, uzrakstīts teksts ir skaidrs un nepārprotams.»

Gatavais sausiņš! Bet neaizstājams.

Tomēr pandēmijas sākumā, kad valsts pārgāja attālināta darba režīmā, Elvja komunikācijas veids daudziem kļuva par normu. Mājās pie datora sēžot, patiešām ir vieglāk ātri uzrakstīt nepieciešamo, jo tā nenotiek stundām ilga tērgāšana ar kolēģiem par nebūtisko. Pandēmijas laikam beidzoties, sākas Ukrainas kara izraisītā enerģētiskā krīze. Tās dēļ valsts iestādēs, līdzekļus taupot, samazina siltuma padevi. Telpas kļūst drēgnas un miklas. Tajās ir grūti strādāt. Mājsēde ir beigusies, bet darbs no mājām turpinās. Tikai reizi pāris nedēļās birojā notiek plā-

nošanas sapulce, un šorīt Elvis dodas tieši uz to. Sapulcē parasti runā par Elvi lielāki priekšnieki. Ministrijā tie mainās bieži, līdz ar ministru demisiju. Bet ministri nāk un iet.

Elvis izkāpj no tramvaja pieturā pie Merķeļa ielas. Uz Vaļņu ielu viņš parasti dodas gar Brīvības pieminekli. Nelielā pastaiga palīdz sakārtot domas. Šodien sapulce būs īpaši nepatīkama, to vēsta priekšnojauta. Arī tā nav neizskaidrojama maģiska vīzija vai nākotnes pareģojums. Viss ir līdz banalitātei vienkārši. Sapulcē uzstāsies jaunais parlamentārais sekretārs — pilnīgs nūģis un demagogs. Ar šo dirsuli Elvim bijusi nepatīkama pieredze jau ministra X laikā. Par laimi, tas toreiz ātri demisionēja, bet dirsuli aizrotēja uz citu ministriju. Elvim riebjas termins «ieredņu rotācija». Tomēr parlamentārais sekretārs, viņaprāt, varētu, griežoties kā spēļu vilciņš, rotēt labi tālu.

Kopš Dagmāra viņu pametusi, Elvi vajā uzmācīga doma — kas, pie velna, ir tas, ko viņš dara, un kāda vispār ir viņa dzīves jēga? Gadiem ilgi datorā ražot virtuālu dokumentu kaudzes? Lauvas tiesu no tiem nevajag nevienam visā plašajā pasaulē. Pilnīgi bezjēdzīgi! Šie dokumenti reizēm noder tikai pašam Elvim. Vairākkārt viņš, ministrijā varai mainoties, ir cēlis priekšā it kā jaunus priekšlikumus, patiesībā tos izkopējot no sen aizmirstiem iepriekšējo gadu un ministru laiku dokumentiem. Ja izdodas trāpīt pareizajā laikā un vietā, visi ir sajūsmā par to novatorismu.

Varbūt Elvis ir par ilgu klusējis? Nekad nav iebildis, nav dalījies ar to, kas viņam svarīgs, sāp vai uztrauc?

Sirdi pēdējā laikā kaut kas grauž, smacē un dedzina vienlaikus, tikai pats Elvis nesaprot, kā pret šo graužēju, smacētāju un dedzinātāju cīnīties. Visticamāk, viņš ir vienkārši noguris. Varētu doties atvaļinājumā pie siltas jūras. Laiski izlaidīties Mesongi pludmales atpūtas zvilnī, iemalkot kokteili, pusdienās notiesāt grilētu kalmāru, bet vakarā klausīties vietējo grieķu muzikantu uzstāšanos un kopā ar citiem atpūtniekiem līdz bezspēkam lēkt kaismīgo *Zorba dance*. Ko gan viņš te murgo? Kāda tagad, decembra sākumā, atpūta Korfu? Tur lietus gāž kā ar spaiņiem, no jūras zēģelē nepatīkams brāzmains vējš, bet tukšajā pludmalē varbūt plivinās tikai kāds salauzts saulesargs. Iztēlē Elvis pat uz mirkli ierauga šo saulesargu, tas ceļas gaisā un krīt kā ievainots putns.

— Fū! Elvi! Kur lien? Luksoforā deg sarkanā gaisma. Nesapņo! — pie Latvijas Universitātes gājēju pārejas skaļa auto signālaure atsievē Elvi dzīves skarbajā istenībā. Un tad, veiksmīgi ticis pāri Raiņa bulvārim, ejot gar kanālmalu, viņš atkal sajūt smacējošu nelaiimes priekšnojautu. Elvis apstājas, norij siekalas, smagi ieelpo un lēnām dodas pretim liktenim.

Sapulcē tiešām uzstājas jaunais parlamentārais sekretārs. «Dievspas,» teiktu Elvja ome. Sekretāra uzstāšanās ir demagoģijas un muļķi-

Kulminācija pienāk, kad runātājs pēc šķebīgo iedomu kūku cepšanas sāk iznesties par situāciju modelēšanu

bas kalngals. Rozā sapņu pilis, kuras būvējot, juku jukām sapīts viss. Sākot no Eiropas liberālo vērtību modīgajām tendencēm līdz diktatoriskai pārliecībai – viss drikstēs būt tā un tikai tā. Bet pāri visam muļķības slavinājums. Nekā konkrēta, nekā dzīvē vai saprātā balstīta. Saukļi, saukļi, saukļi... Elvis slepus vēro kolēģus. Rūditākie cenšas nesminēt un izmisīgi tēlo ieinteresētību. Dažs pat izliekas, ka pieraksta teikto. Zina taču, ka sekretārs, maita, ir atriebīgs. Ja pamanīs kādu smikņājam, noēdis bez sāls.

Kulminācija pienāk, kad runātājs pēc šķebīgo iedomu kūku cepšanas sāk iznesties par situāciju modelēšanu un precīzu attīstības prognožu nepieciešamību. Diemžēl viņš turpina vāvuļot nesekmīga augstskolas pirmā kursa studenta līmenī. Tad notiek kaut kas nesaprotams. Elvja smadzenēs atskan būkšķis. Gandrīz tāds pats kā tas no rīta – pulksten četros un divās minūtēs. Nesaprotams spēks uzrauj Elvi kājās. Atsprāgst slūžas, kas gadiem ilgi aizturējušas vārdu strauņi. Nē, te noteikti ir vainīga Elvja mēnešiem ilgā gandrīznemaznerunāšana. Viņš pēkšņi vairs nepazīst savu balsi un, pats ļaunākais, nesaprot vārdus, kas slid pār lūpām. Bet tie laužas laukā patvarīgi un neapturami. Kolēģi sākumā apjukusi, tad izbrīnīti vēro Elvja uzstāšanos. Kaut ko tādu šajā telpā nav gaidījis neviens.

To, kas notiek tālāk, Elvis redz un dzird kā pa miglu. Kolēģu skatienus. Valsts sekretāra frāzi – atradis, kam patiesību paust, viņš taču tevi dzīvu noēdis! Ar skaļu troksni atsprāgušās sapulču telpas durvis. Sabiedrisko attiecību nodaļas vadītāju, kura pārbīli sauc, ka to vairs nevarot atlikt, jo mediji tūlīt ziņošot par asinsizliešanu kādā provinces skolā... Tad Elvis kā noreibis soļo lejup pa kāpnēm. Viņa galvā dunot atbalsojas katrs senlaicīgais pakāpiens. Ik solis kļūst skaļāks un skaļāks, līdz beidzot nāk asas sāpes un glābjoša tumsa, aiz kuras, šķiet, nekā nav.

Kad Elvis atgūstas, viņš redz, ka ceļas augšup. Apakšā uz koka trepēm paliek saļimušais ķermenis, apjukušais apsargs un kolēģi. Viņš dzird – kāds zvana un bažīgi lūdz atbraukt neatliekamo palīdzību. Elvi tas nesatrauc. Tā viegli un pavisam vienkārši viņš izspurdz cauri griestiem, bēniņu stāvam un jumta pārsegumam, nemaz nebrinoties, ka cilvēkam tas nav iespējams. Tālākais tomēr nav nekāds gaismas tunelis, par kuru viņš tik bieži dzirdējis. Ausīs šalc vējš, un sajūta ir tāda, kā lidojot ar paraplānu. Viņš laižas pāri jumtiem un kaut kur augstāk, tuvāk mākoņiem, redz sen mirušo vectēvu Gunāru vizināties ar motociklu. Elvis gribētu tuvoties viņam, bet vectēvs dusmīgi pamāj, lai taču Elvis laižas zemāk. Tikai nav īsti saprotams, kur. Viņš tomēr paklausa un vēro to, kā tuvojas pilsētas jumtiem. Vēl mirkli vēlāk apmulsušais Elvis palido garām kādam mansarda logam un caur to pamaņa telpā milzu ekrānu. Tajā zibinās melnbaltas un krāsainas Elvija Preslija fotogrāfijas. El-

vis dzird labi nostādītu ziņu diktora balsi angļu valodā sakām, ka rokenrola karalis nupat esot nomiris hospitali Memfisā. Kāda cita balss kaut kur augstāk, tas noteikti ir vectēvs Gunārs uz motocikla, sauc: – Ej taču vienreiz iekšā! Tad atskan mūzika un Denijs Mirors iedziedas gandrīz tādā pašā zemā samtā kā neaizmirstamais rokenrola karalis Elviss Preslijs:

*I remember Elvis Presley
Lord, how I love to hear him sing!
So, I'll adore him just forever
For he's the one and only king
I remember Elvis Presley
And he won't ever set me free
Like he was singing «Now or Never»
He's just a golden memory...*

Viņš bez kādām pūlēm izslid cauri loga stiklam un viegli ienirst lielajā ekrānā. Tomēr Elvis nenonāk nekādā agrāko gadu MTV mūzikas videoklipā. Te nav karaļa Preslija, kura vārdā viņš nosaukts. Nav pat Denija Mirora, kura balss jo-projām turpina skanēt. Nav arī *The Jordanaires* vai vēl kādu mūziķu. Viņš atpopas krēslā sava dzīvokļa istabā un redz tajā caur sienu ieslīdam gara auguma kārnu viru. Tieši ieslīdam. Tik viegli un nepiespiesti, it kā sienas būtu hologrammas. No sākuma virs ir gandrīz caurspīdīgs, tad kļūst aizvien redzamāks, vieliskāks un taustāmāks. Tik garš, ka visas drēbes viņam ir krietni par mazu. Gan rūtainais, krietni panēsātais flaneļa kreklis, gan maksšķernieku veste, gan mūžsenās velvetenes ar apspurušajiem galiem. Vienīgi sandales un frotē zeķes atbilst milzīgajām pēdām. Virs vai, kā tagad redzams, drīzāk vecis uzmanīgi izņem no nobružātās senatnīgās ārstu somas sarkanu samta auduma gabalu, elegantu āmurīti un baltus cimodus. Viņš uzvelk tos rokās un ar ierastu kustību ietin auduma gabalā Elvja no Kopenhāgenas atvesto modinātāju. Tad paņem tīstokli plaukstā un pārliecinās, ka samtā apslēptā ciparnīca ir vērsta pret viņu. Otrā plaukstā vecis satver āmuru, strauji bliež ar to pa samtā ietīto pulksteni. Blaukš! Noskan slāpēts būkšķis. Precīzi tāds, kā četros un divās minūtēs no rīta. Vecis atin audumu, atviegloti nopūšas un pavēršas pret Elvi.

– Tev gan šoreiz paveicās! Es tavā vietā izmantotu iespēju. Ja driktu ko ieteikt, sāc reiz dzīvot un beidzot izdari kaut ko jēdzīgu.

Tad vecis noliek pulksteni atpakaļ uz plaukta. Tā korpuss ir nedaudz saliecies, tomēr modinātājs turpina skaitīt laiku. Elvis grib vecim kaut ko vaicāt, bet jau atkal iestājas tumsa. Cik ilgi Elvis tajā pavada, nav zināms. Tad viņš kā caur biezu polsteri sāk dzirdēt ritmiskus pikstienus. Pī, pī, pī, pī...

Kaut kur no aizmiglas valstības paklusi skan sveša, bet skaidra balss: «Kolēģi, paldies! Sirdsdarbību esam normalizējuši, pulss stabils, izskatās, ka pacients dzīvos.» ■

Gunta Šnipke

Koks

Stāsts

Gunta Šnipke (1955) ir dzejniece, arhitekte. Dzīvo Liepājā. Izdoti trīs dzejoļu krājumi: ... *bērnienāca...* (1995), ... *un jūra* (2008), *Ceļi* (2018), publikācijas arī vairākos kopkrājumos. Jaunākais krājums nominēts **LALIGABA**, un autore par to saņēmusi Starptautiskās Rakstnieku un tulkotāju mājas un Ventspils pilsētas domes balvu, kā arī Dzejas dienu balvu (2018).

■ Bumbiere auga uz robežas. Nē, gandrīz uz robežas — stumbrs bija Zvejnieces zemē, bet viss kuplums pletās pār Otilēs gabalu, metot ēnu uz viņas samtenēm, lauvmutēm un smaržīgo rožu krūmu. Par to Otilēi pienācās tie augļi, kas iebira viņas puķēs. Taisnībai taču jābūt! Zvejniece tādu lietu kārtību skaitīja par tīru zagšanu. Bet ganos gājusi Otilē mācēja bumbieru laikā piecelties agrāk nekā bijusi dāmu friziere. Tā suta līdz pusdienai, pēc tam viņai uz sētā parādīšanos vēl pienācās uzpērvēt lūpas, piesist ar to pašu lūpkrāsu pie vaigiem, galvīdū savīt mazu pidziņu no šķidrājiem, sipolu mizās izeļģani krāsotajiem matiņiem, iestumt tajos ziloņkaula smukumķemmi... Cope? Kāda tur cope, bija jāpiesiedz plikais pakausis, ko pati ar karstajām ondulācijām un citiem modes niķiem izcepinājusi. Un vēl tās brudierētās krādziņas, krustšķērsu štepētās pirmskara krājumu laka kurpes, nu, pūt un palaid, vecam tak būtu jāprotas aprimties. Otilē pratās: bomeļa zeķes, ontlīga štapeļa kleite, stripainā kartūna širce, akurāta balta drānīte. Mati viņai bija sirmi. Taisni. Un daudz. Un šircei bija lieieieielas kabatas, no kurām ikrīta bumbierēnu vākums klusi un pārliecināti izripoja uz platā virtuves galda ar sāpīgi apņēmīgu nopūtu: «Ēd, bērns.»

Bērns, Otilēs mazmeita, ēda arī, lai gan daudz labāk garšoja vecmammašas debesmannas un saldās klimpu zupas. Otilēi patika gatavot. Viņa jaunībā bija dienējusi pie kungiem par virēju un zināja, kā veselīgu cūkas aknu pataisīt par smekīgu kotletīti, kā aizvakardienas zupu pār malt penkoks, kā penkokus piepildīt ar maltu plaušu, ko šajā virtuvē dēvēja par plūci, un kā to visu pasniegt ar smalko nosaukumu «kommorjenvīder». Galvenais, viņa zināja, kur un kā vienmēr dabūt pusdienām nodomāto. Dabūt! O, dabūšana bija mājsaimniecības meistarstīķis. Veikalos jau ap

desmitiem no rīta vairs nekā nebija. Atvēra astoņos, tad vismaz uz septiņiem bija tur jābūt. Otilē bija uz sešiem, lai ar pirmās pircējas tiesībām varētu katrai īgnajai «prodavščicai» izrādīt savu saprašanu par zupas kauliem, akmeņu plekstēm vai kūpinātām strimalām. Kurš stāvēja no sešiem, tika pie pilnas dienas izvēles. No tā, ko kurdien bija atveduši. Viendien tās bija siļķes, citudien liellopu astes. Vai tesmeņi. Vai smadzenes. Vai nieres. Iepriekš to neviens nezināja. Izņemot tos, kuriem bija pačukstējusi Irēnas mamma. Irēnas mamma strādāja tirdzniecības pārvaldē. Par apkopēju. Bet tirdzniecības pārvaldē. Irēna, par laimi, bija Otilēs mazmeitas draudzene. Un tad vakaros, kamēr Irēnas mamma savu «saulīti» atlipināja no Otilēs penkokiem, caur puķēm, caur rozēm, caur tējas garaiem mazpamazām noskaidrojās, uz kuru stūri rīt jāriktējas. Pēc banāniem. Vai rauga. Vai labajām ziepēm. Tās, protams, neēda, bet tāpat saimniecībā vajadzēja.

Skrienot uz sētas ateju, koridorā pie Zvejnieku durvīm arī varēja uzost tīri gardu virumu smaržas. Kur tie ko dabūja? Viņa tak pat uz veikalim negāja, tikai vīrs, ar ne katru dienu, lēni un cienīgi cīrēja pēc maizes un piena, turēdams muguru taisnu, uz katru kaimiņu platmali apsveicieniem pacilādams, no papīra striķiem tamborēto iepirkumu somu liegā ritmā šūpodams, it kā nebūtu ne deficītu, ne rindu, ne priekšā lidēju, ne pakaļā. Kā kad nezinātu, kurā laikā nonācis. Otilē zināja. Un ne to vien. Printlīgajai Zvejnieku ģimijai bija kāds noslēpums, ko Otilē ik pārnēdēlas atklāja mazmeitai, savzvērnieciski dvesdama pār virtuves galdu: «Bet viņa ir par viņu vecāka, un tā nemaz nav pirmā laulība.» Piedauzīgā patiesība no Otilēs mutes iekrita taisni cukurtraukā. Tad to iemaisīja gaiļbikšu tējā. Un izbaudīja. Otilēs vienīgais vīrs bija palicis karā. Cita viņai nebija vajadzējis. Kaut daudzi bija gribējuši.

Zvejnieku briesmīgā vecuma starpība bija tieši divus gadus un divus mēnešus liela. Abiem, tāpat kā Otilēi, bija ap septiņdesmit. Bet tas nemainīja starpību. Starp Zvejnieku vecumiem. Tas bija jāapzinās. Otilē pie tā cītīgi piestrādāja. Jo viņa zināja. Jo agrāk viņas ar Zvejnieci bija it labi satikušas. Pirms zemes dališanas viņām patiesībā nebija, ko dalīt. Varbūt vienīgi kādas bēdas, kuras, abām vakarējot pie Zvejnieku kafijas vai Otilēs tējas, mazpamazām sadalījās par pusbēdām. Bet, kad nu labā kaimiņu būšana caur zemes iemērišanu bija nobeigta, ne viena vien sirsniņi slēpta lieta tika naidīgi mesta galdā kā trumpja kārts. Otilēs virtuvē galds bija plats, tur varēja daudz ko uzvest — kā piedevu pie gardajām maltītēm. Saimnieces veikumu godājot, ēdējiem tad nu nācās pacietīgi uz klausīt briesmu stāstus par apkaunojošo Zvejnieces jaunību, viņas pirmslaulības intīmajiem piedzīvojumiem un viņas meitas miklaino nāvi. It kā no aklās zarnas, tā Otilē teica. Bet kā viņa to teica! Bija jābūt apaļam idiotam, lai nesaklausītu divdomīgo noklusējumu

Ilustrācija — Sanita
Skalbe

Otīles vēstījumā. Tas bija tik skaļš, ka pat «bērnām» ausis svila no nelabām nojautām.

Reiz, vēl pirms kara, visa zeme bija piederējusi daktera Igauna vecākiem. Klusu un šauru loku vakara atmiņās to tālo senatni dēvēja arī par ulmaņlaikiem, bet dienas gaišumā visu atmiņu krājumu bija pieņemts ietilpināt jēdzienā «pirms kara». Tā, neminot konkrētus gadus, katram bija skaidrs, par kuru laiku runa. Katram bija sava skaidrība, latviešiem viena, krieviem cita. Krievi bija tie, kuri runāja krieviski neatkarīgi no savām tautībām, latvieši bija tie, kuri atbildēja, kā prasīja, bet nu dzīvoja katrs pēc savas saprašanas, kur visādu senču zeme visiem bija kopīga. Līdz tomēr nācās pārdalīt. Tā vajadzība radās pēc jauno ēku uzbūvēšanas.

Agrākā Igauna nama labklājībai valsts bija sarūpējusi sešus šķūņus, vešūzi un trīs atejas. Dzīvokļi bija seši. Divos joprojām mita daktera

ģimene, vienā pats ar sievu, otrā sievasmāte ar taksī. Bijušiem namsaimniekiem it kā pienāktos lāviņas tāltālu taigā, bet šis bija dikti, nu dikti labs dakteris, un kāda miesas vaina katrai varai varēja piemesties, tāds dakteris bija jāpietur. Tā nu Igauni bija tepat. Vienlīdzīgi ar citiem. Un viņiem tika viens jauno ateju kambarītis. Viens kopīgs pienācās krieviem, kuru divas paaudzes arī aizņēma divus dzīvokļus, bet trešais steliņģis atlika Otīlei un Zvejniekiem, kam savas atejas radu mājā nebija. Tas nu bija nodarīts, katrām dēļu durvīm uzkārtas mazas kūtenītes, katram lietotājam pa atslēdžiņai — veseli gājuši! Katram dzīvoklim vēl iedalīja pa šķūnītiem, un, kad bija sastādīts arī vešūža lietošanas grafiks, būtu kārtā pagalmam — kur kuram tagad savu malkas čupu kraut un savus veļas striķus vilkt. Kamēr citi, viens pie otra vakarēdami, prātoja, kā būtu labāk un pareizāk, krievi veikli nacionalizēja šķir-

**Oficiāli
jau Dieva
«pēc kara»
nebija, tomēr
albumos
joprojām
glabājās
iesvētību
bildes ar
balti ģērbtām
meitām**

bu starp vešūzi un saviem šķūņiem, kur uztapināja vēēēerandu ar maziem sīkrūšu lodziņiem, saulainajā kaktā pie izsmeļamās bedres nolika apaļu galdu, aplātu ar aplupušu vakstuku — iznāca gandrīz kā dāča, tikai bez dārzkopības. Pag, kāpēc bez? Un pelnu pelēkajā pagalmā vietvietām parādījās sīpoliem un ķiplokiem apstādīti melnzemes uzkalniņi ar mazām zaļām sētiņām, bet pie vešūza sienas silti garoja ķirbju audzēšanai paredzēta mēslu kaudze. Bija nojaušams, ka, ļaujot dācsaimniecībai attīstīties uzņemtajā tempā, pāri paliks labi ja taciņas pa maršrutiem «māja—ateja», «māja—malka», «māja—vešūzis». Neviens nevienam gluži acis lēkt negribēja, bet aiz muguras klusēt nespēja. Un aizmugure bija plaša — četras dusmīgu saimnieču virtuves!

Dakteris sievu murdēšanā parasti turējās pie atturēšanās, taču galu galā neizturēja un ņēmās runāt ar visiem, kas paši savā starpā nerunāja. Taisnīgi izvērtējot kopējās vajadzības un privātās vēlmes, pagalma viena mala, kur jau Igaunņu senčiem bija bijušas garšaugu un puķu dobes, pārtapa par mazdārziņiem — katram dzīvoklim pleķītis aptuveni divguļamas kapa vietas lielumā, ja bija palaimējies, bez senču kokiem vai krūmiem. Tādā ziņā Otilei bija veicies — smuks, taisnstūrainis un pilnīgi tukšs gabals, apēnots tikai pašā dienas vidū... Tā būtu, ja Zvejnieces zemē nebūtu tās kuplās bumbieres. Un nebija jau no tās ēna vien, saknes ar pa visu Otilēs zemi, sausā laikā nevarēja spēt laistīt, ūdens no pumpja lielu gabalu jānes, tāpat no katras mēslu sauļas tam milzenim kas tika. Nujā, pusi Zvejnieces gabala aizjēma, tomēr... Kad varētum pa labam, bet nu... «Ēd, bērns.»

Godīgi domājot, pustumsā puszagšus pa pazarēm pusgatavi saplūktie, vecā koka mokās izspiestie augļi nelikās stridiņu vērti. Tie bija ar biezu, rūgtu mizu un miltainu bezgaršas mīkstumu. Radi no laukiem veda lielus, saldiskābus un tik sulīgus, ka rokas līdz elkoņiem slapjas, kamēr vienu notiesā. Tomēr vecāsmamma pūliņus nedrīkstēja niekā likt, un «bērns» pašai dziedīgi ēda, ilgojoties pēc ražas laika beigām. Tikām kārtējais plūcis sērīgi čīkstēja, tiepīgi cenzdamies izkāpt no verdošā katla, bet Otile to nepagurusi stūma atpakaļ ar nomelnējušu koka karoti, sirdīgi purpinot kārtējo atklāsmi no Zvejnieku grēku saraksta. Tas uzvārds, vai zinies, nemaz nebija no sākta gala tāds bijis, tas bija samainīts, vēl pirms kara, kad tos vācu uzvārdus mainīja, pārtaisot par latviešu. Fišeri viņi bija bijuši, Fiše—ri! Nē, nu Otile jau tamdēļ neskries uz iestādēm viņus apsūdzēt, bet tāda izdarišanās nav smuka, nepavisam nav smuka. Otile tā vis netika mājoties, un kas viņai bija kaitējis? «Meitās» viņa bija Hūna, un tā arī palika līdz pašai laulībai, par godu tēvam un vispār... «Bērns» prātoja, cik savādi kaimiņiem uzvārdi — latvieši Igaunī, krievi Čabani... Fišeri Zvejnieki... un kurš Hūns no laba prāta gribētu pārsaukties par Vistu...

Bet teikt neko nevarēja, jo ēšanas laikā runāt bija liegts.

Otile un Zvejniece viena par otru varēja pierunāt pilnus grāpjus un ķisenus, bet vieglās dienas kā nenāca, tā nenāca. I ne uz ateju bez kreņķa netika, vienādiņ bija jāuzpasējas, kā izmīties. Gatavā sodība tāds kopīgs steliņģis! Tikai rudēnim noplicinot kokus un zemi, sadzīvošana atkal nonāca līdz pieklājīgām labdienām. Par ko gan pie plikiem zariem plēsties — ne augļu augšā, ne puķu apakšā. Un miers garoja pār Otilēs alumīnija katliņiem un Zvejnieces porcelāna servīzēm. Pilnīgs tas miers tomēr nebija, tam abu sirdīs bija piekrāts par daudz grūtuma, tikai tāds pamiers, līdz nākamajiem bumbieriem.

Cilvēks domā, Dievs dara. Oficiāli jau Dieva «pēc kara» nebija, tomēr albumos joprojām glabājās iesvētību bildes ar balti ģērbtām meitām, kas rokās turēja ne tikai liliju pušķus, bet arī Bībeles. Laikam caur šīm bildēm Viņš paslepen lūkoja pēc darāmā pasaules daļā, kurā bija pasludināts par neesošu. Un Viņš atrada šo zemi izvēdināmu esam. Un Viņš savērpa Lielo Vētru. Un bija nakts, kad tā atnāca. Un tā bija baises nakts. Sirēnas gaudoja, radio auroja, telefoni pļerkstēja, debesis bija atvērušās visā savā spēkā, ar vēju, lietu un zibeņiem. Otile sameta pa tumšu sagrabstītas mantas rūtainajā seģenē, sasēja paunu un gaidīja ugunsgrēku, kad, gribi, negribi, būs jāskrien laukā. Ielas pusē vējš bija pārrāvis elektrības vadus, tie daudzījās pret māju, spļaujot dzirksteļu kūlus kā tāds daudzgalvu pūķis. Senaizmirstas lūgšanas skaitīdami, visi bija salīpuši pie logiem un vēroja, kā jaunais krievs ar veļas stangu cenšas savaldīt lunkano briesmoni. Un izdevās taču! Tam dēļietim bija gan duka! Jā, duka... Un tēvs ar vienu kāju. Un sieva gaidībās.

Nākamajā ritā pa tirgus placi blarkšķēdams vēlās jaunā skārņa jumta skārds, sarullēts kā štopkūkas tūte, bet apkārtējie koka nameļi, kuri jau gadu desmitiem skaitījās avārijas stāvokli esoši, stāvēja, i negrasīdamies avarēt. Arī Igaunņu namā un sētā viss bija savās vietās, tikai veco bumbieri vētra bija nogāzusi. Izgājušas sētsvidū, Otile ar Zvejnieci ilgi lūkojās uz satrupējušā koka atliekām, jūtoties tādas kā piekrāptas, kā iztukšotas, līdz vienā balsī izdvesa: «Paldies Dievam.» Un apskāvās. Un saltais pēcvētras lietus sajaucās ar siltajām asarām.

Vakarpusē no Zvejnieku dzīvokļa atkal izvijās kārdinoša šmorgaļas smarža, no tām, ar plūmēm un kreicnagliņām. Pasitusi padusē *Prozīt* kasti, no tām, kuras Irēnas mamma nesa uz visām jubilejām, Otile devās izlūkos. Cik gāāardi smaržo... Ak, tas no krustdēla, pilnīgi traks uz medībām... Lonij, tokš nevaig man, es jau mājā paēdu... Alfrēd, padod Otilei krēslu... Un miers bija jauns, stiprs un ilgas pastāvēšanas cerību pilns. Un Zvejniece uzlēja kafiju īpašajā krūzē, tai brūnajā, kas vēl no pirmskara laikiem. Tā bija veidota kā koks. ■

Lelde Jauja

Vaniļa izraisa atkarību

Stāsts

Lelde Jauja ir dzimusi Līvānos, pa laikam dzīvo gan Latvijā, gan Spānijā. Absolvējusi Literārās akadēmijas prozas meistardarbniču kursu. Iesniegtie darbi godalgoti izdevniecību *Zvaigzne ABC* un *Latvijas Mediji* rīkotajos manuskriptu konkursos (2020, 2021). Pirmais romāns *Vīrs, bērni un pieci randiņi* klajā laists 2020. gadā.

Viegli šļūkādama, Serena pienāca pie Karalienes Viktorijas ielas sestā nama, nolika uz ietves nesamo, iestīvēja roku šauro bikšu kabatā un izķeksēja atslēgu saišķi. Durvis atverot čikstēja, un Serena nepatīkāmā samiedza acis.

Milzīgā monstera foajē stūri izskatījās karaliska kā vienmēr. Nesen pārkrāsotās kāpņu margas nedaudz oda. Kāpt uz otro stāvu ar trīs pusotrlitriņģu piena pudelēm, apelsīnu maisu, sarkano lēcu paku, pāris sipoliem un čorizo luņķi rokās negribējās, tāpēc Serena nospieda lifta pogu un, gaidot vizināšanos augšup, sienas spoguļi pētīja, kā kūlājas viņas melnā, garā bize un ar pašu galiņu pieskaras pēcpusei, kā vēderriepas karas pāri džinsu apspilētajai vidukļa līnijai, kā krekliņam iziris diegs, kā derētu nopirkt jaunas botas.

Izkāpusi no lifta, Serena, kā parasti, turot pirkumu maisu vienā rokā, ar otru slēdza vaļā A dzīvokļa durvis. Viņa dzirdēja, kā aiz B durvīm raud zīdainītis, un savilka seju līdzjūtīgā grimasē. Atdarītās durvis ar būkšķi pret kaut ko atsitās, un uz pelēkās marmora grīdas izgāzās spējas šļakatas, pa garo gaiteni laiski sāka plūst baltu putu upīte. Serena tai pārkāpa pāri un iegāja virtuvē. Tur pie galda sakņupusi sēdēja Huanita gaiši zilos rīta svārkos. Huanita mērcēja kakao glāzē *Maria* cepumus un tad nesteidzīgi tos notiesāja. Televīzora raidīja Anarosas šovu, tajā divi cilvēki — sieviete, kam bija uzpūstas lūpas un samociti blondi mati, un vīrietis ar izplūkātām uzacīm un nepatīkamiem smiekliem — viens uz otru kļiedza.

«Labrīt, Huanita!» Serena nolika iepirkumu maisu uz grīdas. «Tev nevajadzētu pašai mazgāt grīdas. Tu vari paslidēt, nokrist un sasisties.»

Vajadzēja lupatu, saimniecības telpā visi plaukti bija vaļā — Huanita bija meklējusi amonjaku, ko pieliet klāt ūdenim, ar ko mazgāt grīdu.

«Ziņās rādīja, ka trīs bandīti no Venecuēlas aplaupījuši veikalu un nogalinājuši kasieri. Jūs esat traka tauta,» skaļi paziņoja Huanita, apsprauslādama galdus un sevi ar cepumu drupačām.

«Es esmu kolumbiete, Huanita,» Serena bez

steigas aizvēra skapīšu durtiņas.

«Tev vajag apprecēties ar bagātu eiropieti. Neprecies ar tiem saviem huligāniem! Ar spāni arī neprecies, no viņiem nav lielas jēgas, tikai sēž bāros un skatās futbolu. Precies labāk ar angli vai vācieti, vienalga. Ar bagātu eiropieti. Šodien pienāk kāds kruīza kuģis? Mums jāpagrozās pa vecpilsētu, kur staigā visi bagātie tūristi. Viņi sēž kafējnīcās, ēd saldējumu, pārskatīd suvenīrus. Tur ir laba vieta, kur iepazīties.»

«Šodien uz ostu nesanāks aiziet, Huanita, jo tev ir pieraksts frizētavā,» Serena izgāja gaiteni sakopt netīro grīdu.

«Ā, nekas, aiziesim tāpatās. Visu paspēsīm,» Huanita sāka nemierīgi grozīties krēslā. «Palidzi man piecelties!»

Jā, kā tad. Grīdas mazgāt tu vari, bet piecelties nevari. Ai, Huanita.

Serena atgriezās istabā un stingri satvēra veģiņu. Huanita iekārtojās staiguli, viņai šodien bija enerģiskā diena. Arī runāties ļoti gribējās.

«Man pašai vajadzēja apprecēt bagātāku vīru, bet ir tā, kā ir. Toreiz man bija divi kavalieri, abi labi draugi, abi studēja... kā nu tur bija...»

«Jurisprudenci,» zinot, ka Huanita tālāk neturpinās, kamēr neatcerēsies īsto vārdu, Serena steidzās palīgā.

«Nē, tas bija kas cits.»

«Likumu,» Serena izlaboja.

«Jā, likumu. Viņi abi studēja likumu. Mans Fernando un otrs bija... Kā nu viņu sauca...»

«Pedro Pablo.»

«Jā, Pedro Pablo. Viņš vēlāk kļuva par tiesnesi Augstākajā tiesā. Redzi? Man viņu vajadzēja apprecēt. Fernando tikai nodibināja advokātu kantori, un viss. Nekas dižs.»

Pēkšņi Huanitai iepletās acis.

«Tu apskatījies, vai visās tualetēs ir papīrs? Aizej apskaties!» viņa kratīja savu liko, dzeltenīgo rādāmpirkstu.

Serena paklausīgi izstaigāja dzīvokli. Rozā flīzēm izliktajās labierīcībās viņa piekārtāja kaltēto ziedu kompozīciju un nogludināja roku dvieļi. Izgājusi cauri Huanitas guļamistabai, apstājās dzīvokļa saimnieces privātās vannasistabas durvīs. Serena mēdza jokot, ka Huanitas vannasistaba ir tikpat liela kā Serenas ģimenes īres dzīvoklis. Abās pusēs bidē bija nelielas peļķes. Vienai virsū bija uzsmests dvieļis. Brīdi svārstījusies, vai ķerties klāt pie tīrīšanas vai atstāt to apkopējas Karmenas ziņā, Serena pacēla slapjo drānu — aiznesis uz saimniecības telpu un pakārs uz šņores. Zilo flīžu tualetē nekas nebija mainījies kopš iepriekšējās reizes — tā atradās vistālāk no visām, tāpēc tika izmantota reti. Arī tā sauktajā «viesu vannasistabā» viss pa vecam, izņemot garkājainu zirnekli, kas ballējās pa izlietni, bet to Serena neaiztīka.

Maza, veca sievietīte viena tik lielā, klusā dzīvoklī. Serenas mājās vietas bija maz, kņadas bija daudz. Smieklī un strīdī, lamāšanās un mīļošanās.

Ilustrācija — Līva Ozola

Huanita tikmēr lēnītēm bija atmiņājusies līdz savai istabai.

«Es vispār baigā maita biju,» viņa šķelmīgi smaidīja. «Abus viņus vazāju aiz deguna, amizējos, kā vien varēju, bet beigās bija jāpieņem lēmums un viens jāizvēlas. Atceros, tas bija ap Ziemassvētkiem, jo mājās bija atvests tītars, un mēs viņu pirms nokaušanas dzirdījām ar vīnu, lai gaļiņa garšīgāka. Zini, kāpēc es izvēlējos Fernando? Viņš bija kluss, es varēju runāt, cik gribēju. Pedro Pablo bija liels plāpa, un es domāju — nu nē, nekā nebija, tad jau visu dzīvi nevarēšu muti atvērt. Izvēlējos Fernando, bet, ja būtu zinājusi, kā viss beigsies... Nē, bet tas Pedro Pablo tomēr tāds balamute. Nezinu. Nezinu.»

«Huanita, jāsāk taisīties. Jāpārģērbjas, jāieiet tualetē pirms izešanas.»

«Man tagad nevajag.»

«Vispirms pārģērbsies, un tad.»

«Es jau nesen biju.»

«Pirms izešanas vienmēr vajag aiziet, lai pēc tam nav nesmukums uz ielas.»

«Beidz mani mācīt!»

*
No mājas viņas izgāja laikus, Serena zināja, ka pa ceļam būs daudz nieku, kas piesaistīs Huanitas uzmanību. Večiņa apstājās un vēroja, kā neprasmīgs šoferis vairākkārt mēģina novietot automašīnu ielas malā. Kāds garāmgājējs palīdzīgi diriģēja samulsušo autovadītāju.

Kad mašīna beidzot bija veiksmīgi iekārtota starp divām citām un Serenai bija izdevies iekustināt Huanitu, nepagāja ne divas minūtes, kad večiņa atkal apstājās, šoreiz — lai apskatītu sunīti, kas, saimnieces mudināts, bikli nokārtojās ietves vidū. Huanita sagaidīja, līdz saimniece godprātīgi savāc sava mīluļa kakuča ripulīti, un tad no jauna šļūcināja savu staiguli uz priekšu.

Uz ielas stūra, kā jau parasti, loterijas biļetes pārdeva Pako, skaļi saukdams, ka tikai pie viņa var tikt pie laimīgās lozes. Huanitu un Serenu ieraudzījis, viņš sāka smaidīt plaši jo plaši; Serenai šķita, ka no smaidīšanas viņam tūlīt izkritīs zobi.

«Meitenes! Skaistules! Še, ņemiet, atdošu par puscentu!»

Huanita apmierināta čunčīnāja pretī, uz brīdi

Huanita rādīja uz savu palīdzi. «Viņai vajag savaldzināt bagātu eiropieti»

gan apstājās, lai atrautu roku no staigūļa, pakratītu ar pirkstu un kauninātu veiksmes šarlatānu:

«Pako, tu man visu laiku soli laimīgo lozi, bet nekā!»

Vīrietis, plaši žestikulēdams, nāca aizvien tuvāk un skandināja:

«Bet, Huanita, karaliene mana, ja tu vinnēsi loterijā, tu aizbrauksi dzīvot uz Marvelju, un es tevi vairs nesatikšu! Mana sirds to neizturēs! Cik tu ņemsi? Divas? Trīs?»

Huanita apmierināta smaidīja un pagriezās pret Serenu. Tā bija zīme, ka ir jāizņem maks. Serena, taustīdamās tašā pēc naudas, klusu piecietā, kā Pako, kas jau bija apstājies abām sievietēm blakus, ar roku braukāja augšup lejup pa viņas muguru un beigās viegli uzsita pa pēcpusi.

Kad darījums bija noticis, Pako sabučoja Huanitu uz abiem vaigiem un teica, ka viņa izskatoties lieliski.

«Kaut es būtu divdesmit gadus jaunāks!» Pako jūsmoja. «Es tevi precētu nost!»

Huanita ķīkināja, Serena skābi smaidīja. Bija jādodas tālāk.

Frizētavas dāmas Huanitu uzņēma ar skaļiem izsaučieniem. Cita pēc citas visas atnāca Huanitu noskūpstīt un, turot viņas roku, apjautāties, kā večiņai klājas, izstāstīt pa kādam amizantam atgadījumam ar citu klienti cienījamā vecumā.

Kad večiņa bija nosēdināta pretī spogulim, Serena varēja arī pati mierīgi atlaisties dīvāniņā pie durvīm. Friziere Lola, kā vienmēr, jūsmoja par Huanitas matiem — cik tie mīksti un paļāvīgi. Večiņa kārtējo reizi ilgi stāstīja, cik gari, biezi, skaisti mati tai bijuši jaunībā. Serena raudzījās ārā pa logu un lauzīja galvu, ko gatavot vakariņās. Mondongo vai čangvu?

Tā viņa nemanot bija aizsnaudusies un iztrūkās, kad Lola viņai uzsita uz pleca, sakot, ka Huanita jau safrizēta — večiņas sirmie mati bija saskrullēti daudzās sīkās sprogās. Viņa izskatījās tik saposta, ka ved kaut uz skaistumkonkursu. Huanita apmierināta smaidīja, bet vēl nebija ar mieru iet prom. Arī tad, kad Lola viņu uz atvādām jau bija sabučojusi un savā darba krēslā jau apsēdinājusi nākamo klienti, Huanita turpināja bez apstājas runāt, atceroties bērnu dienas, kad dzīvojās pie saviem vecvecākiem un jūsmoja par vectēva dievinātajiem medību suņiem.

Soli pa solītim Serena izvadīja večiņu no frizētavas. Taču viņas uzmanību uzreiz piesaistīja tuvākā veikala skatlogs, un viņa apņēmīgi pieprasīja:

«Ejam iekšā!»

Serenai neatlika nekas cits, kā paklausīt. Nekur jau arī vairs nebija jāpaspēj, varēja iet, kur tik, — kā smeļies, jūra līdz staigūļa gumijas uzmai.

Veikalā Huanita kādu brīdi lūkojās apkārt. Pārdevēja viņu beidzot pamanīja un nesteidzīgi pieņāca klāt.

«Mīļā, pasaki man, vai tev ir kādas smaržas ar

vaniļas aromātu.» Huanita norādīja uz parfimērijas plauktu. «Es redzēju vienā raidījumā... Kurš nu bija tas raidījums? Anarosā tas nebija, to es skaidri zinu. Bet varbūt tomēr bija? Parasti Anarosa par tādām lietām runā. Nē, tā nebija Anarosa, es tev varu apzvērēt. Varbūt tās bija dokumentālās filmas par sērijveida slepkavām? Pēdējā, ko es skatījos, bija pilnīgi traka — tur viens pavisam prātu izkūkojis vīrs turēja zem mājas, nu, pagrabā, nu, bunkurā, savu meitu, un...»

Serena uzlika roku Huanitai uz plaukstu un uzsvērti lēni vaicāja:

«Huanita, vai tu šajā veikalā vēlējies ko nopirkt?»

Večiņa no viņas atgaiņājās un turpināja stāstīt par televizorā redzēto maniaku. Tas uz ilgu, pārdevēja saskatījās ar Serenu. Abām par lielu atvieglojumu Huanita beidzot atcerējās, kāpēc ieņākusi bodē.

«Vaniļa izraisa atkarību! Tāpēc to liek smaržās. Es gribu meitenei nopirkt,» Huanita rādīja uz savu palīdzi. «Viņai vajag savaldzināt bagātu eiropieti.»

Serena piesarka, noraidoši kratīja galvu, bet neko neteica. Huanita turpināja:

«Ledod man smaržas, kur ir vaniļa. Vislabākās! Bet skaistā flakonā, nevis kaut kādu štruntū!»

Pārdevēja bija attapīga, paņēma no plaukta smaržu pudelīti rozā krāsā, kam vāciņš sirsniņas formā, un, stāstot, cik daudzas klientes par to esot sajūsmā, uzreiz nesa uz kasi. Huanita neiebilda, tikai atkal gaidoši lūkojās Serenā — no tašas bija jāceļ ārā naudas maks. Kastīti glīti iepakodama, pārdevēja bez apstājas slavēja izvēlētais smaržas. Huanita nevarēja iespraukties šiem vārdu plūdiem pa vidu, viņa apmierināta satvēra pirkuma maisiņu un iespieda to Serenai rokās.

Pavadones darba maiņa bija beigusies. Serena bija atstājusi Huanitu šņākuļojam dzīvokļa salona atpūtas krēslā pie ieslēgta televizora un klusi devusies prom. Mājās viņu gaidīja mamma un mazie brāļi, bet gribējās kaut nedaudz paklist pa pilsētu. Mocīja ziņkāre, kā isti ir ar tiem kruīza kuģiem, tāpēc kājas pašas viņu nesa uz ostas pusi.

Nekā. Piestātnē neviena kuģa, tikai daudzās laivas un jahtas. Laivu masti vējā līgojās un klābēja. Serena garāmejojot ar aizrautību un klusu skaudību vēroja, kā cilvēki uz jahtu klājiem ieturēja maltītes, izkāra drēbes, smējās vai vienkārši laiskojās.

Krastmalas promenādē valdīja patīkams miers, vējā viegli šūpojās palmu zari, saklaigājās dažas satrauktas kaijas. Cilvēku bija maz, un tie gāja nesteidzoties.

Serena apsēdās uz soliņa. Viņa izvilka no somas jaunās smaržas un uzsmidzināja sev uz kakla. Saldas. Netālu sēdošais vīrietis, kas ilgi bija raudzījies pilsētas kartē, pagriezās pret Serenu un smaidīdams jautāja: «Do you speak English?» ■

Dace Vīgante

Gabrielas Mistrālas motīvs

Stāsts

Dace Vīgante ir latviešu rakstniece. Sarakstījusi stāstu krājumus *Ledus apelsīns* (2016), *Tad redzēs* (2018) un *Bumbulītis* (2020). Stāsti tulkoti lietuviešu, angļu, ķīniešu un vācu valodā. Jaunākais darbs — romāns *Romantiķis* (2022). Stāsts kā konkursa *patvertne, patversme, slēptuve* laureāts nolasīts festivālā *Prozas lasījumi 2022*.

Kad atvadoties noliki to nobružāt dzejas krājumu uz galda tā, lai redzu, nevis iedevi man rokās, es nojautu, ka tev ir plāns. Ādu pāršalca karstuma vilnis, it kā pie klimaksa, bet reizēm tā notiek arī tad, kad ļauju sev samelot. Tev patika atjautības spēles. Tu zināji: istajā brīdī es būšu apķērīga.

Atgriezies no ceļojuma, ienācu tavā tukšajā mājā, paņēmu dzejoļu grāmatu, izvedu miskasti, nomazgāju netīros traukus, savācu un izmetu izbārstītās zāles, kuras tu necieti, ilgi blenzu uz krūzītēm, bet nenovācu, tās palika uz virtuves galda, kur tavas brilles un medus karotīte. Vēl no tās reizes, kad abas sēdējām un tu pilināji uz cukurgrauda man korvalolu, pirms ar elegantu joku izvilki nazi, ko kāds cits bija iedūris man mugurā. Turpat, kur mierināju tevi par dēlu, ka miesa no pašas miesas reizēm ir svešākā no visām dzīvajām radībām, runāju kā no grāmatas, lai gan pati esmu māte. Pabaroju tavu suni, savācu izmētāto veļu, apģērbus, brīdī nespēju pieskarties sāpju čokurā saburzītajiem palagiem, iznesu čuru podiņu. Rakos tavos papīros, datorā, lai samaksātu rēķinus, jo tev tas bija svarīgi. Ja kādu gaidi, visiem dokumentiem jābūt kārtībā. Grāmatvedības klade bija pie rakstīta kaligrāfiskā rokrakstā — precīzām līnijām un klinģeriem, kā tavās grafikās. Tikai pēdējā lapā līnijas šķobījās kā salauztas rokas vadītas: bankas kartes PIN kods, apsardzes telefona numurs, ja nu tu sajauktu durvju kodu. Vēdināju māju. Tukšums istabās atklāja glumi lipīgu putekļu kārtu uz plauktiem. Tu allaž teici, ka nākamajā pavasarī taisīsi ģenerāltīrīšanu. Pati. Neko nelūdzi. Nujā. Un man taču nekad nebija laika. Tu ar vērienu kārtoji

lielās lietas, cik ilgi tu jau nevarēji mazās?

Slimnīcā tevi ievietoja plaušu nodaļā, kovida dēļ nevienu nelaida klāt. Bet kovida tev nebija, rentgens rādīja neskaidrus sabiezējumus plaušās. Pa vidu brīvdienas. Tev pat vēl nebija nozīmēts ārsts. Pa telefonu neko nevarēji pateikt skaidri. Vārdi, kas bez aizķeres plūda filigrānos teikumos, teicieni, ko mēdzu pierakstīt, un tu smējies, ka vajadzēs prasīt honorāru, pēkšņi bija ūdeņu desmiti, iespundēti šaurā sprostā.

Torīt tev bija jāierodas uz pārbaudi slimnīcā, tu neprecizēji — uz kādu. Gribēji braukt ar taksi kā kundze, kas vienmēr zina, ko dara. Izvēlēties laiku, kad biju tūkstošiem kilometru no tevis. Ar kādu taksi! Kad neatbildēji uz maniem zvaniem, kaimiņiene devās lūkot un gandrīz pati aizgāja ar sirdi, pa logu ieraugot tevi pakritušu uz grīdas. Ugunsdzēsēji uzlauza durvis, policija, ātrie, viss pēc procedūras. Nedaudz atžirgusi, tu esot jokojusi, nu protams, tev patika tāds jampadracis.

— Dakter, lūdzu, pasakiet, cik slikti ir. Es neesmu radniece. Bet... tuvākais cilvēks. Dēls Austrālijā, desmitiem gadu šeit nav bijis. Nezinu, vai atbrauks. Telefonā klikšķis, klusums, tad nosvērta vīrieša balss: — Diagnoze viņai tiks paziņota.

— Jūs taču saprotat, kādā stāvoklī viņa ir. Lūdzu, man jāzina. Tas ir vēzis? Atkal klusums. Tad ātrs «jā». Vēl gaidāms konsilijs. — Cik ir atlicis? — Klakšķis. Nedaudz klusāka vīrieša balss turpina ierasti sakāmo: — Nevar precīzi pateikt, skartas smadzenes. Sociālais dienests ir informēts. Tiklīdz būs vieta, viņu pārvedīs uz paliatīvo aprūpi. — Nē, pagaidiet, kāds sociālais dienests, viņa ir liels cilvēks, tik daudz darījusi Latvijas labā, viņai ir māja, suns. Tā nedrīkst! — Zvaniet uz sociālo dienestu. — Lūdzu, vai varu aiziet pie viņas? — Nē, jūs netiksiet klāt. Balss kļūst neiecietīga. — Nodaļā kovids. — Es varu apģērbties skafandrā... — Kad aizturu elpu, jo mēle saraujas kamolā, sadzirdu: — Turieties! — Atšļupstu: — Paldies!

Sarakste vatsapā:

«Ervīn, Tava mamma smagā stāvoklī slimnīcā. Nogūbusi, runas traucējumi. Precīza diagnoze vēl nav zināma. It kā vēzis. Mani nelaiž klāt. Kovids. Varbūt piezvani dakterim un pasaki, lai mani ielaiž. Ja nu... Viņa nedrīkst būt viena. Sūtu numuru.»

Atbilde: «Nu beidz! Tikko ar muteri runāju. Izturējās kā parasti. Es vispār nesaprotu, kā jūs spējat komunicēt.»

«Ervīn, viņa šobrīd nespēj sakarīgi izteikties, ir skartas smadzenes, tūska, spiež uz tiem... nu centriem.»

«Nēnu, labi. Es piezvanišu. Labi.»

«Tu atbrauksi?» Ilgi neatbild. «Es nezinu. Šobrīd daudz darāmā.»

Rakstu tev vatsapā, ka bezgalīgi milu, ka būšu klāt, tiklīdz mani ielaidīs, cerībā, ka varēsi izlasīt. Tu atraksti ar kļūdām, ka vienmēr esi mani milējuši vairāk nekā es tevi. Vēl tu gribi medu. Tik daudz

**Es varētu
būt Solveiga,
tikai es viņu
negaidu.
Kopš
izšķīrāties,
jau divdesmit
gadus
negaidu**

es saprotu no vārdu skrandām.

Uzmanīgi pieskaros tavām lietām. It kā tā būtu norauta āda. Bez tevis māja ir tik neaizsargāta. Ko man darīt, lūdzu, pasaki, ko man darīt? Kur likt visu tavu dzīvi, tavu darbu? Tu taču man nepiedosi, ja nevarēšu noslēpt šo nevarību.

Paliatīvās aprūpes māsa ir laipna un steidzīga. Mierina vispārīgām, ierastām frāzēm: — Mēs visi būsim veci, tas ir normāli. — Daktere runā kā klostera māsa — rāmā, dziedošā balsī, tiešām kļūst vieglāk. — Ja jau dēls neatbrauks, ņemiet, šeit ir dokumenti: izraksti, konsilija lēmums, kārtojiet pilnvaru uz sevi, parakstiet uztura līgumu, varbūt varēsiet atvest notāru, jums taču tālāk jākārtoto nākamā slimnīca, invaliditāte, pansionāts, jāmaksā rēķini, jāuztur māja. Mēs varam paturēt tikai dažas dienas. Rikojieties! Jo ātrāk sakārtosiet papīrus, jo labāk, saprotiet. — Pagaidiet, kādu invaliditāti? — Redzēsiet, tas nemaz nav tik sarežģīti. Ar laiku būsiet profesore šajās lietās. — Ārste savā lūgšanu balsī izdzied arī to, ka sākumā pārstāsi runāt, tad redzēt, tad tikai gulēsi. Tu?

Tavi vārdi maldās ūdeļu sprostā, mēs saprotamies ar acīm, tavējās cieši turas manējās. Es kāpju ar tevi augšup. Turies pie manis. Pag, nē, es tuos pie tevis. Tu velc mani augšup, kā vienmēr. Ir karsts. Es apslauku tavas krūtis ar mitrajām salvetēm. Tu mēģini man palīdzēt. Tavi agrāk prasmīgie pirksti kā apdullušas peles tveras pie gultas metāla. Pārvelku ar salveti sev zem krūštura. Man iesaka atvest kādu, kas var nogriezt tavus kuplos matus, lai vieglāk. Tu pati spītīgi gribi tos ķemmēt, kamēr es šķībi turu spoguļi. — Nu kāpēc tu izmeti tableti pa logu, nu? — Tev sāp. Tev iedod vēl stiprākas zāles. Vairs nepretojies. Māsiņas ir nogurušas virināt durvis, tev nāk daudz ciemiņu. Dažus tu negribētu redzēt, bet esi pieklājīga, vai arī aizkaitināta — jautā stingri, kādēļ nākuši, reizēm tev izlaužas precīzi vārdi, dažus tas apstulbina, tādēļ gvelž tuftu. Puķes kārtojas vāzēs kā slimnīcās amerikāņu seriālos. No visa nesuma tu gribi tikai medu no mājām. Sasodīts, man jāmelo par tavu suni. Viņš ir pie manis, bet nevaru teikt. Nevaru teikt, ka suns nesargā tavu māju. Nevaru teikt to, ko nojaut. Un to, ka tu zini, es izlasīju tās dzejnieces grāmatā, kurai nebija bērnu, bet kura bija māte vairāk par pašam mātēm. Tu zināji! Sasodīts. Es esmu apķērīga.

Ervīns tomēr ieradīsies. Tiklīdz nolaidīsies, tūlīn vedīšu pie tevis. Tad uz tavu māju. Beidzot. Uz to istabu, kurā stāv gulta, saklāta no aizlaikiem. Neko neaiztiku. Šķiet, tur nav pat putekļu. Nezinu, vai viņš ir lasījis Pēru Gintu. Es varētu būt Solveiga, tikai es viņu negaidu. Kopš izšķīrāties, jau divdesmit gadus negaidu.

Viņš saka, ka jūtas divaini, iekšā joprojām notris. Mierinu, ka sākumā tā var būt, cik gadu pagājis. Rit jāparaksta dokumenti, kamēr tu saproti. Paņēmis no manis atslēgas, viņš aizver tavas mājas durvis. Vēl paspēju pateikt, kurās dienās jāizved miskaste, un piekodu, lai iztīra pastkasti, zagļi

taču... Aizkrītot vārtniņiem, pēkšņi nezinu, kur atrodos, un aizeju uz citu pusi.

Tu ilgi esot lasījusi papīrus, ilgi vērusies pa logu, notārs palicis nepacietīgs. Bet nu tas ir nokārtots. Lietu un mājas dzīve.

Iepriekš laipnā māsa runā aizkaitināti, nemitīgā ļaužu straume viņām apnikusi, mēs — apmeklētāji — necienot viņu darbu, iesaka man tērēt savu laiku citur. Jo tev tagad ir dēls, kas par tevi rūpēsies. Piedodiet, es saku nu jau stikla durvīm starp mums, ka nevaru atbildēt par visiem, kas nāk.

Telefonā sociālā dienesta darbiniece pavēsta, ka saņemts rikožums no nodaļas, tevi tomēr nepaturēs ilgāk, kā vienojāties, bet pārvedīs uz citu slimnīcu. Tur būšot viss, kas tev vajadzīgs. Divus mēnešus tu pavadišot tur, kamēr dienests izskatīs ienākumus. Ervīns neceļ klausuli. Dievs, kur tu esi, kad tevi tik ļoti vajag! Labi, es paļaujos, Kungs, es paļaujos. Bļag!

Tajā slimnīcas istabā jūs esat trīs. Ervīns nokārtojis papīrus, tikko aizgājis. Man atvēlēja pusstunda. Vecākā māsa iesaka sameklēt Koļu ar vaskadrānas priekšautu, viņš parādīšot, kā jāpaceļ gultas galvgalis. Mēs abas noskatāmies, kā nogurusi sanitāre ieper sirmu, kailu kundzi, kura jau atkal norāvusi pamperu. Notvērusi manu skatienu, otra gulētāja krieviski mierina: — Neuztraucieties, viņa visus ar savu sūdzēšanos ir izbesījusi, gan sanitāres, gan radniekus, gan mūs.

Eju pie nodaļas priekšnieces, eju pie klostera māsas parunāties, saku, ka esmu... draudzene, uztraucos, gribu kaut kā palīdzēt. Parasti, pirms uz mani kāds kliez, saruna ir vismaz aizsākusies, bet viņa kliez uzreiz, lai ar saviem nerviem eju ārā un nomierinos, ka tev ir dēls, ar kuru viss ir nokārtots. Kad nokāpju lejā, vecākā māsa man sarkastiski jautā — nu, kā bija? Atbildu, ka dabūju pa galvu. Jau sagatavojos rēcinam, man nav, ko zaudēt, izturēšu. Māsa uzķer manu skatienu, atglauž čolku no pieres un gandrīz čukstus nosaka, ka arī dabūjusi pa galvu manis dēļ. Atvainojos. Pieskaros viņas rokai. Oksana, izlasu vārdu uz kabatai piestiprinātas plāksnītes, Oksana paved mani sāņus un izstāsta visu, kā ir. Dziedošā balsī. Visus sīkumus. Es gribu viņu apskaut, bet melnā acs griestos mani sastindzina. Pateicos. Vēlreiz pateicos. Nogļāstu viņas trenēto plecu, kas diendienā sagrūžas ar nāvi.

Tavas acis beidz skraidīt izplatījumā un ieķeras manējās. Vai es tavējās. Tavi pirksti knibina manas jakas rāvējslēdzi. Mēģinu jokot. Tu saproti. Smejamies. Piedāvāju medu. Tu grozi galvu. Tava seja saraujas manās plaukstās, āda ir gluda kā bērnam. Istabas kaimiņiene apsola nolaist galvgali, palīdzēt tevi pabarot. Ar mitro salveti vēl noslauku atvāžamos galdiņus pie gultām. Liekot krēslu pie sienas, apsolu rit atnest gardumus. Uz ielas mani apzīlbinā saule. Aizvelku ciešāk jaku.

Man piezvana astoņos no rīta. Laipna sieviete izsaka līdzjūtību. Dēls esot atstājis šo numuru, kur zvanīt, ja nu kas. «Jūs taču esat meita, vai ne?... Hallo!» ■

Margarita Garsija Robajo

Zivju zupa

Stāsts

Margarita Garsija Robajo (*Margarita García Robayo*, 1980) — kolumbiešu proziste, dzimusi Kartahenā pie Karību jūras. Kopš 2005. gada dzīvo Buenosairesā Argentīnā. Vairāku romānu un stāstu krājumu, arī autobiogrāfisku eseju grāmatas autore. Darbi tulkoti angļu, franču, itāļu un citās valodās, starptautiski godalgoti. *Domuzīmes lasītājiem* piedāvājam stāstu no krājuma *Vēl sliktākas lietas* (*Cosas peores*), kam piešķirta prestižā *Casa de las Américas* balva (2014).

Bija agrs rīts, un Aldo Viljaforas kungs vēl saldi gulēja, kad miegu iztraucēja spēcīga vārītas zivs smarža. Tā nebija gluži zupas smarža; lai tā būtu zupa, pietrūka garšvielu un zaļumu, un, protams, anisa, ko Elena pilināja klāt it visam. Varbūt tā tomēr bija zupas smarža, taču pagalam plānas un bezgaršīgas zupas. Viljafora domāja, ka viņš sapņo.

Vairākas reizes apgriezies gultā no vieniem sāniem uz otriem un mēģinājis nobēdzināt galvu zem spilvena, Viljafora galu galā cēlās augšā. Apsēdās, pāris reizes dziļi ieelpoja, un šī pārpasaulīgā smarža, iesprukusi viņā pa degunu, izskrēja cauri barības vadam un apmetās kuņģī. Ko līdzīgu varēja sajūst, kad pludmalē uzradās beigtas zivis un neviens nedēļām ilgi nelikās par tām zinīs. Tās tur sapuva, un gaisā sabiezēja beigtas, samelnējušas gaļas smārds.

Smilšu pulkstenī uz naktsskapiša gandrīz visas smiltis vēl bija augšdaļā, dibendaļu sedza pavisam plāna kārtiņa. Bija sākusies jauna stunda, bet Viljafora neatcerējās, kad bija beigusies iepriekšējā un viņš bija apgriezies smilšu pulksteni otrādi. Taču nebrīnījās. Pēdējā laikā viņš nemanīja pat to, kā nakts pāriet dienā.

Piecēlies no gultas, viņš apsēja ap jostasvietu palagu. Sienas spoguļi uz viņu skatījās negulētās nakts apbružāts stāvs: kārnis, bet ļengans, āda caurspidīga kā sviestpapīrs, un vēl šīs zilās dzīslas, kas caurdauda augumu kā upēm bagātas valsts hidrogrāfisko karti. Viljaforam piederēja sens krogs, kas bija arī viņa mājas. Krogu sauca *Elena*, tāpat kā viņa sievu, mirušu no ilgās, postošas slimības, kas citu pēc cita sagrauca viņas kaulus un stīvu, murgu nomocītu, piekala pie gultas. Krodziņš atradās apakšstāvā: tā bija paplika vieta, fabrikas dzertuve ar koka galdiem, krēsliem un platu leti, pie kuras bija saliktas augstas taburetes. Lielais, bet vienīgais logs izgāja uz šķērsielu — no rītiem tajā piestāja dārzenū rati, vakaros pulcējās ielēnes; ja klienti neuzradās, viņas kvernēja krogā. Virs tā atradās mājas dzīvojamā daļa: viena neliela istaba ar logu un atsevišķa vannasistaba. No istabas loga preti vērās osta, kas īsti vairs neatbil-

da šim nosaukumam; drīzāk jau sagrabējušu laivu un zvejas kuteru novietne. Pilsēta bija tūristu kūrorts, šad un tad te iegriezās pārgājienu cienītāji ar mugursomām un par agru kopā sametušies, apkārt klaiņojoši pāriši.

Elenas nāve kroga ieražas krietni pamainīja, piemēram, pēdējā laikā galdā tika liktas vienīgi ceptas sardines. Turpretim Elena, kad bija dzīva, vienmēr mācēja aizrunāt tirgū zivju galvas un no tām katru vakaru vārīja zupu. Zupai bija liels pieprasījums rīta agrumā, kad žūpām atgriezās apetīte, un viru atlika vien uzsildīt. Tiklīdz Elena aizgāja, Viljafora nolēma, ka ēdiens šajā mājā nebūs galvenais: viņš pats bija neizvēlīgs un ēda maz, tad kāda jēga pūlēties, lai piebāztu kuņģi kādam citam?

Tātad šajā pēc zivīm smaržojošā rītā Aldo Viljaforas kungs piecēlās no gultas, apsēja ap gurniem palagu, pārliecinājās sienas spoguļi, ka viņš ir tas pats vecais, un saņēmās, lai kāptu lejā. Aizdomas, ka Vollijs, bārmenis, vai Greisa, apkopēja, būtu uzvārijuši zivju zupu, raisīja viņā sašutumu. Šāda uzvedība nozīmētu, ka padotie nav ņēmuši vērā norādes un ignorējuši viņu. Un zivs, kas pluncčājas katlā, kādā veidā tā te tikusi? Viljafora iztēlojās, kā tincina viņus un kā tie akmenscietiem ģimijiem rausta plecus: hm. Vai tad tā pati ielēca pa durvīm un žigli ienira verdošā ūdenī? Vai tad tā ir kāda zivs-mocekle? Taču, kad Viljafora iegāja virtuvē, ne Vollijs, ne Greisa zupu tur nevārīja. Viņu pat nebija mājās, viņš atminējās; tie bija aizdevušies uz kādu ostmalas krogu skatīties *Superbowl* finālā, kur spēlēja vietējais talants ar iesauku Čiči Pipars.

— Vai te kāds ir? — stingrā balsī noprāsīja Viljafora. Neviens neatsaucās. Viņš izslēdās staltāk, izrieza krūšu kaulus, parāva atpakaļ plecus un apstaigāja virtuvi. — Vai tad te neviena...?

Un teikumu nepabeidza, jo izdzirdēja vārgu Penelopes ņaudienu, šo kaķeni Vollijs bija uzdāvinājis Elenai. Viņš to paņēma no ielas pagalam noplukušu: «Elenas kundze, man jums ir dāvana!» Viljaforam tā šķita liela pārdrošība: «Manai sievai neviens neko nedāvina, vienīgi es.» Taču Elena, ieraudzījusi kaķeni, to uzreiz iemilēja. Penelope ieņaudējās vēlreiz, tad arī Viljafora pamanīja, kur tā nolidusi. Pieskrējis pie plīts, viņš to atvēra un izvilka satrūkušos kaķeni, kas bija nosmērējusies ar veciem taukiem. Plīts bija izslēgta, taču piederēja pie tiem rūpnieciskajiem ražojumiem, kurus aizverot, iekšpusē veidojas gandrīz vai vakuums. Viljafora tasītē ielēja pienu un Penelopi aizstiepa uz bāra zāli. Nolicis kaķeni uz gridas, viņš apsēdās aiz bāra letes, atbalstīja pret to elkoņus un pavērās tukšajā zālē: krēsli sacelti uz galdiem, netīra grīda, ar pelējuma sēnīti pārvilkušās sienas, pie tām fotogrāfijas no vietām, uz kurām viņš nekad neaizbrauks, — Parīze, Ņujorka, Tokija, Londona, Granada. Bilde bija sarūpējusi Elena, kaislīga kanāla *Travel and Living* skatītāja.

Viljafora nožāvājās. Atcerējās zivju smaržu, kas viņu bija piecēlusi, un atklāja, ka aroms pazudis.

Ilustrācija —
Līva Dortāne

Viņš apgriezās, lai aplūkotu Elenas pelnu urnu, kas atradās uz augšējā stipro dzērienu plaukta, it kā apsūdzēdams sievas pīšļus, ka bija ar šķebinošo smārdu izcēluši viņu no gultas. Taču tūlīt padzina šo domu. Aldo Viljaforas kungs nebija kaut kāds mistiķis vai fantazētājs, pat ne kristietis. Viņam Elenas pelni bija tas, kas tie bija: pelni. Un, kaut arī reizēm viņš tos uzlūkoja ar ilgām, ne mirkli nešaubījās, ka kādu dienu vajadzēs ar tiem kaut ko iesākt — bet, ko, to vēl nezināja. Izkaisīšana jūrā likās pārlieku banāla, izbēršana tualetes podā nesolīja gaidīto atvieglojumu.

*

Viljafora atvēra acis. Viņš bija piemidzis. Kaķenes tuvumā vairs nebija. Turpretim bāra zālē bija vīrietis un sievietē, iespiedušies kaktā pie sienas, un laizīja viens otru kā suņi. Šādas izrādes kroga telpās Viljaforam riebās, jo sevišķi tik agrā stundā. Viņš pārbaudīja, ka ieejas durvis ir slēgtas. Tātad viesi iekāpuši pa logu. Varbūt pat iebrucēji.

No letes apakšas pagrābis nazi, Viljafora lēnām virzījās uz pāriša pusi. Vīrietis ar strauju kustību uzsvieda sievieti uz galda un parāva augšup brunčus, nolaida sev bikses un izvilkta milzīgu locekli, kaut ko tik iespaidīgu Viljafora vēl dzīvē nebija redzējis.

— Paklau! — viņš uzsauca, un vīrs paskatījās uz viņu.

Tas bija jūrnieks Teljess, viņš mežonīgi triecās iekšā sievietē, kas atsaucās, izgrūzdamā aizsmakušus vaidus. Viljafora ar spēku pastūma Teljesu,

taču vīrs izkustējās no vietas tikai par kādu sprīdi. Tomēr ar to pietika, lai kroga saimnieks ieraudzītu sievietes seju.

— Elena?

Elena par viņu nelikās zinīs, viņa bija iegrimusi Viljaforam nepazīstamas baudas elsās. Ieplestām kājām, uzāķēta uz Teljesa pārdabiskā locekļa. Viljafora apskrēja apkārt galdam, sagrāba dūrē kušķi Elenas matu, parāva atpakaļ galvu un ar nazi pāršķēla rikli.

— Mauka.

*

— Viljaforas kungs? — tā bija Greisa.

Viljafora atvēra acis un ieraudzīja meiteni ar iesāņus pagrieztu kaklu, tik nedabiski pagrieztu, ka sāka jau domāt par iedzīmtu kaiti — greizu kaklu. Tad pamanīja, ka ir kails: palags bija noslidējis uz grīdas.

— Atvaino, Greis! — pacēlis palagu, viņš to no jauna apsēja ap gurniem. — Es mazliet iesnaudos, jo kāds bija atstājis krāsni kāķi, un tad vēl šī zivju smaka...

Greisa lūkojās uz viņu, kā lūkojas tikai uz jukušo.

— Kas tev noticis? — Viljafora jautāja, un meitene, ne vārda neteikusi, metās prom un nozuda virtuvē. Viljafora to piedēvēja sliktai audzināšanai; taču pēc isa brīža, kad viņš jau grasījās atgriezties siltajā gultā, Greisa, tagad kopā ar Volliju, iznāca no virtuves, un abi ņēmās cieši blenzt uz viņu. Izskatījās, ka Vollīja ģimīs nav īsti vietā,

Viljafora sapnī atzina, ka abi bija tērpušies mazliet neparastā, senlaicīgā vīzē

arī acis stipri sarkanas, un Viljafora nodomāja, ka bārmenis visu nakti žūpojis bez sajēgas un saprašanas, kaut kāda tur Čiči Pipara dēļ.

— Kundze ir mirusi, — ierunājās Vollažs.

Greisa izplūda asarās, Viljafora skatījās uz viņiem un neko nesaprata.

— Ko? — viņš teica. — Kas jums lēcies? Velnu dzenat? — viņš satvēra stingrāk ar vienu roku palaga mezglu un ar otru draudīgi rādīja abu virzienā. — Viens no jums ir pastrādājis kaut ko briesmīgu, pret dzīvniekiem tā neizturas!

Greisa ieraudājās vēl gaužāk. Vollažs piespieda pie krūtīm Penelopi, kas tagad, pagalam šļaugana, bija viņa rokās. No kurienes tā kaķene atkal uzradusies? Viljaforu pārņēma vājums, viņš aizžmiedza acis un no jauna tās atvēra.

— Ko jūs izdarījat ar Penelopi? — viņš samulsis vaicāja.

— Jūs viņu nogalējāt! — Vollažs teica, un viņa acis zvēroja niknums.

— Es? — Šķita, ka nogurums pieveiks Viljaforu pavisam; ceļgali ļodzījās, viņš tik tikko turējās kājās. — Lai palok pienu, tas viņai nāks par labu, — viņš apgriezās, lai kāptu augšā pa kāpnēm. — Pēc tam dabūjiet viņu prom, izmetiet uz ielas un... — un viņa balss pārvērtās nopūtā.

*

Gulta bija mikla. Viljafora nekādi nevarēja iegrozīties ērtākai gulēšanai. Pie katra elpas vilciena atskanēja svilpiens, krūtīs dūra. Smilšu pulkstenī uz naktsskapiša joprojām gandrīz visas smiltis bija augšdaļā un apakšā sakrājies pavisam nedaudz biežāks slānis nekā no rīta. Atkal oda pēc zivs. Un bija dzirdamas klusas čalas.

Šajā ieaijājošajā brīdī Aldo Viljafora noredzēja sapni, ka dodas ar kuģi uz Eiropu, mugurā viņam ir žakete ar zeltītām pogām. Kungu pavadija Elena un Penelope, kurai ap kaklu bija apsietā pavadiņa, kaķene tagad bija līdzīga tiem porcelāna kaķiem, kurus pārdeva brīvdabas tirgos. Saule bija spoža, taču maiga, tāpēc viņi kavējās kuģa priekšgalā un vēroja jūru: viņš, sēdēdams ērtā atzveltnes krēslā, un Elena, stāvēdama kājās un klīzdama ar skatienu tālē. Viņai galvā bija sombrero ar tumši violetu lenti un pieguļoša kleita, kas ap jostasvietu pārāuga kuplos brunčos. Viljafora sapnī atzina, ka abi bija tērpušies mazliet neparastā, senlaicīgā vīzē. Penelope gulēja saritinājusies citā krēslā un vēroja Viljaforu, kurš ik pa brīdim piemiedza kaķenei ar aci un it kā noglāstīja to pa gabalu. Viņam šī kaķene visnotaļ gāja pie sirds, lai gan viņš nevēlējās to atzīt. Aldo Viljaforas kungs uzskatīja, ka mīlestība pret dzīvniekiem piemīt vāja rakstura cilvēkiem.

No kaut kurienes plūda liegas klaviermūzikas skaņas, un Viljafora aizvēra acis, dziļi ievilka nāsis šāļo jūras gaisu un jutās pilnīgi laimīgs, atslābis. Viņi ar sievu nekad nebija baudījuši atvaļinājumu.

— Elena, vai tā, kas skan, nav dziesma par kuģi ar krustu, kas... Ar kādu krustu? — viņš vaicāja.

Elena lēnām pagriezās pret viņu un uzmeta

tukšu skatienu.

— Es nezinu, mīļais.

— Kaut kas ir noticis?

— Nē.

Tomēr skaidri varēja redzēt, ka bija gan. Elena atkal pievērsās jūrai, un Viljafora paskatījās tajā pašā virzienā. Viņš redzēja laivu, kuru airē jūrnieks. Jūrnieks skatījās uz Eleni un teica vārdus, kurus Viljafora nesaprata.

— Elena, kas viņš ir?

— Kurš?

Viņa joprojām skatījās uz šo vīru un smaidīja viņam, viegli pieliekusi galvu. Tad Viljafora ieraudzīja, ka tas ir jūrnieks Rodrigess, kurš izskatījās pēc alu cilvēka, un viņa laiva tuvojās kuģim arvien ātrāk.

— Elena, nāc un apsēdies man līdzās.

— Es nevaru.

— Kāpēc?

Elena paraustīja plecus. Viljafora raudzījās pēc krēslā sēdošās Penelopes, bet kaķenes tur vairs nebija. Tagad tur stāvēja liela mutēsbloda, pilna ar mirstošām zivīm, kas vēl izmisīgi spirinājās un nelabi oda.

— Tā zivju kaudze mani šķebina, es beidzos nost... — Viljafora aizspieda degunu.

Elena žigli piesteidzās klāt un apsēdās līdzās. Mugurā viņai bija kleita, kas cieši apžņaudza toršu un izgriezumā izcēla krūtis gluži kā šķērsielas maukām.

— Mīļais, tev jāiestrēbj zupa, — Elena, kurai rokās bija šķivis un karote, uzrunāja vīru. Viņa maisīja un pūta caurspīdīgu šķidrumu, kas izdalīja tādus pašus neciešamus garaiņus kā tie, kas no rīta viņam bija iztraucējuši miegu.

Viljafora noraidoši papurināja galvu.

— Es negribu zupu. Negribu.

— Tā ir laba smadzenēm, tā ir laba locītavām, ārsts teica...

— Kāds ārsts?

— Resnais ārsts, mīļais.

Viņš paskatījās apkārt un pārliecinājās, ka viņi ir vieni jūras plašumos, taču, kad vēlējās to pateikt Elenai, viņas vairs nebija.

*

Kad Aldo Viljaforas kungs no jauna atvēra acis, bija gandrīz nakts. Istabas durvis stāvēja vaļā, un viņam preti raudzījās lielās istabas logs, kas izgāja uz ostu. Debesis mirdzēja dažas zvaigznes un spīdēja plāns mēness nags. Smilšu pulkstenis uz naktsskapiša tā arī nesteidzās kļūt tukšāks.

— Nekam nederīga uzparikte, — noteica Viljafora un sajuta, ka mute ir pilnīgi sausa.

Kā gan tāda manta kā smilšu pulkstenis var sabojāties? Viņš ar grūtībām apsēdās uz gultas malas. Piecelšanās ar katru reizi prasīja arvien lielākus pūliņus, ar katru reizi viņš jutās arvien kārnāks un vārgāks. Tāpat sēdus viņš ielūkojās sienas spoguli un atzina, ka izskatās pēc dzīva liķa. Pastiepa roku, lai paņemtu smilšu pulkste-

**Viņš sāka
slieties kājās,
taču kaut
kas traucēja.
Liels
smagums
spieda plecus**

ni, taču tas, ko viņš satvēra, bija revolveris. Viņš apskatīja šaujamo, tad pabāza zem spilvena, kur mēdza to glabāt, lai būtu drošāk.

Nogurums neatkāpās, taču drīz vajadzēja celties, lai ietu lejā uz krogu. Vollijs droši vien strādāja pilnā sparā, un Greisai neklājās viegli pie kases. Klienti viņu izklaidēja ar sarunām, lai nojauktu rēķinus un būtu jāmaksā mazāk. Ap šo stundu viņa vēl tika galā, bet tā ap astoņiem, kad sāka salasities ostas jūrnieki, dzīve krogā kļuva sarežģīta. Jūrnieki nāca izbadējušies, jau krietnā dūšā, un krogā pielējās pavisam. Grāba sardīnes pilnām rokām un stūķēja mutē kā pēdējie lopi. Ja līdzās gadījās kāds aizsapņojies biedrs, sardīnes tika izsmērētas vīram pa ģīmi; pēc tam viņi slaucīja rokas drēbēs, un smirdoņa telpā kļuva neizturama. Nebija tādas nakts, kad nabaga Greisai nebūtu jāuzmazgā vēmekļi. Ja ieradās maukas, jūrnieki krāmēja ēdmaņu uz viņu pupiem un no tiem arī ēda; sievišķi spiedza, Greisa apjuka vēl vairāk un izplūda asarās, pamezdama kasi Dieva ziņā. Viljafora par to zināja tāpēc, ka reiz uz pāris nedēļām bija nokritis slimības gultā un palūdzis Greisu, lai viņu aizvieto pie kases. Trešajā dienā meitenei piemētās tāda panika, ka Elenai nācās atstāt savu vietu pie plīts un glābt, ko vēl var. Sieva visas nakts izturēja godam; kad pret rītu atkrita gultā, viņa bija uztūkusi no pārguruma, un Viljafora, izplūdis šņukstos, lūdza piedošanu. Taču Elena mierināja viņu ar vārdiem, ka gan jau viņi sakrās pietiekami daudz naudas, lai šo krogu aizklapētu un dotos ceļojumā. Un visas raizes tad būšot vien sliktas atmiņas.

— Vien sliktas atmiņas, miļais.

Viljaforam likās, ka viņš dzird sievas balsi.

Viņš sāka slieties kājās, taču kaut kas traucēja. Liels smagums spieda plecus, deniņos dzeloši dūra. Viņš ar spēku aizspieda acis un dzirdēja kliedzienu, kas atskanēja no lejas. Droši vien izcēlies kautiņš. Saņēmies viņš tomēr piecēlās, izgāja no istabas un pārliecās pār iekšējā balkona margām, lai paskatītos, kas notiek kroga zālē. Apmeklētāji bija sastājušies aplī ap diviem jūrniekiem, kas nežēlīgi kāvās ar dūrēm; kāda sieviete abus centās izšķirt.

— Greisa? — iesaucās Viljafora.

Taču troksnis bija tik liels un viņa balss tik vārga, ka neviens nedzirdēja. Aizgājis līdz kāpnēm, viņš lēnām kāpa lejā. Katrs solis sāpīgi atbalsojās caur visu ķermeni. Kādā brīdī, viņam vēl kāpjot pa kāpnēm, kautiņš vairs neizskatījās pēc kautiņa: Teljess un Rodrigess skaļi smējās, viena un tā pati sieviete kavējās te viena, te otra rokās. Kad Viljafora pievarēja pēdējo pakāpienu, viņš redzēja, ka Rodrigess iznāk no cilvēku apļa un apsēžas uz krēsla. Sieviete, uzrāvusi augšup svārkus, iesēdās viņam klēpi un atmuguriski atlaidās Teljesa apskāvienos. Teljess turēja droši, un viņa locījās patikā: tā bija Elena. Blūze pavērusies, krūšturis vaļā, lūpas nosmiņķētas, un viņa tik smejas un bauda, un smejas. Viljafora apstājās viņiem blakus

un dažas sekundes nekustīgi stāvēja; viņam šķīta, ka peld pa gaisu un redz visu kā filmā vai atmiņās. Atbalstījies revolvera muti pret Elenas pieri, viņš izšāva.

*

Dārdoņa viņu nobiedēja: Viljafora pielika roku pie krūtīm, izslējās sēdus un pa viesistabas logu redzēja svētku salūta ugunus; tātūmā skanēja klaigas, no lejas cēlās tik skaļa mūzika, ka viņam sāka pulsēt galvā. Viljafora no jauna atlaidās guļus. Un jūta, ka viņu kāds liegi sapurina aiz pleciem.

— Greis, palūdz, lai nogriež klusāk! Lūdzu, mazliet cieņas...

Kaut kur dziļumā, gluži kā bezdibenī, viņš dzirdēja skanam sievas balsi. Atvēris acis, ieraudzīja uz istabas sliekšņa noraudājušos Greisu: viņa apsviedās riņķī un aizgāja. Viesistabā, ar muguru pret Viljaforu, svētku salūtu pa logu vēroja kāds resns vīrietis.

— Kas jūs... — Viljafora mēģināja runāt.

— Kuš, tu nedrīksti piepūlēties! — bilda Elena, kas sēdēja pie viņa gultas uz ķebliša. Resnais vīrietis pagriezās un nāca uz istabu.

— Uzvarēja Čiči Pipara komanda. Dieva dēļ, ja tas tā turpināsies, būs jāizsludina komandanta stunda.

Elena sakārtoja spilvenu Viljaforam, pavilka līdz zodam palagu.

— Kā viņam klājas? — apvaicājās resnais vīrietis. Elena skumji nogrozīja galvu.

— Runā visādas blēņas, žēlojas par kādu smaku, bet es neko nejūtu.

Elena sakārtoja uz galdiņa esošās lietas: šķīvi ar ūdeņainu zupu, zaļu pudelīti, šķirces. Resnais vīrietis uzlika roku uz viņas pleca un teica:

— Būs labi, šī fāze ir...

— Vai viņš nāks pie sajēgas? — Elena aizlauztā balsī viņu pārtrauca. Resnais vīrietis nopūtās.

Istabā atkal ienāca Greisa. Tūlīt pēc viņas arī Vollijs, degošiem vaigiem, asinīm pieplūdušām acīm.

— Nu? — Vollijs, satraukts un šaudīdams acis uz visām pusēm, jautāja.

— Kas notika ar Penelopi? — ierunājās Viljafora.

— Kuš, — Elena atkal mierināja vīru un nosusināja pieri ar kabatlakatu.

— Ar ko? — jautāja Vollijs.

Elena paraustīja plecus.

— Tā ir kaķenīte, kas mums kādreiz bija un kas...

Viņas nākamos vārdus apdzēsa salūta raķete. Elena no jauna pievērsās naktsskapītim un apgriezta smilšu pulksteni. Šoreiz tas beidzot bija tukšs. Viņa nopūtās un saņēma Viljaforas roku.

— Un ko tagad? — nopurpināja Greisa, paskatīdamās uz resno vīrieti, kurš stāvēja, atbalstījies pret sienu tik nesatricināmi, ka Viljaforam tas šķīta aizskaroši.

Resnais vīrietis dziļi nopūtās un atbildēja:

— Tagad ir jāgaida. ■

Tamāra Duda

Kijiva, 2023. gada marts

Dokumentāls stāsts

Tamāra Duda (*Тамара Дуда*, 1976) ir tulkotāja un Ukrainas armijas brīvprātīgā palīdzē. 2019. gadā viņa ar pseidonīmu Tamāra Horiha Zerna, kas nozīmē 'rieksta kodoliņš' (*Горіха Зерня*), laida klajā romānu *Доця* (latv. *Meitiņa*, 2020), kurā stāstīts par kara sākumu Doneckā 2014. gadā, tas apbalvots ar Ševčenko prēmiju. 2021. gadā iznāca viņas otrais romāns *Принцип втручання* (*Iejaukšanās princips*). Tamārai ir trīs bērni. Viņas vīrs 2022. gada 22. februārī brīvprātīgi pieteicās Ukrainas armijā un tagad cīnās Bahmutā.

18

Šajā stāstā neviens pats vārds nav izdomāts, tāpēc neesmu pārliecināta, vai to var uzskatīt par daiļradi. Nezinu pat, vai reiz savā dzīvē rakstīšu daiļliteratūru, vai varbūt man līdz mūža galam lemts staigāt pa pasauli sekretāres referentes lomā, pierakstot nebeidzamu notikumu stenogrammu. Cerams, kāds reiz sapratis, kāda tam ir jēga, un mums paskaidros. Jā, vispirām kārtām es vēlētos saņemt paskaidrojumu.

Mans kolēģis, ukraiņu dzejnieks, mūziķis, karavīrs, brīvprātīgais un aktīvis Hļibs Babičs gāja bojā 2022. gada 28. jūlijā prettanku mīnas sprādzienā netālu no Izjumas Harkivas apgabālā. Tiklīdz var izlasīt Vikipēdijā vai gūglē, ierakstot jautājumu «nāves apstākļi».

Man uz galda ir Hļiba grāmata, kuras nosaukums ir *Dzejoļi un dziesmas*, tajā ir veltījums: «Lai Dievs jūs sargā, viscaur! Spēku un laimi! Viss būs tā, kā jābūt!»

Man telefonā ir stundu stundām audiofailu, intervijas ar dažādiem cilvēkiem, apkopotas mapē ar nosacītu nosaukumu *Un vēl arī tāds stāsts*. Lieta tāda, ka mēs ar Irinu Bilocerkovsku, manu izdevēju, nolēmām uzrakstīt atmiņu grāmatu par mūsu draugu, kolēģi, karavīru un brīvprātīgo Hļibu Babiču. Šī doma radās pēc bērēm, taču tās īstenošanai bija vajadzīgs kāds laiks. Šajā projektā mēs ejam uz priekšu kā personiskā Everestā, atbalstīdamas un uzmundrinādamas viena otru.

— Ira, — es viņai toreiz teicu. — Klau, nerakstīsim biogrāfiju. Biogrāfija nevienam neizteiks, tajā nav paša galvenā. Atceries, kā viņš mētājās ar brillēm un dusmojās, kad bija jāsatavot CV vai autobiogrāfiska uzziņa? Labāk darīsim citādi. Sameklēsim cilvēkus, kuri viņu milēja, un

lūgšim, lai viņi pastāsta stāstu par Hļibu. Kaut ko tādu, kas pirmais iešaujas prātā.

— Var mēģināt, — Ira atbildēja. — Tikai, zini, man prātā pirmais iešaujas plīša sunitis.

Mēs braucām uz atvēršanu. Hļibs sēdēja priekšā, bet es, kā vienmēr, aizmugurējā sēdekli telefonā kaut ko saskaņoju, koordinēju. Un tad pēkšņi benzīntankā atveras durvis, un man tieši deguna priekšā uzrodas rotaļlieta. Hļibs man bija nopircis mazu, tamborētu sunīti un teica: pasmaidī taču beidzot!

Vai, teiksim, cits atgadījums. Hersonā pirms atvēršanas svētkiem Hļibs lūdza: «Ira, iedod man tekstus.» Visus savus dzejoļus viņš izdrukāja lielā fontā, jo slikti redzēja. Es padodu viņam mapī, taču dzejas vietā tur ir kaut kādi dokumenti. Izrādās, viņš pirms brauciena ir ticis ar advokātu kritušā karavīra «Dzēves» lietā, un viņi sajaukuši mapes. Kā filmā. Mūsu komanda sastingst, gaidot sprādzienu. Iestājas klusums, neviens nebilst ne vārda. Un viņš tā domīgi nosaka: vajag tagad piezvanīt advokātam, pajautāt par kādu dokumentu no lietas. Žēl, ka neredzēšu viņa seju...

26. februārī es pūļējos izvest no Kijivas viņa meitu. Mēs ieradāmies Kijivas stacijā un nokļuvām gigantiskā pūlī, kādu es nekad mūžā nebiju redzējusi. Likās, ietikt vagonā ir nereāli. Mēs pagājām nost no centrālā perona un kaut kur malā, uz desmitā sliežu ceļa, atradām vēl vienu vilcienu, kas gatavojās atiešanai. Bērniem izdevās iekāpt un pēc dažu stundu gaidīšanas tomēr sākt ceļu uz rietumiem. Un, kad viņi jau bija izbraukuši, Hļibs man piezvanīja un teica: saule, esmu tev parādā. Lūdzu, ko gribi. Es atbildēju — reiz pieklauvēšu tev pie durvīm un palūgšu. Taču dzīvē viss sanāca tā, ka man nebija vajadzības neko palūgt — un tagad jau nekad nebūs.

Kā tev šķiet, vai atmiņas par tādu cilvēku var sākt ar stāstu par sunīti?

Man nav atbildes, man nav atmiņu grāmatu rakstīšanas pieredzes. Manas personiskās «pirmās atmiņas» par Hļibu vispār ir putras blōda. Hļibs nemitīgi dalījās, cienāja un sniedza. Mēs reiz sākām domāt: vai Hļibam vispār ir mašīna? Agrāk pilnīgi noteikti bija, bet pēc tam, kad bija kaut kur jābrauc, viņš lielākoties lūdza, lai citi viņu aizved. Pajautājām viņa draugam, un tas sastinga: paklau, es nezinu. Nebrīnītos, ja viņš to vienkārši būtu pārdevis, kad vajadzēja naudu kārtējai palīdzībai.

****

Pašu pirmo interviju mēs ierakstījām ar Dašu, Hļiba meitu. Sarunai izvēlējamies pagrabstāva restorānu Kijivas centrā. Visas tikšanās sen bijām pārcēlušies uz pagrabiem un cokolstāviem, tas ir normāli pilsētā, kuru apšauda. Taču izrādījās, ka šis konkrētais pagrabs atrodas tieši līdzās metro linijai, un ikreiz, kad apakšā brauca vilciens, telpā viss vibrēja, zvārojās un džinkstēja. Meitenes nekustināja ne ausu, it kā tā arī vajadzētu būt, taču

Ilustrācija — Eļīna Skrapce

es tik tikko spēju apvaldīt dziņu nokrist uz grīdas un piesegt ar rokām galvu.

Daša ir tieviņa kā niedrite. Kad mēs apskāvamies, man šķita, ka apskauju sevi, tik tievs ir viņas viduklis.

— Stāsts? Protams, man ir stāsts par tēti, un neviens vien. Visa mūsu dzīve bija viens vienīgs piedzīvojums, mēs ar viņu nemitīgi iekļuvām smieklīgās situācijās. Mans tētis bija labs draugs, jūs sa-

protat? Mēs varējām ar viņu iziet pastaigāties un nejauši «aizstaigāties» divdesmit piecus kilometrus gar jūru. Vai apmaldīties un ilgi iet pa kaut kādām pēdām, kuras beigās aprāvās niedrāja.

Mans tētis brīnišķīgi gatavoja gaļu podiņos, un es tā arī nepalūdzu viņam recepti. Likās – vēl paspēšu, kur mums jāsteidzas, kas tad var atgadīties?

Viņš ir palicis manā dzīvē, es visu laiku jūtu

Viesmilis pieklauvēja vēlreiz un uzcēla manekenu plecā. «Atvainojiet, sajaucām klientus»

viņa klātbūtni. Vietas Kijivā — uz šo ramen ēstuvī mēs gājām, kad viņš ieradās atvaļinājumā, te nopirkām man austiņas, te vēl kaut ko.

Svētā Mikolaja diena, ziema, sniegš. Pie mājām ir parks, un, ejot pa šo piesnigušo parku, es uzreiz atceros video no Ziemassvētku filmiņām, kuras viņš taisīja, tām, kurās viņš ir savā Santaklausa tērpā ar bruņuvēsti pa virsu. Visu laiku gaidi, ka viņš ies garām kaut kur aiz kokiem.

Vairāki cilvēki ap Ziemassvētkiem man kā apsveikumu bija atsūtījuši šo tēta video, jo tas bija izplatījies tīmeklī. Tieši ziemā es ļoti bieži viņu atcerējos. Viņš patiešām bija kā svētais Mikolajs, vienmēr piedalījās akcijās, kurās tika pirktas dāvanas kritušo karavīru bērniem. Kad kovidā dēļ šie pasākumi tika atcelti, viņš pats pirka dāvanas meitenītei no Harkivas, jo zināja, ka viņa gaida.

Mani viņš vienmēr lutināja, pat no frontes mēdza pasūtīt visādas dāvanas. Tā varēja būt grāmata, kuru sen biju vēlējusies, kāds nieks, taču es sapratu, ka viņš mani uzklausa un atbalsta. Pagājušajā gadā viņš man uzdāvināja karabiņu pušķi — es biju sākusi trenēties gaisa vingrošanā.

Reiz darbā pie manis pienāca sekretāre un teica, ka man atnests sūtījums no Doneckas apgabala, 15 kilogramus smags. Tētis man Soledarā bija pasūtījis sāls naktslampiņu *Homunculus Loxodontus* formā. Šis gaismeklis ilgi stāvēja manā kabinetā, visi ieraudzījuši salēcās — kas tas tāds?

... Šajā brīdī mūs pārtrauca. Pie restorāna kabineta durvīm pieklauvēja viesmilis, kurš ienesa kailu anatomisko manekenu, nokrāsotu zelta krāsā. Uz mēmo jautājumu atbildēja, ka tas esot īpašs pasūtījums klientiem, un aizgāja.

Nebijām paspējušas noorientēties, ko iesākt ar šo manekenu, un vispār pierast pie tā klātbūtnes, kad viesmilis pieklauvēja vēlreiz un uzcēla manekenu plecā. «Atvainojiet, sajaucām klientus.»

Visas trīs sākām smieties. Tas bija tik jocīgi un neiederīgi un tā izjauca mūsu sēru noskaņojumu... Man liekas, Hļibam tas būtu patīcis... Nē, kāpēc gan vēlējuma izteiksmē?

Nākamā mūsu sarunbiedre bija Hļiba mamma Jevheņija Vaļerijivna. Ar viņu Irina izrunājās pati un man atsūtīja ieraksta failu. Es tikmēr gulēju un skatījos sienā. Varbūt uzskats, ka ukraiņi ir neparasti stipri un izturīgi, ir pārspilējums? Vai varbūt tieši es neesmu izaugusi līdz stiprās ukrainietes statusam. Man reizēm šķiet, ka vairs nemaz nav atlicis spēka, un es jūtos kā vājais posms mūsu pretestības ķēdē. Kas tu par cīnītāju, ja galvenokārt vāļājies guļus?

Jevheņija Vaļerijivna stāstīja, ka Hļibs bijis ideāli viegli audzināms bērns, pats triju gadu vecumā iemācījies lasīt, neko nav pieprasījis, neko nav lūdzis, centies visādi palīdzēt. Septiņu gadu vecumā sagatavojis mammai pārsteigumu — kamēr viņa darbā, nomazgājis logus. Māte gandrīz pagūbusi, kad pārnākusi un to ieraudzījusi.

Savu pirmo dzejoļu krājumu viņš sastādījis, būdams gadus astoņus vai deviņus vecs. Paņēmis

pierakstītās lapas, aizgājis pie vectētiņa uz darbu un palūdzis pārdrūkat. Viņi ar mammu nekad nav strīdējušies, bijuši dvēseles radnieki, sapratušie.

Bērībā Hļibs ļoti labi jutis mammas garastāvokli. Jau triju gadu vecumā mēdzis pajautāt: «Mamm, kāpēc tu esi tik bēdīga?» — «Nekas, viss ir labi.» — «Bet, mammu, es taču tev esmu ne tikai dēls, bet arī draugs. Mēs ar tevi esam draugi, kāpēc tu man neatbildi?»

Kopš mazām dienām bijis gādīgs, viņu nevajadzēja lūgt. Viņš savām acīm redzējis, ka mammai vajadzīga palīdzība. «Ideāls «mammās draudzenes dēls»,» smejas pane Jevheņija. «Visi mani darbabiedri un kaimiņi Hļibu minēja kā priekšzīmi saviem bērniem.»

Saņēmis pirmo algu, uzdāvināja man vafeļu pannu. Kopš septītās klases katru vasaru strādāja bērnu nometnē par vadītāja palīgu. Pirmajai ģitārai naudu nopelnīja, iznēsādams pastu, turklāt mamma to uzzinājusi nejauši, ieraudzīdama, ka viņš ar paciņām ieiet kaimiņu pagalmā.

Karot aizgāja kā brīvprātīgais četrpadsmitajā gadā. Ģimene, draugi vāca naudu, lai nopirktu viņam aprīkojumu, jo pašam nekā nebija. Taču šo pašu bruņuvēsti un ķiveri nācās nopirkt vēl vairākas reizes, jo, gaidīdams nosūtīšanu, savējās bija atdevis karavīriem, kuri uz frontes daļām devās pirms viņa.

No draugiem, ar kuriem kopā viņš sāka dienēt, gandrīz vairs neviena nav, visi ir krituši.

****

Pēc šīs sarunas mēs ar Irinu uz kādu laiku nolīdām maliņā, līdz tai dienai, kad mūs uzaicināja uz biroju, kur Hļibs bija strādājis. Tas notika 2. martā, viņa dzimšanas dienā, un es joprojām neesmu droša, kā šo tikšanos nosaukt. Mēs taču nesvinam mirušu cilvēku jubilejas, tātad svinības tās nav. Atzīmēšana? Piemiņas diena?

Taču gaisotne birojā bija pavisam svētdienīga. Meitenes bija sastūmušas kopā galdus, pasūtījušas picu, burgerus un fri kartupeļus, puisī atnesuši vīnu un Hļiba iecienīto viskiju. Galda vidū lepni stāvēja liela paplāte ar baltmaizes grauzdiņiem. Hļibam tie ļoti garšoja, viņš tos ēda saujām vien, par spīti visām diētām un ārstu aizliegumam.

Mēs divas stundas grauzām šos sausīņus un divas stundas bez mitas skaļi smējāties. Hļibs bija izjokošanas un anekdošu meistars, bezmaz katrai dzīves situācijai viņam bija sava anekdote.

Toņai viņš bija vārdadienā dāvinājis «pašaisardzību». Pirmā kolekciju papildināja beisbolnūja, vēlāk tai piepulcējās boksera cimdi un ķieģelis. Birojs no savas puses pagājušajā (un pēdējā) dzimšanas dienā viņam bija uzdāvinājis BRDM — «bruņotu izlūkošanas mašīnu». Jubilārs bija laimīgs, lai gan mašīna pat nebija iedarbināma. Savukārt tortes vietā viņam bija ticis viens sirņiķis ar svecīti — tajās dienās ar pārtiku tiešām

**Ir
pieslēdzies,
tagad
pārsūta
datus,
nekusties.
— Cik ilgi
man tā būs
jāsēž?**

mēdza būt grūti. Visi darbabiedri kori nodziedāja viņam *Ilgus gadus!*, un nav iespējams iztēloties, kā viņš ar savu ideālo dzirdi spēja izturēt tik nesaņķanīgu priekšnesumu.

Hristinu Hļibs bija iecēlis par sava runča Oziņa «glabātāju». Hļibam kaķi briesmīgi patika, kaut arī viņam bija alerģija no kaķu spalvām. Jaunībā viņu pēc kaķīša paglaudišanas bija ķēris anafilaktiskais šoks. Kopš tā laika viņš pastāvīgi dzēra zāles pret alerģiju, lai tomēr būtu iespējams kontaktēties ar dzīvniekiem.

Ozijs okupācijas laikā bija palicis tukšajā Hostomeļas dzīvoklī. Hļibs nepaspēja no Kijivas aizbraukt runcim pakaļ, ceļi uz pilsētiņu tika slēgti pirmajās iebrukuma stundās. Dzīvnieciņš palika dzīvs, pateicoties kaimiņienei, kura bija izsitusi durvju «actiņu» un pa to metusi iekšā mazus desas kumosiņus. Viņai bija žāvētas desas lupķis, kuru sieviete bija sadalījusi kvadrātiņos un meta iekšā dzīvniekiem dažādos kāpņu telpas dzīvokļos. Ūdeni tiem viņa padeva ar kanulu — kaut kur bija sadabūjusi sistēmu, pa izsisto «actiņu» iebāza caurulīti un tādā veidā dzirdināja kaķi.

Tiklīdz radās pirmā iespēja — nomalēs vēl norisinājās kaujas, ceļi vēl bija minēti —, Hļibs metās mājup pakaļ runcim. Pārradās pēc vairākām stundām absolūti laimīgs ar dzīvu kaķīti un uzreiz skrēja pie veterinārārsta likt sistēmu. Runcis aizslēgtā dzīvoklī bija nodzīvojis četrdesmit dienas, un visā šajā laikā nebija nokārtojies ārpus kastītes, visas savas darišanas darījis smiltiņās.

Savukārt blakus dzīvoklī bija dzīvojuši krievi, krievu zaldāti. Tie bija ēduši, gulējuši un dabiskās vajadzības nokārtojuši turpat guļamistabā uz grīdas. Tualetes podu kaut kāda iemesla dēļ nebija lietojuši.

Pēc atbrīvošanas Ozijs dzīvoja birojā. «Atceros,» stāsta Hristina, «kad viņš pirmoreiz pienāca pie manis un iebikstīja ar pieri krūtīs. Es zvanu Hļibam — skaties, ko viņš dara? O, — Hļibs atbildēja, — viņš tev nodod informāciju. Ir pieslēdzies, tagad pārsūta datus, nekusties. — Cik ilgi man tā būs jāsež? — Pusstundu, ne vairāk.»

Pagājušā gada 22. februārī Hļibs ierosināja foršu ideju — uzstādīt pie Krievijas Federācijas vēstniecības Kijivā bērnu krustus. Mēs toreiz gaidījām iebrukumu, gaisā vēdija draudi un apjausma, ka kaut kas būs. Pēc Putina paziņojuma, ka Ukraina kā valsts neeksistē, uzbrukuma perspektīva kļuva neatgriezeniska.

Tā nu Hļibs izdomāja pie vēstniecības tādu akciju: mēs pienaglojam pie krustiem plāksnītes «krievu zaldāts» un aiznesām pie vēstniecības. Hļibs pats zvanīja apbedīšanas birojā, un viņam tur ļoti jūta līdzī: kas tad jums tāds atgādījies, ka vajag divdesmit krustus uzreiz?

Hļibā bija iekšēja kaislība. Režisore Olena atminas: «Es viņam teicu: Babič, nu kas tas ir? Tu taču esi par mani vecāks, tad kāpēc es, salīdzinot ar tevi, esmu kā veca večiņa, nekad netieku līdzī? Viņš iedziļinājās līdz detaļām, ideju bija milzums.

Reizēm skaties un brīnies: kāpēc šitais un kāpēc tas? Un viņš sāk stāstīt, un tu domā: dieviņ augstais, kāpēc es pajautāju? Mēs taču tagad iesprūdisim uz divām stundām!»

Brīžiem viņi runāja visi reizē, brīžiem atcerējās kaut kādus vārdiņus un situācijas un izplūda smieklos, brīžiem klusēja. Hļiba bērnu dienu veidoja neskaitāmas detaļas, simboliski sikumi, un, ja aizvērtu acis un aizmirstu kontekstu, varēja iztēloties, ka tās ir kāzas vai jubileja, uz kuru saradies milzum daudz viesu, visi drūzmējas, aizmirst vārdus, iepazīstas, sadalās bariņos, lai uzpīpētu, un atkal atgriežas pie lielā galda.

«Es sadedzināju karogu, jūs spējat iedomāties? Mums bija viņa brigādes karogs, un es to gludināju — gludināju un ņēmos, bet tas nepadevās, visu laiku palika krokas. Tad es drusciņ uzgriezu gludekli, burtiski par vienu iedaļu, un noliku to karoga vidū. Un tajā sekundē audums burtiski izkusa. Mēs saskrējām kopā — ko darīt? Uzšūt virsū kādu aplikāciju — bet tas taču nav iespējams, uz karoga ir zīmējums. Aizlāpīt? Atstāt, kā ir, arī nav izeja.

Tādēļ mēs baznīcā ieradāmies bez karoga. Un tad pie manis pienāk nepazīstams vīrietis. Klau, viņš ierunājas, kurš jums te ir organizators? — Kas jums vajadzīgs? — Man ir mūsu brigādes kaujas karogs, gribētos uzsegt uz zārka.

Jūs saprotat, ja? Mēs ar meitenēm, visas, kas tur stāvēja, uz līdzenas vietas apraudājāmies. Bet viņš, nabags, apjuka, nesaprata, kāpēc tāda reakcija.»

****

Mēs ar Iru sastādījām sarakstu.

Katrā situācijā ir prātīgāk, ja ir plāns un saraksts, to es tagad skaidri zinu. Un mēs metodiski apzvanām cilvēkus no šī saraksta un lūdzam, lai viņi mums stāsta jaunus stāstus par Hļibu. To man pietiks veselai grāmatai, un mēs jau vēl nesam parunājušas ar viņa mūziķiem, ar bijušo sievu, ar to puisi, kurš vienīgais palika dzīvs mašīnā pēc sprādziena, ar veco «Dzērvi»...

Šimbrīžam sarakstā ir palikuši trīspadsmit neaptaujami cilvēki, taču skaits nav galīgs. Varbūt tajā parādīsies jauni vārdi. Varbūt ar kādu nepaspēsīm satikties, jo mums tagad ir ļoti īss plānošanas apvārsnis, šodien cilvēks ir, bet rīt viņa vairs nav.

Esmu noņēmusi paroli savam telefonam un datoram, lai, ja kaut kas notiek, kāds bez manis pabeigtu šo darbu. Es gan nevaru noņemt no savas sirds ķēdes un saites, ar kurām mēs no visa spēka sažņaudzam krūtīs, lai neizjuktu pa gabaliem.

Kad jums stāsta, ka ukraiņi ir unikāli stipra nācija, neticiet, es jūs lūdzu. Mēs esam tādi paši kā jūs, pilnīgi tādi paši. Katru mūsu pieredzes lapusi jūs viegli varat pielaikot sev. ■

No ukraiņu valodas tulkojusi **Māra Poļakova**

Kārlis Vērdiņš

Ātrais ēdiens

Kārlis Vērdiņš ir dzejnieks un literatūrzinātnieks. 2020. gadā izdots jaunākais dzejas krājums *Gatavā dzeja*. 2022. gada novembrī Vašingtona Universitātē Sentluisā aizstāvējis disertāciju, kas veltīta starpkaru perioda Latvijas modernisma literatūrai. 2022. gada nogalē klajā nāca kopā ar Arti Ostupu un Jāni Ozoliņu sastādītā kolektīvā monogrāfija *Monta Kroma: dzeja un refleksija*, kā arī kopā ar levu Lešinsku sastādītā un atdzejotā T. S. Eliota *Dzejas izlase*.

Pirmsākumi

Mēs iesim atpakaļ līdz pašiem pirmsākumiem, kur tīras, nesajauktas lietas sevi guļ. Mēs majonēzi skalosim no rasola un sastāvdaļas šķirosim pa kaudzītēm, tad katru tīsim plēvē, liksim saldētavā.

Tās stāvēs tur kā dabas filozofa arhīvā un gaidīs jaunus laikus, jaunas audzes, kam samaisītas lietas negaršos, kas valdis gaisu, uguni un ūdeni uz Zemes plakanās, kur sabāzts ledusskapī viss esošais. Bet neesošā nav.

Zefīrs

Uz galda rozā zefīrs pēdējais un mazais, sudrabortais nazītis. Es griežu zefīru uz pusēm, vienu lieku mutē, un, iegremdējot zobus mikstumā, nāk atziņa:

ar nazīti kāds griezis sipolus.

Cik pretīgs zefīrs. Taču izspļaut žēl. Es stāvu virtuvē ar pilnu muti. Uz galda atlikusi puse, kārdinoši rozā. Tas viss, kas pāri palicis no svētkiem.

Ātrais ēdiens

Pēc ilgas gaidīšanas turzu izrāvu no melnīgsnējā puīša kalsnās rokas un metos virsū savam džankfūdā, no folija to izplēsu un papīriem, tad taūkainu un kailu ņēmos stūķēt mutē, lai neatdzīest, un riju lieliem gabaliem, lai mute nesajustu, cik tas pliekans. Par laimi, kečups, majonēze, sinepes man aizmālēja garšas kārpiņas. Viss beidzās piecās minūtēs.

Pār zodu eļļa tek, guļ tūtā atdzisušie kartupeļi fri, pat salvetes te nav, kur noslaucīties. Raud piesmiets kuņģis rūgtas asaras, bet prāts, uz mirkli atslēgts, atkal miesai pievienojas un prātuļo: pēc šādi gūtas baudas tev citu ēdienu vairs ilgi negribēsies. To smalki ļaudis nesaprot: uz restorāniem staigā, ēd gardumus un brīnās, ka nekad nav gana.

Eifeļa tornis

Eifeļa tornis pie Luvras
Eifeļa tornis Monmartrā
Eifeļa tornis pie Triumfa arkas
Eifeļa tornis pie Sanmišelas
Eifeļa tornis zem Eifeļa torņa

zelta Eifeļa tornis
sudraba Eifeļa tornis
bronzas Eifeļa tornis
melns Eifeļa tornis
lillā Eifeļa tornis

Eifeļa tornis no alžīrieša
Eifeļa tornis no libānieša
Eifeļa tornis no marokāņa
Eifeļa tornis no tunisieša
Eifeļa tornis no provansieša

Eifeļa tornis par 5 eiro
Eifeļa tornis par 4 eiro
Eifeļa tornis par 3 eiro
Eifeļa tornis par 2 eiro
Eifeļa tornis par 1 eiro

apskati rūpīgi Eifeļa torni
izvēlies labāko Eifeļa torni
īstās krāsas Eifeļa torni
īstā izmēra Eifeļa torni
teicami būvētu Eifeļa torni

lai ātri lifti Eifeļa tornī
lai debesis zilās pār Eifeļa torni
lai drūzmējas ļaudis Eifeļa tornī
lai selfijus taisa pie Eifeļa torņa
lai plauktā stāv tavs Eifeļa tornis

zelta Eifeļa tornis kuru tev atveda pusbrālis
sudraba Eifeļa tornis kuru tev atveda kolēģis
bronzas Eifeļa tornis kuru tev atveda joberis
melns Eifeļa tornis kuru tev atveda francūzis
lillā Eifeļa tornis kuru tu atvedi savā koferī

Mēs

*

Mēs nemaz iekšā neejam, ja kafejnīcā citi sēž.
Ir nepatīkami, ja sveši klausās, ko tu pasūti, un skatās, kā tu ēd.
Uz ielas svešiem ceļu nerādām, ja nepazīstams zvana — neceļam.
Mūs nedrīkst fotografēt, filmēt, citēt.
Lai mūsu vārdā nerunā neviens.

*

Un māja mums būs meža vidū, nevienas dzīvas dvēseles
lai neredz jūdzēm tālu. Ūdens pašiem savs no spices nāks,
mēs neatdosim atkritumus bandītiem. Mēs visu izaudzēsīm paši.
Mūs paglabājiet smiltājā aiz šķūņa. Bēres nemaksās neko.
Mēs sadalīsimies starp plūmju kauliņiem un patisonu mizām.

*

Mēs arī vienmēr braukājam tai autobusā,
kur krietni studenti sēž, galvas noliekuši,
un glauda mobilos, kur randiņus te norunā, te atceļ.
Un nemaz nenojauš, ka veci, aizdomīgi tipi
uz viņiem visu ceļu slepus lūr.

*

Ar zīmuli mēs kaļam lielus plānus, rakstām plānotājā.
Miksts grafīts. Vēlāk viegli visu izdzēst,
ja lietas mainīsies un pasākumus atcels. Dzēšgumija laba.
Tā pēdas neatstāj aiz izjukušiem plāniem.
Šķir tukšās lapas un pat neatceries, kas tur bija.

*

Bērns augumā jau krietni pastiepies. Iet droši
un neklūp, niķi aizvien retāk. Runā daudz,
māk veidot pilnus teikumus. Laiks vasarīgi silts,
visapkārt košas izkārtnes un letes. Apņēmīgi pienāk bērns
un skaļi, skaidri saka: «Tēti, iedod naudu!»

*

Cērp lācis savas biezās krūšu spalvas,
skuj vēderu un plecus lokans ūdrs,
vilks spalvas rauj no ausīm, nāsīm, uzacīm,
pat mazais trusītis ir novaksējis līpu.
Pa durvju šķirbu kailgliemezis skatās
un neizpratnē čukst: «Kāpēc? Kāpēc?»

Aizkari

mūsu saruna
vairākus mēnešus stiepjas garumā
vairākus mēnešus stiepjas garumā
lēna un gurdena
kā kaktuss
stiepjas uz palodzes logā uz pagalmu
logā uz pagalmu
kurā sētas māja kam logos aizkari
aizkari
kurus cilvēki atvelk izliecas lūkojas
aizkari aiz kuriem cilvēki
staigā runājas sastrīdas
aiz kuriem cilvēki
piedzēras sakaujas milējas
un es redzu to visu
sēdēdams uz šīs palodzes
blakus kaktusam kas tik vārgs un gurdens
ir izaudzis
gurdens
kā mūsu tik lēnā un veltīgā saruna
saruna
kas jau vairākus mēnešus stiepjas garumā

NAV LABI

Šai dzīvē laimīgs ir tikai tas
Kuram nekad nav labi
Rihards Bargais

nekad nav labi
nekad nav labi

vai nu par karstu vai nu par aukstu
vai nu par īsu vai nu par garu
vai nu par platu vai nu par šauru
vai nu pa vienam vai nu mēs abi
nekad nav labi nekad nav labi

vai nu par sliktu vai nu par labu
vai nu par vecu vai nu par jaunu
vai nu par prieku vai nu par kaunu
vai nu kā lupatas vai nu kā stabi
nekad nav labi nekad nav labi

vai nu nav laika vai nu nav vietas
vai nu pie pudeles vai nu pie lietas
vai nu par ātru vai nu par vēlu
vai nu ar zāli vai nu ar šņabi
nekad nav labi nekad nav labi

vai nu par miesu vai nu par garu
vai nu par naudu vai nu ar varu
vai nu es runāju vai nu es daru
vai nu pa vienam vai nu mēs abi
NEKAD NAV LABI
NEKAD NAV LABI

Ieva Rupenheite

Ar upēm šogad man veicas

Ieva Rupenheite ir mazrakstoša latviešu dzejniece. Izdoti četri dzejoļu krājumi: *Vajadzīgo pasvītrot* (2001), *Melnās krelles* (2007), *nepāriet* (2014) un *palaidiet sievieti* (2021). Kopš 2002. gada dzīvo pie jūras un strādā Ventspils muzejā. Darbs sagādā prieku, bet patīk arī gulēt saulē.

*
manai meitenei dupsis kā vabolei
viņa arī vēl nesēž
vai kāds ir redzējis vaboli
kas pienu dzer un sēž?
un kustina savas rociņas
it kā tvarstītu gaisā spēles
paskaties
ko tās acis redz
tumsu un bezdibeņus

*
salist pļavnieku ceriņi
bomži stiprina garu
visi zari un lapas
neticami
bet zaļo
kaķis jau stundu guļ klēpī
kā dieviņš salicis ķepas
puisītis atbraucis mājās
negrib ka mamma rājas

Forsteriāna
tulpes apvainojas vairāk
kad tām uzkrīt sniegs
tieši uz puķu galvām
kā nejauki klasesbiedra smieklī
par manu sporta somu ar mammas uzšūto
krimplēna sirdi
tulpes apvainojas vairāk
nekā es parasti dzirdu

*
pateicvienscilvēks
gari nostiepj kaimiņiene vārdus kā veļas auklu
unkotadbērniņdar
tajūsvienpatpamāj
es pamāju
saule atvērusi tulpes

Heidelbergas dziesmas

I
meža balodim ir pilna sirds
ik ritu tas labi dzirdams
bet strazdiņš ir vienkārši priecīgs
un neviens neuzdrošinās viņu izsvilpt

II
vietējā kapsētā
platānas šūpo bumbiņas
smilšakmens un dažas marmora
sievietes sēro
vienmēr viņas
glezni noliektām galvām

III
te ir tieši tā kā gribēju
sveša pilsēta
vēl agrs un trausls pavasaris
caurspīdīgi krokusi un uzticīgi sniegpulksteņi
kā kompreses acīm
pagaidām
iemīlēšanās gaita norit bez komplikācijām
plaukst akācijas pagalmos

IV
labklājīgs lietus pār Nekāru mērcē rupjmaizes
kārtojuma
vai maizes zupas smilšakmens struktūras
izskatās un tā droši vien tikai izskatās
bareljefi, apaļskulptūras, gliemežvāki, kolonnas,
karietīdes un atlanti darināti ar kabatas nazi
mīksti ornamentu sārtā un gaišu protams smilšu
krāsā
huligāniski gribas pakasīt nama muguriņu
kanelūras saspringušas

V
puķu romiešu un ķeizara ielās
māla pīniju čiekurus nemana
lai arī sētnieki nepārspilē ar tīribu
maskas bez sejām dominējoši melnbaltās
aplipina ietves un ieplanē caurspīdīgos
krokusos
dalība attālinātosursos un konkursos
iespējams pat nav ārstējama
tik daudz psihoterapeitu uz kvartālu
laikam jau neglābjami pārliecina
šeit karš tikai galvās
krokusi aizver acis

VI
ēģiptes zosis āzijas papagaiļi pulcējas pilsētas
platānās skābaržos baržās
botāniķa sirds pilna pergamenta pākstīm
pūkaiņiem pumpuriem
bīstama pirmspavasara noskaņa
šķīlsies un šķildināsies
gēte un šillers katrs pa savu ielu dodas uz svēto
kalnu

nogurums delikāti grabina žalūzijas
 man ir lieliski apavi vienkārši kājas vajag citas
 meklēšu tiltu pār nekāru
 aitas un ciešanas atstāriet solveigai
 steidzas aumaļām pēri un ginti
 pēdējie pfalcas grāfi apkampjas
 jūsu karte man neder tā nav naudas karte
 ar ģeogrāfiju arī tai nav attiecību
 dardedzes soliņi dibina jaunu savienību

*

lasu dāvanu
 Milošu Nemuna¹ sateces malā
 pa pirkstiem var dabūt ar rindu
 kas traki aizsteidzas garām
 viegli pavelku kājiņu
 un rinda paliek uz vietas
 iepazīsimies abas tuvāk
 un vēlāk
 pie lietas

*

ar upēm šogad man veicas
 es teiktu
 ka iet no rokas
 rō kur vēl viena
 saulītē
 laiski lokās
 kovārņi pieskata tekni
 un izskatās
 arī mani
 upē vēderus brauka
 laivas
 kā resni sami

*

pat godīgas biroju darbinieces baltās blūzītēs
 atlaižas Santakas vītoli ēnā
 un dažas guļ visu nakti
 vasara pārvēršas bomzī
 kleitas pa lēto var nopirkt

ko nu vairs zaudēt
 ņem mūs
 zāles pret trauksmi un bezmiegu
 šeit izraksta aptiekārs Nemuns

*

Lietuvas ligavas ir trakas uz bildēšanos
 un visi viņu ekskavatoristi ir dzimušas
 rokzvaigznes
 radnieku bučiņas nobijies vasaras uzvalks
 un maikas spēks
 kaut viņš paņemtu viņu tepat
 Lai beidzas ziedlapiņu lietus
 un traktora troksnis rimst

*

nejauši baltā
 kā nezinošs balodis kā bezvainīga pilīte
 nemuna patiltes straumē

nav ne jausmas par mariju
 kasviņabija koviņadarīja
 aizmīga pamodās tika uzņemta
 kā filmā vai skolā
 sieviete zaļā kleitā pie dievnama
 tirgo slotiņas
 ar tām tikai ar tām
 var nosargāt savu namu

*

rīta gājiens
 bez karogiem
 uz slavenu upi
 kopā ar milzīgu dobermanu
 kura ausis un purns ir modernisma kompozīcija
 pretgaismā
 skrien kāds
 šķeļot tīmekļu mākoņus
 ar afro uz galvas kā cukurvati
 apvelkos lakatiņu
 sublimēšos katoliskajā vidē

*

Kaspars Dāvids Fridrihs ne Baltazars
 paveras man pār plecu
 lūk, gaisa balonu puš kā ziemas dvašu
 tas rimti pielavās mežam
 apmet loku ap celtniem
 teju jau aizlido no dzejoļa
 prom
 vēl mirkli kavējas
 kur Rēgnicā barža saulē kā marcipāns kūst ar
 garantētu solījumu
 bon voyage
 un paliek pie baroka tilta
 zem akmens pietas ir uzraksts
 šeit 1929. gada 21. jūlijā noslika brāļi
 ai bēdas bēdas
 kalnu dūmakā kustas balona elpa

*

kādu dienu pieķeru sevi
 esmu līdzīga mammai
 neviens cits jau tas nevar būt

mamma pati vairs nav sev līdzīga
 varbūt nopūtai kādai
 Rīgas ceriņiem
 pēc lietus vai pirms frēzijām

abi var mierīgi uzpīpēt
 ar tēti vairs nav ko dalīt
 sāpināt
 un pašiem ar vairs ne vainas

sēž mani vecāki mākonī
 un skaita nerātnās dainas

¹Nemunas nosaukums
 lietuviešu val.

Sintija Sudmale

Tā viņu sauc

Sintija Sudmale ir ieguvusi maģistra grādu sociālajā psiholoģijā, beigusi doktorantūru saistībā ar e-studiju tehnoloģijām. Interesējusies par destruktīvas pakļaušanās un plaģiāta jautājumiem. Piedalījusies Literārās akadēmijas 2019. gada dzejas meistardarbnīcās.

***

šo dzejoli rakstu lietotiem burtiem tam pat nav pašam sava atstarpju cauruma nav personiskā nodiluma vien aizgūtais no triljoniem tādu pašu

it kā dzejoļi būtu acu krāsa vai slimība atliek sameklēt savu izmēru un vari novalkāt svešu dns ģenerēt sevi ar nejaušo skaitļu programmu patiesībā neviens pat nepamanīs jo cilvēks ir visur sastopams taču nenotverams atspulgs

stāvoklis ar minimālo atbilžu saturu sevi

šis ir pēdējais vakarēdiens esam izsmēluši cerību limitu izmazgājamās stikla taras vietā necilo metāla kanniņu vietā radījuši polimēra amforas tad kādēļ liekulīgie zārki joprojām ir kā masīvkoka tilti it kā beigas būtu tā vieta

kur atgriezīsimes atkal un atkal

mēs replicējam kukaiņu reakcijas atkārtojam karus un biržu kolapsus jauna karaliene pūznī laupītājsirseņu iebrukums un ziemas atturīgais skaistums tam nespēsīm pretoties nekad tikai izstrādāt prātos indīgu vielu

ko sintezējusi daba

smago nopūtu koka kritušo augļu mizas lip vecajai patronāžas māsai dzīvei pie galošām tā steberē pa applūdušām nomalēm izmisīgi aicinot ārā no graustiēm ārstēt sairusās sapņu plaušas

un mēs kas nejauši atspīdam dzejoļos

metamies starojošajā straumē bez kauna

***

ši ir vieta kura uztipina kā ķirzaka uz grāmatas no pilsētas atvestam vemjošam bērnam
ši ir vieta kurā tu biji tā piedzēries ka nepamanīji manu apmaldīšanos purvā
ši ir vieta kur pāns bija iesnaudies zem raibas tauriņu segas liķis nu ir utilizēts

ši ir vieta kur brieži ganījās mierā līdz to dvēseles sāka plūst kā krāčaina upe uz mednieku kooperatīvu

ši ir vieta par kuru terapijā runājot pārsakos un aizrijos un trauksme milst fonā kā sisināšana novakarē

ši ir vieta kurā satiekamies joprojām lai gan atmiņas par taviem vaibstiem trūd kapā

ši ir vieta no kuras zagļi aiznes videokameru un gludekli bet zemnieki atved mums pienu

ši ir vieta kurā mākoņiem dodam vārdus it kā tie būtu kas vairāk

par tvaikiem un ūdens pilieniem

***

R.R.

tveice izstumj ratiņkrēslu sētā pie kaķu bļodām

bijusi studente garāmejojot redz – filosofijas skolotājs kā nolēmēts dirn ēnā

kamēr sieva tīra māju ar clin pavasarīga vēsma nes caur zeltskarū vītola

skrandām pie dzelzceļa uzbēruma caurvēju dzīta ielien hruščovku spraugās

aukstuma skapjos kur ziemā kā tukšas ievārijuma burkas uzkrājas ciešanas

kur katram ķieģelim ir nelaime būt iemūrētam kur nav iespējams pasmaidīt bez recepšu zālēm

kur vēsture ir armagedona dzemdību palāta un ne lapu nevar pāršķirt ne kanālu pārslēgt nesamaksājot ar spīvu frustrāciju

sieva ir beigusi berzt un piesēžas čerņi etiķi spēlēt

tik izjusti ka pirms doties uz lidl izlaiž pa logu ziemā uzkrātās ciešanas

pie dzelzceļa uzbēruma dežurants niekojas ar pārmiju pogām

tauriņa spārni citā pasaules malā maina pigmentu uz fuksiju rozā

***

mans tēvs kā svīre gulēja ēda un pārojās lidojumā

no stroikas līdz stroikai

no algas līdz algai

pēc četrdesmitpietās dzimšanas dienas

viņš atstāja aiz sevis pelnu čupiņu

kā fēnikss kurš beigās viņš tomēr nebija

halturščiks ar prīmu zobos

uz sejas iekritis piemīzta tahtā

nespēja uzslīeties

senču aliņš

bikšu priekša

gāzes krāns

vaļā

viņš konsekventi nevēlējās ieligzdoties

tomēr atstāja izbadušajiem pēctečiem
piecstāvenēs
savu sakrālo nevainību

jau no agras bērnības jutu
neapturamu vēlēšanos
locīt papīra niekus
likt tiem vējā planēt
vērot kā tie krīt

***

Staigājot parkā, atcerējos, kā mūs savāca milicija.
Iepriekš kādā mītiņā izplatījām uzsaukumus,
nezinot, ka plaukstās iespiestie, rokassomiņās
ielaistie, apdrukāta dzeltena papīra tauriņi
atgriezīsies pie mums Melnajā Bertā.

Pazemes valstībā ieslodzītajiem mūžam lemts
klīst starp eļļas krāsas horizontiem, tomēr
liktenis rādījās vēlīgs. Miliči cienāja ar kvasu.
«Miličiem pašiem ir bērni,» mēs spriedām, «un
daži no tiem iet mākslas skolā.»

Izdzērām kvasu, uzrakstīja brīdinājumu. Kur gan
likt tādus ar matiem cukurūdeni? Paaudze ar
pierakstu paplašinātajā realitātē. Nebrīnījāties,
ka cauri pilsētai izvilktas *1962 Fender Esquire*
stīgas, uz kurām ārdās Sids Barets.

Izskatās, parkā sarikota Sporta diena jauniešu
vasaras nometnei. Viens džeks skrien ātri,
bet otrs tusnījot velkas. Ja viņam piezīmētu
spārnus, viņš izskatītos kā vakarvakar ballītē. Ja
viņam neviens nepiepistos, Kode, tā viņu sauc,
uzkavētos manā sapnī.

***

ja nu būtu iespēja intervēt aizgājušos
ko jūs izvēlētos padomāriet izsveriet savas jūtas
pret aizgājēju
un vai mironis nav pārāk agresīvs
vai vispār ir vērts jo kas zudis tas zudis
negribēsiet taču piedzīvot dienu
kad mirušie vajā dzīvos
piemēram es baidītos modināt staļinu
ja godīgi nezinu ko darītu ar bukovski un viņa
pļēgurošanu
vai dostojevska emocijām varbūt sūtītu viņu
terapijā
man būtu neērti modināt vectēvu
kurš tik saldi guļ pēc darba dzirnavās
iespiedis galvaskausu trūdzemes spilvenā
iespraudis divu klašu beigšanas apliecību kā
sapņu ķērāju acs dobuli
pirms kādu modināt intervijai iesaku rūpīgi
sagatavoties
uzzināt vai šis cilvēks vispār ir eksistējis
vispirms aptaujājiet mērķauditoriju vai jēzus ir
īsts

un vai pamodināts tas atbildīs cauri laikmetiem
transponētajām
teorētiskajām pārdomām doktrinām un
principiem
var arī iztikt bez tādas čakarēšanās
vienkārši ņemt un pamodināt
tomēr te ir problēma ar brīvprātīgi vai piespiedu
kārtā eitanazētiem
vai būtu ētiski modināt viņus?
piemēram suņus jo mēs nevaram izbēgt no
pretjautājumiem
viņu starmešiem līdzīgās acīs: vai tu esi dievs?
tad kādēļ neapturi roku ar nāvējošu injekciju vai
atomkaru?
ko gan tur var atbildēt
pašpasludināts pravietis, trollis no feikziņu
fabrikas. es nemāku. un tas ka varu ir tikai
mīts.
mana varēšana mikroskopiskāka par siksiku
prieka pelķīti aizdurvē
vispār pirms intervēt mirušos ir lietderīgi
sagatavot sarakstus
piemēram es izveidoju sarakstu ar ievērojamām
sievietēm
žannu d'arku vienā rindā ar ārsti džeimsu
mirandu stjuarti
kas pārgērbusies par vīrieti strādā britu armijai
dienvidāfrikā
un veic pirmo reģistrēto ķeizargriezienu
un bertu pīpiņu vienīgo
starpkaru perioda deputāti-sievieti mirušu
sibirijā
vienā rindā mariju ķirī eimiju vainhausu emiliju
dikinsoni
ahmatovu cvetajevu jansonu un lp kuru
vienkārši mīlu kaut viņa nav mirusi
joka pēc arī tečeri un kleopatru ievilku
augšāmcelšanās kompānijā
tomēr ja būtu jāizvēlas
laikam pamodinātu māti
efeju ieskauta kā delfu pītija
viņa nosodītu šo ideju pašā saknē
viss beigtos ar zārka vāka ciršanu un solījumiem
nekad vairs nevienu no miroņiem necelt
iespējams pēc brīža
vīrs puķzirņu segas
kā pamiera karogs
parādītos balts kauls
vārdi jau vispār
ir tikai aklie kas ceļu rāda
ūdens ko nesam sietā

Dovile Kuzminskaite

oneiroi

Dovile Kuzminskaite (*Dovilė Kuzminskaitė*, 1990) ir lietuviešu dzejniece, tulkotāja un pētniece, studējusi lietuviešu filoloģiju Viļņas Universitātē, kā arī spāņu valodu un latīņamerikāņu literatūru Madrides Komplutenses Universitātē, kur ieguvusi doktora grādu. 2014. gadā uzvarot Lietuvas Rakstnieku savienības konkursā, ieguva iespēju publicēt debijas krājumu *Māja ar putna zīmi (Namas ar paukšcio ženklū)*; par otro krājumu *Obsesijas (Obsesijos, 2018)* saņēmusi Lietuvas Kultūras padomes Jauno mākslinieku balvu.

***

te vas llenando de ausencias
(uzraksts kopsavilkuma malā)

dažreiz sapņoju
ka brienu caur ogu krūmiem par augstiem
virs galvas šūpojas niedres
man krūtīs šķind Viļņas atveids stiklā
zinu ka trūkst pāris ielu
— universitātes ignācija kalvarijas —
tāpatzinu trūkst daļa rajonu
nevaru tos nosaukt nekad neesmu spējusi
neesmu mācējusi noteikt robežas
steidzoties tur viņpus
lauku māja sarkaniem slēgiem
un par mani neko nezinoša upes ieteka
steidzos aizsūsies pilna tukšuma
kurā tava vieta ir noslikusi
un tā jau ir — īsti nekā kopīga
neviens nepiesaista nesaista nekas nepaliek kam
—
nekas mūs nesasien kopā
cīnoties pretī vēl dzirdu
kā nesāk līt

***

viss tik svešs tik svešas ir pilsētas kontūras
gaistošas tā
kā asinis izgaro sūcoties audumā — viss kas bi
ja sarkans zaudē krāsu viss kas bija krāsains to
p sarkans — vārnas skrubina mēslus nav nekā ko
uzrakt bet kaut kur dziļāk būs ja svešs viss jau
sve
šs lien caur tumsu izplūst caur vēnām ska
tiens nodurts zemē skaties skaties kur ej citādi
ne
tīšām iekāpsi dubļos februāri martā tas notiek
jo līst j
o migla jo ļoti jo pēc sala zeme paliek pelēka
salīp papēžos un nesājas līdzī tu atrodi
akmentiņus mājā
s kabatā zem sirds kurš ir bez grēka — un viss tik
svešs tik sve
šs peld garām tev nepieduroties tikai kaut kas

vēl de
g asiņu mēles laiza drūpošās sienas plaisājošās
plaisā
jo šās plai sā jo šās es domāju tu esi svešāks par
mani

vulgus

*viss ko jūs teiksiet
var tikt izmantots pret jums*

aukstums Traķu ielā
atgādina aukstumu manī
vienam runājot cits
atbild

***

*
cik jūs līdzīgi
tiešām
tā pati krāsa
tā pati nemierīgā nokrāsa

*
dienu pēc dienas mēs sacenšamies

*
ļoti gribēju jautāt
vai kraukļi vakardienas debesis
uzbūra to ka
nepārstāj snigt?

*
viņi sēdēja un ēda ābolus
meža vidū
dega maza būdiņa

*
dienu pēc dienas mēs sacenšamies

*
ļoti gribēju jautāt
kā tevi sauc
tumsa manī
kādēļ skaties
tik maigi?

*
dienu pēc dienas mēs
sacenšamies
tas lielais tukšums
kurš mums nebūs
pirmais

*
es mēģinu
aizbēgt no tā aukstuma
mēģinu aizbēgt
no tā aukstuma
kas elpo man mugurā

geto

kad viņš pateica man
 ka esmu no guļamrajona
 nez kādēļ vispirms ieraudzīju sevi
 treniņbiksēs atspiedušos
 pret kebabkioska sienu
 pilnām kabatām saulespuķu sēkliņu
 pilniem zobiem pulsējošu asiņu
 acis pilnas svina
 mašīnām garām braucot
 šur un tur nospīd zelta zobi —
 šo visu saku
 jo man nav nekā labāka ko darīt
 ir ne visai svarīgi miegā
 vai vienmēr nomodā ir tavs rajons
 ja tikai rītausmā
 gaisma iespiežas iekšā
 ja ver
 ja atver

nogruvums

visa šī pilsēta uzcelta virs purva pilna ar nez
 kādiem kauliem
 naktīs tie grab un želojas saka šī dziesma
 domāta vientuļajiem
 slapju pusaudžu pilnajiem autobusiem vēl elpo
 vienkājis balodis
 piespiedies pie sienas prom no visiem aizslid
 kalns
 žirmūnas vidū vecenīte bērna prātā baro kaijas
 kamēr pensionāri izsalkušu putnu sejām stāv
 kā gatavodamies savam pēdējam lidojumam pie
 ceļa vārna lēni izvelk
 iekšas kādam sabrauktam ielas kaķim tā ceļa pa
 kuru
 tu dažkārt redzi sevi ejam kur koka mājas klusi
 pārvilkta pāri sūnām
 putnu mājas kā kopmītnes mūris cements
 ļodzīgi ķieģeļi
 drūpošs apmetums caurs jumts pelējums ložņā
 pa zilu sienu
 pat kraukļi lūr spīdošām acīm no skapju
 atvilktnēm
 no galdu apakšām no spilvenapakšām šī pilsēta
 visa ir tikai makets
 izmēģinājums citai istākai pasaulei

Viļņas litānija

vai atminies manu vārdu mana pilsēta
 brūkot grimstot daloties aizvien dziļāk
 līdz diženumam
 jezuītu trakā pilsēta mīlestības un zvērestu
 salauzta
 rotāta kraukļu kroņiem starp upēm esi
 starp šo un citu karaļvalsti nokaisīta rožu
 krellēm
 graustu un krāšņuma pilsēta
 kunčina pilsēta vegānu pilsēta
gluten free dīgstošas hipsteru paaudzes y un z

pārvērstām puiku ķerubu sejām pilsēta
 nāku tevi ņemt atpakaļ zinu ka mani
 aprīsi

teksts, ko varētu būt uzrakstījis**Edvards Hūpers**

sapņi ir palikuši divi
 un tie parasti savijas kopā
 no sākuma izstiepjas zilas rokas
 -šis briesmīgais elgreko zilais-
 žņaudz
 un kad beidzot aizrijies
 tad liekas tūlīt tūlīt tu pamodīsies
 bet tās tevi paceļ un nostiepj uz krusta
 un kaļ
 viens pēc otra
 sitiens
 maigi atbalsojas
 sitiens
 cik precīzs
 sitiens
 redzams zināja
 sitiens
 kur bijī
 sitiens
 jau bija cirsts
 no rīta atrodi zem spilvena
 asiņainu naglu

non serviam

gaisma caur miglu četru kurpju gurstēšana
 viens no mums neatstāj pēdas
 rāmi ejam kā dievgosniņa toreiz
 pa tavu delnu diena gara kā skatiens
 kā gaisma vasaras pēcpusdienā
 bija kāds kurš staigāja nesdams uz kakla
 durvis teikdams nekad nevar zināt
 kad radīsies vēlme aiziet un vispār
 kāda roka ap kaklu spiežas uz iekšu
 sakot skaties paskaties cik *viss ir skaisti*
 un tu ilgi vēriģi skaties kamēr acis tavas iztek
 sniegā

No lietuviešu valodas atdzejojusi
 Krista Anna Belševica

Amatnieka veiksmē

Ar Vili Lācīti sarunājas Oskars Vizbulis

Vilis Lācītis (īstajā vārdā Aleksandrs Ruģēns) ir latviešu rakstnieks un mūziķis. Kopš 2007. gada dzīvo Lielbritānijā, kur sākumā strādājis vienkāršus darbus, vēlāk studējis antropoloģiju Oksfordas Universitātē. Debijas romānam *Stroika ar skatu uz Londonu* (2010) sekoja vairākas prozas grāmatas, jaunākās — *Sekss un vardarbība* (2018), *Oxforda ar skatu uz universitāti* (2023).

Trīspadsmit gadu laikā publicējis sešas prozas grāmatas, Vilis Lācītis ir izrādījis viens no pamanāmākajiem un savdabīgākajiem mūsdienu latviešu prozistiem. Viņa darbiem raksturīgs raupjš, kaut dažbrīd paredzams humors, sarkasms ir nopolēts līdz perfekcijai, atainoto tēlu un situāciju vitālais tvērumis iemieso jaudīgu dzīves enerģiju. Autora debijas grāmata *Stroika ar skatu uz Londonu* (par viesstrādnieku dzīvi Anglijā, strādājot celtniecībā) 2010. gadā kļuva par visvairāk lasīto latviešu autora darbu. Tā popularitāti vairoja arī fakts, ka autors sākotnēji neizpauž savu īsto vārdu un publiski uzstājās, tērpies lāča kostīmā. Tikai pēc laika uzzinājām, ka zem Viļa Lāciša ādas atrodas Aleksandrs Ruģēns. Pašlaik Lācītis alias Ruģēns dzīvo Kanādā, Britu Kolumbijā, kur studē psiholoģiju un strādā par psihoterapeitu. Kā viņam tur klājas, un kāpēc viņš joprojām raksta — par to nule iznākušās grāmatas kontekstā arī šajā *Domuzīmes* sarunā.

Kāpēc tavā jaunākajā romānā *Oxforda ar skatu uz universitāti* figurē tieši Vilis Lācītis?

Izdevējs romānu ievietoja memuāru kategorijā. Kad rakstīju, tā nedomāju, bet tagad saprotu, ka tie tomēr ir memuāri, jo rakstīti pirmajā personā. Romāns ir sīkvels citai grāmatai, kas arī ir no memuāru žanra. Līdz ar to loģiski, ka galvenais tēls ir Vilis Lācītis.

Sākumā bija aprakstīta epizode, kurā no svaigi atvērta rullīša ap netīru trubas vītņi tiek tīta sniegbalta, stāipīga santehnikas lente. Agrāk santehniķi par blīvējumu izmantoja eļļas krāsā mērcētas pakulas. Te tāda simboliska šķirtne starp moderno un sovoka santehniķi.

Runājot par padomju laikiem, man uzreiz atmiņā uzpeld tā dēvētā līpučka. Līpīga, stāipīga

masa brūnā krāsā, ko arī izmantoja santehnikas darbos. Domāju, ka Lielbritānijā nekad nepieļautu pakulu izmantošanu, jo tās uzskatītu par ugunsnedrošām.

Iepriekš tu laikam esi ne vienu vien cauruli pievienojis un atvienojis.

Tas bija reāls moments. Gulēju uz muguras restorāna atejā, blakus veči čurāja, bet es, nosvidis, pārklāts ar silikona putekļiem, asiņojošām rokām, tinu lenti.

Vai nav tā, ka vidējais latviešu rakstnieks ir ļoti klīrīgs, pēc dabas maigs, dzīvi skatījies tikai no vienas šķautnes, kur nu vēl gulējis tualetē uz grīdas un mainījis caurules?

Drīzāk runa ir par to, ka latviešu autoru vidū — vismaz man tāds iespaids radies — dominē romantiskais priekšstats, proti, ka rakstīšana ir kaut kas dievišķs, kas atnāk no Visuma. Un tu vai nu vari rakstīt, vai nevari, svarīgākais ir dievišķā iedvesma, un tad tu izvērsies. Tas ir ļoti bērnišķīgi un skolnieciski. Pēdējā laikā man tuvāks amerikāniskais piegājiens — rakstniecība ir darbs. Protams, ir cilvēki, kuri raksta mākslas limenī, uzraksta romānu, kas ir tiešām kruta māksla, tas ir iespējams. Tādu gan ir ļoti maz. Bet ikviens cilvēks, kurš vēlas rakstīt, var to iemācīties, var uzlabot savu rakstīšanu, un te es totāli nepiekrītu Guntim Berelim. Izlasīju viņa grāmatu ... *rakstīt...*, forša, foršas domas, bet es absolūti nepiekrītu, ka rakstīšanu nevar iemācīt. Es domāju, ka var, vajag tikai gribēt.

Rakstīšanu uztveru kā amatniecību, un man ir ambīcijas iemācīties būt par labu amatnieku. Domāju, ka ikvienam, kurš vēlas būt kruts mākslinieks, vispirms vajag iemācīties būt par amatnieku. Tas ir visjēdzīgākais variants. Visi krutie mākslinieki var būt arī labi amatnieki. Ja paprasītu Rembrantam uzzīmēt Ziemassvētku kartīti, viņš to varētu izdarīt. Bet ne katrs Ziemassvētku kartītes mālētājs var uzgleznot krutu gleznu.

Man liekas, ka latviešu literatūrā tā pietrūkst visvairāk. Lielākā daļa autoru to uztver šādi: tagad es tā dievišķi kaut ko sagrābstīšu no mūzām un eņģeļiem, nobirdināšu uz papīra lapas, un tur taps manu ciešanu milzīgais mākslas apraksts. Tas ir fufelis. Iemācies acumēru, iemācies piegriezt pēc šnites, iemācies sašūt pareizi. Ja izvērsīsies par labu amatnieku, ir cerība, ka ar dievišķās dzirksts palīdzību varbūt kļūsi par mākslinieku. Latviešu literatūrā parasti dara otrādi. Visi grib būt par krutiem māksliniekiem, bet nevēlas iedziļināties, ka ir, teiksim, ķermeņa proporcijas.

Kā psihoterapeits pasaki arī ko celsmīgu par latviešu literatūru!

Paliek labāk, turklāt aug jaunā paaudze, kurus nav izčakarējusi padomju vara. Galvenais, lai ukraiņiem labi iznāk Putinu noturēt pie ratiem, lai viņš neatjauno impēriju arī mūsu teritorijā. Tad viss dabiski kļūs labāks pats no sevis,

Vilis Lācītis Oksfordas pļavās Temzas krastos. Viņa jaunākā romāna centrā ir tiekšanās pēc augstākās izglītības, nevis melnstrādnieka filozofijas atspoguļojums. Foto — Uldis Rudaks

jo cilvēce uzlabojas, tas ir dabisks process.

Ko tu tagad lasi?

Man parasti uz galda vienlaikus ir divas trīs grāmatas. Daiļliteratūrai atliek ļoti maz laika, pārsvarā lasu speciālo literatūru. Bet vakar nopirku Valtera Skota *Aivenho*. Izdomāju, ka vajag to pārlasīt vēlreiz, jo pirmo reizi to lasiju piecpadsmit gadu vecumā. Tā ir ļoti ievērojama ziepju opera, un ziepju operas ir interesantas ar to, ka tajās jāizbalansē ļoti daudz tēlu, sižeta līniju. Interesē paskatīties uz to nobriedušā vecumā. Atabaskas Universitātē mācos trīs kursus psiholoģijā, tāpēc daudz sanāk lasīt speciālo literatūru, turklāt strādāju arī par psihoterapeitu.

Latvijā šobrīd ir garas rindas, lai parunātos pie psihoterapeita.

Šeit tāpat. Cilvēkiem vajag palīdzību. Mums bieži ir romantizēts priekšstats par pagātņi, cik skaisti kādreiz viss bija un tagad ir tik slikti. Tā gluži nav. Tas, ka cilvēki vēršas pie psihoterapeitiem, nenozīmē, ka tagad būtu sliktāk nekā agrāk. Vienkārši parādījusies iespēja. Agrāk cilvēki cieta un mira ar ciešanām, tagad ir radusies iespēja tikt no tām vaļā. Protams, ja cilvēks to vēlas.

Tikt vaļā, ciešanas izrunājot?

Sakārtojot sev galvu. Nevaru iedomāties nevienu cilvēku, kuru pazīstu un kuram galvā viss būtu kārtībā.

Ja rakstniekam viss būtu kārtībā ar galvu, viņš droši vien nerakstītu.

Kāpēc ne?

Man liekas, viņš dzīvotu cita veida dzīvi, jo māksla ir sava veida ego masturbēšana.

Tā var tāda būt, bet vai vajag? Atkal nākas runāt latviešu literatūras kontekstā, jo man radies iespaids, ka cilvēki sacenšas, kuram sliktāk. Reizēm ar latviešu rakstniekiem liekas tā: reku viens čalis uzrakstījis par savām drausmīgajām ciešanām, bet tas ir sūds, vot, izlasi manējo romānu, tur vēl vairāk ciešanu!

Un tas ir ļoti saprotams. Jo tu gribi, lai varoņiem iet slikti, lai viņiem ir problēmas, lai viņiem ir konflikti. Jo bez konflikta ir grūti attīstīt varoni, un tad ciešanas ir noderīgas. Ja viņam ir problēmas ar māti, padomju varu, vēl kaut ko, viņam ir, pret ko spiest, un tur viņa īpašības parādās vislabāk. Literāri ļoti pareizs piegājieni, bet tomēr...

Ari grāmatās *Mēs — Sālsvārnas salas vasarnieki*, *Pepija Garzeķe*, *Karlsons, kas dzīvo uz jumta* ir

Oskars Vizbulis ir žurnālists, redaktors un rakstnieks. Praktizē arī kā komunikācijas speciālists. Literatūrā ienācis ar stāstu krājumu *Pēcējus vecuma sviests* (2019), izdevis romānu *Ja vīrietis prastu runāt* (2022).

Ja tev ir izaicinājums, tev nekad nav problēmu. Es to saucu par Donalda Trampa sindromu

konflikti, varoņiem ir problēmas. Tikai viss ir ļoti gaiši, jauki un pozitīvi. Latviešu literatūrā lielākā daļa koncentrējas nevis uz problēmu risinājumu, bet uz to, cik tā problēma nomoka. Un tā ir atšķirība starp latviešu un amerikāņu literatūru. Latviešu literatūrā bieži vien ir tāds kā nolemtības slogs. Amerikāņu literatūra runā par to, kādā veidā problēma tika atrisināta, latviešu — cik problēma ir sāpīga. Situācijas būtībā tās pašas, bet skata leņķis citāds.

Kā tu to skaidro no psihoterapeita skatpunkta? Ar nacionālām rakstura īpatnībām?

Domāju, ka tas ir vēsturiski. Amerika ir iespēju zeme, un amerikāņu stāsts ir par to, kā es te atnācu un no nekā sasniedzu visu. Tas ir viņu tautas stāsts. Latvijā tautas stāsts ir par to, ka man bija mazumiņš un tad man mazumiņu atņēma. Šāds domāšanas veids palicis, un to nosaka vēsture.

Man uzreiz bija skaidrs, ka jāraksta otrādi. Nevis par to, cik problēma dziļa un sāpīga, bet kā problēmu atrisināt. Šķiet, ka Latvijā šī niša nav līdz galam aizpildīta, vismaz nebija, kad es sāku rakstīt. Ja es rakstītu angļu valodā, es rīkotos kā latviešu autori — rakstītu par ciešanām, ka beigās varoņiem ir slikti un visi nomirst. Man liekas, ka autoram ir svarīgi izdomāt savu nišu un piedāvāt lasītājam to, kā nav pārāk daudz.

Vai tev kā psihoterapeitam lasīšana nav sava veida vainas apziņas, kompleksu meklēšana tekstā?

Reizēm ko tādu pamanu, bet tas nav nekas sliktas, tā vienkārši ir. Tas ir jautājums no sērijas — vai zobārsts var bučoties? Jo viņš uzreiz nodomās — re, tur ar to zobu jāizdara tas un tas, varbūt vajadzētu ko paurbt. Literatūru uztveru kā amatniecības izstrādājumu, lasu gabalu un domāju: «O, rekur baigi forši attīstīts tēls, no tā vērts mācīties, to var ņemt vērā!»

Sevišķi interesanti ir pievērst uzmanību klišejiskām situācijām, tādām, ko daudzi jau aprakstījuši. Piemēram, basketbola trenera iedvesmojoša runa pirms izšķirošas spēles vai aina, kurā varonis uzzina, ka mīlotā viņu krāpj, vai arī kāda bankas aplaupīšana. Tādos gadījumos ir interesanti, kā tā pati dziesma tiek nospēlēta pa jaunam, lai lasītājs nepamanītu, ka viņu baro ar to pašu, ar ko vienmēr. To darīt kļūst aizvien grūtāk, atkārtoties ir neizbēgama, un bieži vien originalitātes ilūziju rada laikmetīgums — vārdu izvēle un kostīmi, bet literārie paņēmieni tie paši.

Man reizēm ir tā, ka lasu kādu ģeniālu rakstnieku, piemēram, Nabokovu un tad, sasodīts, uznāk tāda kā grūtsirdība, un es saprotu, ka tik labi nav iespējams rakstīt, kāpēc vispār jāraksta.

Es arī lasu Nabokovu, un man ir tieši tāda pati sajūta. Nabokovs ir vecis, no kura reāli var mācīties, jo viņš ir rakstījis vairākās valodās.

Pieļauju, ka viņš ir bijis ģenētisks mutants, ka viņam kaut kāda gluksa dēļ smadzenēs kaut kas bija saslēdzies tā, ka viņš visu, ko darīja, paveica ar tādu kā vieglumu. Viņam vienkārši ģenētiski paveicās, bet tas nenozīmē, ka mēs nevaram nokļūt turpat, mums tas vienkārši prasītu daudz gadu darbu. Bet mēs to pašu virtuozitāti varētu sasniegt, ja tiešām pie tā strādātu un ja to būtu sākuši darīt jau agrā tiņa vecumā, kad smadzenes ir visplastiskākās.

Šodien ir modē runāt par izaicinājumu, tā piepildīšanu, pārvarēšanu. Kas tev pašam ir izaicinājums?

Visa dzīve ir izaicinājums, jo tas ir ļoti labs piegājiens. Ja tev ir izaicinājums, tev nekad nav problēmu. Es to saucu par Donaldu Trampa sindromu, respektīvi, var patikt vai nepatikt Trampa politika, bet no viņa var mācīties — tam onkulim nekad dzīvē nav problēmu, viņam nekad nav sakāves, viņam vienmēr ir jaunas iespējas. To dēvē par *business mindset*. Kad viņš zaudēja vēlēšanās, viņš to pavērsa tā, ka viņam nozagti rezultāti un nepieciešama nauda advokātiem, lai fani ziedo. Un saziņoja gandrīz ceturtdaļu miljarda. Nezinu, kā viņš to naudu izmantoja, turklāt viņš lielāko daļu atdeva atpakaļ, bet nevienam nemaksāja procentus par šo aizdevumu! Tagad iedomājies, ko ar ceturtdaļu miljarda var izdarīt cilvēks, kuram ir sajēga par biznesu? Gan jau naudu apgrozīja, uztaisīja smuku profitu un pēc tam atdeva, nesamaksājot procentus. Lūk, cilvēks, kuram nav zaudējumu, bet ir tikai izaicinājumi un jaunas iespējas. Tāpēc, lai kādi sūdi dzīvē gadītos, es vispirms noslauku asaru, tad izšņaucu degunu un uzdošu sev jautājumu — kas ir pats labākais notikušajā un kā es varu to pavērst par labu sev un citiem?

Lasot savu jaunāko grāmatu, starp rindām nevar nesajust dzīves krīzes māksla vīrieša vaibu.

O, jā, pilnīgi noteikti!

Un kā tu tam tiki pāri?

Aizbraucot uz Kanādu. Tas atrisināja manu pusmūža krīzi.

Tātad tu bēgi?

Bēgšana tā bija, ar diviem mērķiem — tikt prom no vietas, kur tev nepatīk, un tikt uz vietu, kur tev patīk. Kad saka, no sevis neaizbēgsi, protams, tā ir. Bet atkarīgs, no kā tu bēdz. Ja tu aizbēdz tikai no vietas, tu neko nepanāksi, jo vietas mainās, bet problēmas paliek. Tātad loģiski ir bēgt uz vietu, kur vari atrisināt savas problēmas.

Britu komēdijā *Love Actually* varonis ir neglīts čālis, ar kuru neviena meitene negrib gulēt, un draugi viņam saka: «Kevin, atzīsti realitāti, tu taču esi neglīts, stulbs čālis, tev vienkārši vajag atrast neglītu, stulbu meiteni, un tev viss būs kārtībā.» Bet viņš atbild: «Nē, es esmu Kevins, es esmu sekss dievs, tikai atrodos nepareizajā kontinentā.» Tad viņš aizbrauc uz Ameriku, kur

**Paradoksālā
kārtā cieņu
visvieglāk
izpelnīties,
cienot citus**

viņam vienlaikus ir trīs meitenes, jo viņš runā ar britu akcentu.

Jāsaprot, no kā bēdz un kur vari savu problēmu atrisināt.

Var teikt, ka esi Kanādā, jo veiksmīgi aizbēgi, un atpakaļ pagaidām netaisies?

Anglijas periods dzīvē izbeidzās, šobrīd ir Kanādas periods. Šobrīd ir pareizi atrasties šeit. Kas būs nākamgad, to mēs redzēsim, varbūt es būšu Zimbabvē vai Bauskā.

Kāpēc tev piegriezās Anglija?

Pirmkārt, breksits uzlika baigo spiedienu. Tas bija kā dzīvot ar meiteni 16 gadus, un tad viņa tev paziņo, ka tu viņai patīc tikai par 48 procentiem. Otrkārt, es biju iegājis ļoti nepatīkamā darba grainderī, un man tā virpošana bija noriebusies līdz nāvei, nebija perspektīvas, un neredzēju jēgu turpināt sevi mocīt. To sāpi es izlikšu kādā nākamajā grāmatā, tur ir labs materiāls, tāpēc pagaidām sīkumus neatklāšu.

Manai sievai riebjas Londona, bet man Londona ļoti patīk. Ja es paliktu Lielbritānijā, redzētu sevi dzīvojam Londonā. Mums bija jāatrod vidus variants. Un tagad esam Leikauičanā, ciemā līdzās Kauičanas ezeram. *Cowichan* vietējo indiāņu valodā nozīmē ‘siltā zeme’, jo visapkārt ir kalni, vidū ieleja ar ezeru. Ielejā vienmēr ir silts, bet ziemā, kad citviet snieg, pie mums pārsvarā list.

Atceros, kad 2019. gadā noskatījies filmu *Oļegs, Kinorakstos uzreiz par to parādījās Lāciša recenzija. Nodomāju – sasodīti ātrs un apķērīgs tas Lācītis!*

Kristīne Matisa man sūta speciālās, kritiķiem paredzētās saites uz filmām. Manas recenzijas ir tādas pašas kā citiem, vienkārši rakstu tādā celtnieku valodā.

Man šķiet, nav slikti, ja cilvēks izklāsta savas pārdomas vienkāršā un saprotamā valodā, un ar to nedomāju prastumu.

Var arī tā teikt.

Te gan parādās vecā labā filozofiskā koncepcija, ka ikviens vārds nogalina domu. Cik daudz esi lidis iekšā šāda veida pārdomās?

Tā nav taisnība, vārds nenogalina domu, ir tieši otrādi. Pamēģini domāt bez vārdiem, tu apdirsisies. Tā ir smadzeņu anatomija. Cilvēks, kuram nav valodas, kuram nav vārdu, neko nevar pateikt. Ja tu nevari pateikt, nevari noformulēt, nav definīcijas. Bez valodas, bez vārdiem nav apziņas izpausmes. Tad, kad cilvēki ņerkst: «Vai, tagad tas ir pateikts vārdos, tas vairs nav tik skaisti un dziļi kā manā galvā!», tās ir romantiskas blēņas. Jo tas, kas ir galvā, ir želejas receklis, kuram formu piešķir valoda. Ja mēs salīdzinām vienu želejas recekli ar otru, vārdos neizsakāmo, ikviens no mums to uztvertu atšķirīgi.

Runājot par vārdu nozīmi, kāds literatūrkritiķis teicis, ka romāns ir kā pikniks, uz

kuru rakstnieks atnes vārdus, bet lasītājs – nozīmi.

Tas vairāk attiecas uz dziesmām. Bet principā tā ir. Valoda ir kā vidutājs, jo, ja dziesminieks vai rakstnieks neizteiktu vārdus, viņš neiekustinātu cilvēkā izjūtas, un nozīme tā arī paliktu tikai neskaidri apjaušama želejas jūtu recekļa līmenī. Izlasi grāmatu, un liekas, ka baigi forši, bet nevari paskaidrot, kāpēc. Ja iemācīsies paskaidrot, kāpēc ir forši, tu pats daudz labāk sapratīsi un būsi spējīgs padalīties ar citiem.

Daudziem lasītājiem varētu būt simpātiska tava valoda – tā nav politikorekta. Ko tu domā par to, ka atsevišķu autoru tekstos strīdīgos vārdus nomaina ar korektākiem?

Kanāda ir vispolitikorektākā vieta, kādā jebkad esmu atradies. Viņiem tas ir megasvarīgi. Dzīvoju Britu Kolumbijā, hipiju provincē, un šeit ir liberastijas virsotne vislabākajā tās nozīmē. Dzīvoju dziļos laukos, bet liberastija te ir Londonas līmenī, varbūt pat vairāk. Tas nenozīmē, ka šeit nav iedzīvotāju ar konservatīviem uzskatiem, ir! Uz katra simtā auto būs uzraksts *Fuck Trudeau!* Te ir arī antivakseru kustība un viss pārējais.

Šeit ļoti populāra ir bērnu grāmata *Doktors Seuss*, ko sarakstījis amerikāņu autors un karikatūrists Teodors Seuss Geizels. Teksts sarakstīts rīmēs, līdzīgi kā grāmatā *Makss un Morics*, bet daudz primitīvāk. Vienā grāmatā viņš izmantojis vārdus, ko mūsdienās uzskata par rasistiskiem, un tie vārdi tika aizstāti. Te ir izvēle, vai tas ir labi un pareizi, vai tā vajag darīt. Tas nav vienkāršs jautājums.

Raugoties vēsturiskā kontekstā, to izdeva, kad tā runāja, un nevienam neienāca prātā, ka tas ir slikti. No vienas puses, šo grāmatu vajadzētu saglabāt tādu, kāda tā ir. No otras puses, tā joprojām ir ārkārtīgi populāra, vecāki bērniem to pērk, jo no tās ir viegli mācīties lasīt. Un, ja kādu vārdu, kam mūsdienās piedēvēta negatīva nozīme, tu pieminēsi autobusu pieturā, tas vairs nebūs vienkāršs vārds, tas būs rupjš apvainojums. Risks ir tāds, ka sīcis, kuram ir pieci gadi, izlasis šo vārdu un domās, ka tas ir normāls, un lietos to ikdienā. Principā tas nozīmē, ka tiks turpināta rasu segregācija, kas ir pilnīgi nevajadzīgi. Te nu ir izvēle, kā būtu pareizi jārikojas. Es domāju, ka simtprocentīgi ieņemt vienu vai otru pozīciju ir vienkārši neiespējami. Par to varam tikai diskutēt.

Atgādināšu kādu jocīgu situāciju: ja Latvijā lieto vārdu «nēģeris», to iesaka aizstāt ar kādu neitrālāku vārdu, kas principā ir saprotami, kaut arī pie mums nav vergturības tradīciju. Savukārt cilvēkiem, kuri cietuši no totalitārās iekārtas, tikpat nepiedienīga citā valstī liekas sirpja un āmura simbolikas izmantošana, bet par to nav pieņemts aizrādīt, jo valstīs, kuru iedzīvotāji nav piedzīvojuši represijas, nesaprot, ka

Katrā no mums ir gan cūka, gan iekšējais Putins, gan iekšējā mauka, kas pērkama par naudu

mums šī koķetēšana ar komunisma simboliku ir nepieņemama.

Izcili labs piemērs! Ziemeļamerikas vēsture pamatīgi atšķiras no Baltijas vēstures, līdz ar to sirpi un āmuru vai vārdu «nēģeris» ziemeļamerikāņi un baltieši saredz no cita skatpunkta, ko nosaka valstu un personīgā vēsture. Tā kā katra puse var būt eksperte tikai savā jomā, argumentu «a man skolā tā mācīja, tāpēc tā arī turpināšu» vērts paturēt pie sevis. Ja gribi, lai amerikāņi nesauc tevi par krievu tikai tāpēc, ka nāc no bijušās PSRS, tad varbūt vērts iemācīties nelietot tādus vārdus, kas aizvaino viņus. Nav pat līdz galam svarīgi, ka nesaprotam un nezinām, kāpēc kāds vārds ir aizvainojošs. Vai tad nepietiek ar to, ka šis vārds viņiem izraisa tikpat negatīvas vai pat negatīvākas jūtas kā latviešiem, ja mūs sauc par krievu komunistiem? Runa jau nav par sevi, bet par to otro pusi. Ja gribi, lai tevi ciena, pierādi, ka ir, par ko. Un paradoksālā kārtā cieņu visvieglāk izpelnīties, cienot citus.

Tu savos tekstos itin bieži iestarpini pa kādam slāvu vai angļu izcelsmes vārdam, un tas viss lasās garšīgi. Latviešu valodas pūristi gan varētu raukt degunu.

Man to vienmēr prasa, un atbilde ir nemainīga: kad tie dzīvie cilvēki, no kuriem veidoju savus literāros kompozītēlus, sāks runāt kā no Valsts valodas centra atskaitēm, tad es viņus tādus arī attēlošu. Līdz tam būs jāiztiek ar to, kā notiek dzīvē. Es rakstu, kā pārējie runā, nevis otrādi.

Kā tu pats raksturotu savu rakstīšanas stilu? Man tas vairāk atgādina tādu kā mačo stiliņu, kas daudziem lasītājiem varētu krist uz nerviem.

Hm, mačo? Paldies par komplimentu, nebiju iedomājies. Es vispār esmu tāds kluss un pieticīgs onkulis, literatūrā laikam trako mans *alter ego*.

Kādas tev ir attiecības ar pašcenzūru?

Ļoti labas, cenzēju uz velna parašanu. Varu būt ļoti paškritisks pret savu tekstu kvalitāti, kaut vai pret to vien, vai man izdevies valodu noturēt gana tuvu sarunvalodas plūdumam un īpatnībām. Rakstīt labus teikumus slengā un pārāk neatkārtoties nav viegli, vismaz man. Tās profanitātes, ko publicēju, bieži vien ir ilgstoši pulētas un pārrakstītas.

Rakstnieks savos darbos arī izrēķinās ar tiptiem, ko pats dzīvē sastapis?

O, savā pirmajā grāmatā es nožmiedzu to meiteni no Bangladešas. Tur bija meitene ar lieļiem pupiem, viņa mani beigās tā izbesija, ka es viņai pārgriezu rikli. Vai sadūru ar nazi. Kaut kas ļauns un asiņains tur bija, es vairs neatceros, un daudzi man pēc tam pārmeta. Godīgi sakot, man *Stroikas* beigas pašam arī nepatīk.

Starp citu, man ar Jāni Ogu no *Mansarda* vienu laiku bija sarunas, ka varētu izdot *Stroikas* jubilejas izdevumu. Esmu pat uzrakstījis alternatīvas beigas, gluži kā Mārtins sola to izdarīt

ar *Troņu spēli*, tikai projekts tā arī nav realizējies. Desmitgadi nogulējām, atliek cerēt, ka kādā citā zīmīgā gadā tomēr izdosim ar jaunām beigām.

Esmu cilvēks, kuram dzīvē ir bijušas problēmas tikai ar vienu cilvēku. Ir cilvēki, kuriem bijušas problēmas ar mani, bet man ar cilvēkiem ļoti reti ir problēmas. Tēli manās grāmatās ir kompozīti, jo ikviens no tiem sastāv no detaļām, kā Frankenšteina monstros. Man liekas, ka pēc dabas esmu diezgan lādzīgs un labdabīgs.

Kāpēc starp dzižiem cilvēkiem, kuri radījuši dzižus darbus, ir lieli cūkas?

Dižs darbs ir pirmām kārtām patiess, un viens dižēnības aspekts ir spēja atklāties. Katrā no mums ir gan cūka, gan iekšējais Putins, gan iekšējā mauka, kas pērkama par naudu, gan iekšējais narcistiskais idiots, gan arī citi fascinējoši tēli, kurus ieslēdz vide. Ja netici, pagaidi, kad nokļūsi uz vientuļas salas ar savu labāko draugu un jums veselu mēnesi nebūs, ko ēst. Ja tā kādreiz notiks, atceries manu jautājumu: «Vai tu spētu nogalināt un apēst savu labāko draugu?» Sēžot blakus ledusskapim, atbilde šķiet zināma, tikai uz salas ledusskapja nav...

Man patīk kāda mākslinieka salīdzinājums, ka dzīve ir kā kūka ar daudziem slāņiem, un mums tajā jāiegremdē karote pēc iespējas dziļāk.

Es piekriņu, citādi tā arī nomirsi, nepagaršojis labāko, ko dzīve ar mieru piedāvāt.

Ko Lācītis domā par nāvi? Vai stroikās esi pieredzējis drūmus šausmu negadījumus, kad betona maisītājs sašķaida locekļus? Skan kliedziņi, cilvēks bezsamaņā...

Cik banāls jautājums! Nāve man patīk, tā ir vienīgā lieta dzīvē, uz ko var paļauties, ka tā notiks. Ir interesanti to gaidīt, bet galvenais — nāve pilnīgi visam dzīvē piešķir vērtību, jo apzinies, ka nekas nebūs mūžīgs, tā tad ir pieejams tikai ierobežotā daudzumā. Bail pat iedomāties, kāds es būtu tizlenis, ja būtu nemirstīgs. Droši vien tikai rītu burgerus un pīpētu zāli no rīta līdz vakaram, jo visu varētu atlikt uz vēlāku laiku, kāda jēga iespringt?

Sobrīd nāves apziņa iekur uguni zem pakaļas un liek rosīties. Esmu iesācis divus jaunus gabalus, rakstu un domāju — ja nu tomēr nepaspēšu, tad būs dirsā darbs un materiāls! Mans brālis aizgāja ar vēzi 43 gadu vecumā, kopš tā laika katra diena pēc 43. dzimšanas dienas ir veiksmē, kuras tūlīt vairs var nebūt. Faktiski, nē, tā ir veiksmē, kas pilnīgi noteikti reiz izbeigsies. Tā ir tāda laba, atbrīvojoša sajūta, kas palīdz salikt visu pa plauktiņiem.

Vēl viens banāls jautājums — vai tevi māc ilgas pēc Latvijas?

Ilgas pēc Latvijas un mājām vienmēr mani kaut kur ir, bet es ilgojos arī pēc Londonas un pēc Sāremā salas. Problēma tāda, ka planēta ir liela, bet es esmu maziņš. Es vienkārši nevaru būt visur vienlaikus. ■

Sintija Kampāne-Štelmahere

Ūdens patvērums

Elīna Vendija Ribena.
*Krevels. Valtera
Dakšas apgāds, 2023.*

Sintija Kampāne-Štelmahere ir dzejniece, literatūrkritiķe. Dzīvo Jēkabpilī. Apmeklējusi 2010. un 2014. gada Literārās akadēmijas dzejas meistarklases. Aizraujas ar gleznošanu, poētiski muzikāliem eksperimentiem un pedagoģiju. Top dzejas krājums.

Pirms diviem gadiem Elina Vendija Ribena debitēja ar dzejkrājumu *SUURSNA*, kuru raksturo liriska, subjektīva, pilsētas tēliem piesātināta dzeja. Savukārt ar šāgada sākumā izdoto grāmatu *Krevels* Ribena sevi formulējusi kā nesen aizsāktās avangarda kustības — postmisticisma — pārstāvi.¹ Piederību tai un visas grāmatas intonāciju iezīmē četru dzejnieču, arī t. s. postmistiķu Māras Ulmes, Alises Bogdanovas, Paulas Lūcijas Lejiņas un Māras Ulmes, prologi. Savukārt postmistiķu manifesta fragmentā izteiktas idejas par atsacīšanos no pasaulīgā, pievēršanos intuitīvi neizskaidrojamajam. Prologi apliecina, ka minētā identitāte nav ironiska rotaļa vai uzbrūkoša kontrkultūra, bet nopietna, nedaudz ezoteriska dzīves forma, ko iedvesmo izredzētības apziņa.

Nelielā izmēra grāmata ir viegli pārnēsājama kabatā, tomēr smalkie burti ne visiem var būt lasīšanai parocīgi. Šajā ziņā krājums atgādina Ingmāras Balodes grāmatu *Alba*. Pārnēsājamas piezīmju grāmatiņas noskaņu raisa arī Ribenas skičveidīgais zīmējums uz melnā vāka, kas līdzinās fotonegativam. Naivisma stilā zīmētie tēli veido asociatīvu simboliku: vāka priekšpusē skumjo sievieti starp saplētām glāzēm, no kurām izlijis dzēriens, un pa logu plūstošu upi, vāka aizmugurē sagumušo taureni var saistīt ar metamorfisku stāvokli, kurā veidojas jauna dzīves kvalitāte. Laikmetīgu noskaņu rada starp dzejoļiem ievietoti autores fotogrāfiju atgriezumi, kas iemieso nejaušības noslēpumu. Mirkļa tvēruma kustībā izplūdušās, pašreflektīvās fotogrāfijas sasaistās ar krājuma tekstuālo straumi, to vienlaikus iepauzējot un tā radot grāmatas kompozīcijas «lūzuma punktus». Kaut arī fotogrāfijas akcentē pilsētas realitāti, dzejā šī dimensija izteikti jaušama tikai dažos dzejoļos.

Grāmatas pieteikumā sniegtais nosaukuma skaidrojums saistībā ar traumu un tās sadzišanu² un iepriekšējā krājuma nosaukums *SUURSNA* neviļus vedina domāt, ka abās Ribenas grāmatās

varētu būt izvēsta konkrēta tēma — meklēti risinājumi emocionāliem ievainojumiem, brūcēm. Arī *Krevelu* tituldzejolī *krevels* ievīta «atdzimšanas dialektika» (22).

Lasot Ribenas dzeju un zinot dzejnieces lēno dzejas runāšanas izteiksmi, zemo balsi tembru, dzejoļi iegūst suģestīvu noskaņu, tie ir plūdeni un rimti. Dzejai piemīt maiga, intuitīvi elēģiska un intīma noskaņa. Dzejoļi rakstīti verlibrā, tie bieži veidojas kā gleznaina asociāciju vai paralēlu tēlu kadru plūsma, ko dažkārt pārrauj iekšējs pavērsiens, retorisku figūru, citātu pārslēgums vai arī noslēdz atkārtojumu kāpinājums, bet iekšējo dinamiku raisa arī rindu laužums. Tie var būt arī dienasgrāmatai raksturīgi iekšēju šaubu un sarunas meklējumu pieraksti (68).

Ribenas dzejas uztveri lielākoties nosaka redzes un taustes tēli, bieži atkārtojas arī dažādi ūdens tēli. Ūdens tēlus neviļus jāsāk sistematizēt, gradējot tos pārdzīvojumu skalā: silts un vēss, mierīgs vai alkains, skaidrs vai miglains.

Ūdens ir liriskā varoņa patvērums un valoda. Jau pirmajā krājuma dzejolī notiek ieskatīšanās dziļā ezerā, kurā saskatāmais atspulgs rada apziņu par iekšēju mieru, paļaušanos uz mūžību: «straumes mani / ir atvedušas šeit šajā punktā / kur atvars es palikšu / laiks man vairs nenodarīs pāri» (10). Ūdens apzīmē robežu starp vertikālām dimensijām, arī cituviet krājumā dzejas liriskais varonis kavējas pie dzīvības un nāves jautājumiem, laika un pārļaicīguma, pieskāriena un neskaramības apziņas un tiecas sasniegt gandrīz nirvānisku stāvokli vai autentisku apziņu par savu esību. Kādā dzejolī liriskais varonis no horizontālās kustības (airēšanās) nonāk vertikālā kustībā (niršana) (16).

Līdzās spēcīgiem un ietilpīgiem dzejoļiem (īpaši jāizceļ dzejolis *nepateikto vārdu dēļ*) *Krevelu* dzejas «straumē» sastopami arī vājāki teksti, to skaitā daļēji bezgaumīgi tēli, piemēram, veltījumu dzejoļos. Dzejnieces veltījumu dzejoļi prologu autorēm pilda noteiktu lomu: tie apliecina noslēgtu, sievišķīgu telpu, iracionālu, intuitīvu uztveri. Gaisīgu iespaidu rada arī pieturzīmju konkvences trūkums gan prologos, gan dažviet dzejā. Kopumā dzejkrājuma tekstu atlase un sakārtojuma loģika uzrāda talantīgu veikumu, ietilpīgu emocionāli juteklisku poētiku.

Gan jaunpieteiktā postmistiķu identitāte, gan Ribenas izvēlētā poētika, tēmas nosliece rosina izvīzīt nākotnes prognozes. Varbūt varam gaidīt grāmatas arī no citām postmistiķēm. Varbūt ir iecerēta Ribenas dzejas triloģija. ■

¹ Facebook vietne *Post-mistiķi*, skat.

www.facebook.com/postmistix/. Tur lasāms arī postmistiķu manifesta fragments.

² Informācija preseai (26.01.2023.); skat.

www.lsm.lv/raksts/kultura/literatura/klaja-laists-elinas-vendijas-ribenas-otrais-dzejas-krājums-krevels.a493426/

Pēteris Bankovskis

Kas dārzā

Izdots unikāls vēsturisks darbs par dārzkopības tematiku

Pēteris Bankovskis ir daudzlasītājs un rakstītājs. Ilgus gadus galvenokārt mākslas un kultūras procesu apskatnieks un kritiķis. Sarakstījis pirmo sistematizēto Latvijas kolekcionārisma vēstures apceri *Palimpsests* (2020).

Unikālais izdevums – čehu protestantu (Bohēmijas brāļu) garīdznieka un dārzkopja amatiera Jiržija/Georga Holika grāmatiņa *Vienotā Vidzemes un ārzemju dārzkopība* – ir 1684. gadā Rīgā izdotā darba faksimilizdevums un to pavadošs un kontekstualizējošs rakstu krājums. No brīnumainā kārtā līdz mūsdienām saglabātajiem sikās grāmatiņas trim eksemplāriem viens glabājas Turaidā.

Tā līdzinieku tagad var izņemt no kastītes un pagrozīt pirkstos, pārlapot, pirms ķeras pie rakstu krājuma lasīšanas. Un lasīšana var izrādīties aizraujoša. Pēc oriģinālteksta transkripcijas seko tā tulkojums latviešu valodā (to veicis vēstures doktors Edgars Ceske), tālāk lasāms Ceskes apcerējums par augļu koku potēšanas vēsturi plašā tvērumā, par Rīgas dārzkopības pirmsākumiem un par Holika pienesumu tam visam.

Prāgas Kārļa Universitātes docente, vēstures doktore Kristīne Ante iepazīstina ar Jiržija Holika biogrāfiju un sniedz historiogrāfisku pārskatu, savukārt literatūrzinātnieks Pauls Daija pastāsta par to, kā sākās dārzkopības tematikai veltītās literatūras izdošana latviešu valodā, aizvedot savu stāstījumu līdz 19. gadsimta vidum.

Holika grāmatiņā daudz lasāms par augļu dārza ierīkošanu «no nulles», potējot un acojot, attiecīgi rūpējoties par jaunajiem kociņiem, sargājot tos no slimībām, kaitēkļiem u. c. Gandrīz 350 gadus senais teksts tīri labi lasāms un, iespējams, dažā ziņā ir pat noderīgs mūsdienu dārzkopjiem, bet grāmata kā priekšmets labi iederēsies retu un skaistu izdevumu kolekcionāra krājumā.

Vairākas nedēļas vadot pārdomās, ko un kā lai uzrakstu par Holiku un augļkopību, nez kāpēc atcerējos bērnībā bieži skatītu attēlu vecā grāmatā: kāds vīrs ar pamatīgu menti kaut ko maisa lielā mucā. Paraksts vēstija, ka tā notiek sutraja sagatavošana. Mamma, Bulduru tehnikumā diplomēta dārzniece, šad tad pieminēja Dindoni, citreiz – Sudrabu, kādreiz arī tehnikuma kursa

biedru Vilni Zariņu¹. Sutrajs vai sutra, kā skaidro Tēzauris, ir, pirmkārt, virca, otrkārt, tvaiks, tvans, dūmaka, un vēl arī kartupeļu vai dārzeņu kaudze, vai jau kā galīgs apvidvārds – netirīga, nolaidīga sieviete, ilggulētāja. Par to sušķi ilggulētāju daudz neprātoju, par tvaiku un dūmaku droši vien sanāktu interesanta saruna ar nelielī filozofu Vilni Zariņu, bet ko nu vairs. Tātad virca. Skatos «dindoni» – nē, dārzkopis un selecionārs Pēteris Dindonis (1877–1967) sutru vai sutraju tā īsti neiesaka, viņa sūtra ir šāda: «Kā mēslošanas līdzekļi (..) var noderēt viss, kas vien saimniecībā ir pieietams: kūtmēsli, komposts, pudrete, pelni, malkas gruži, kūdra, un, kad šo nav, tad jālieto zaļmēsli.»²

Lasu prominentā Latvijas augļkopības zinātnes pamatlicēja Jāņa Sudraba (1884–1972) ar pārliecību rakstīto: «Ateju mēsli ļoti vērtīgs mēslošanas līdzeklis. Dārzājiem tos ieteic lietot kompostētus vai pudretes veidā.»³ Tātad jākāpjas vēl tālāk dārzkopības literatūras pagātnē. Jānis Peņģerots (1863–1932), ko mūsu slavenākais un knauzerīgākais grāmatu vācējs Jānis Misiņš reiz nodēvējis par «krietnāko un ražīgāko dārzkopības literatūras veicinātāju» (*Latvju Grāmata*, nr. 07-08, 1923), raksta: «Virca (sutrajs), kura iztek no lopu kūtim un pa lielākai daļai no mīzaliem sastāv, ir ļoti bagāta ar slāpekli, bet tai pirms lietošanas bedrē, mucā utt. jānorūgst. Kad vircu maisot, tā vairs neputo, tad rūgšana ir beigusies, un tā tapuse lietošanai derīga.»⁴

Lūk, lūk, te arī vīrs, kurš kaut ko enerģiski maisa lielā mucā, vīrs, kura miršanas gadā pasaulē nāca mana mamma (numeroloģija, ziniet). Viņa šo pasauli atstāja pagājušā gada decembrī pēc ļoti ieilgušas un grūtas vārgšanas un slimšanas. Bet tas pēdējo gadu tēls nav pelnījis atrašanos atmiņu teātra pirmajās rindās. Ir kāds cits – smalka meitene ar zobu pastu baltinātās tenisa čībās, raibā katūna kleitā, ar acojamo nazi, bet citkārt ar vircas spaini vai mēslu dakšām rokā, praktiski apgūstot pamatu pamatus Bulduru tehnikuma augļu dārzā. Jā, smalka meitene, pat cimperlīga: visu mūžu tā arī nespēja ieēst silķi, jo tā smirdot. Dārzs, tā gan cita lieta. Nez kāpēc šajā vietā man šķiet iederīgi tekstā iemontēt tautasdziesmu:

Aizsmok priede, aizsmok egle,

Aizsmok mana valodiņa;

Ābelnīca, Dieva koks,

Ārdi manu valodiņu.

(M. Celmiņš. Lubāna. LD 34104)

Varbūt šī samērā noslēpumainā četrinde kaut kādā ziņā ļaus man saprast tās saiknes, kas liek rakstītājā parādīties šim vai tam.

Pauls Daija savā rakstā Holika faksimilizdevumā latviski pieejamās dārzkopības literatūras apskatu beidz ar ielūkošanos Ēdoles muižas pārvaldnieka Kārļa Oskara Lepeviča (1822–1889) veikumā. Ieskatījos *Periodika.lv* un atradu, redz, ko: «It kā mežā koki priecīgāki aug un kup-

Georgs (Jiržijs) Holīks. *Vienotā Vidzemes un ārzemju dārzkopība*. Turaidas muzejrezervāts, 2022.

lojās, kad satrūdēdamās lapas zemi spēcina virs un ap viņu saknēm, tāpat arī ievērojam pārāku izdevību pie dārza-kokiem, kam vieta sūdotā sakņu-dārza zemē un no tam tad arī jo vairāk koku-augļu, nekā no tādiem kokiem, kuru apriņķī mūžam sūdi nav likti. Jo augļu attīstīšanās allaž taisnā sakarā stāv ar barības-suitumu (tām tā nosauktām atspaida-vielām), kas koku orgānos uzkrājušās. Ja nu koku orgānos tikai paknāpa daļa no atspaida vielām, kā tas trūkstošās barības labad allaž ir, tad pat ziedi tikai vārgdami attīstās un no augļiem daudzkārt ne smakas nedabūn. Lai nu ik gadus netrūktu sava tiesa labu augļu, tad dārza-koku kārtīgu mēslošanu nebūs aizkavēt. (..) To dažādi var izdarīt: vai nu koku sakņu apriņķim rudenī uzklieš sūdus, vai uzlej asinis, (..) vai arī, kad uz to ņem izlaistīt pareizi izrūgušu virci jeb sutraju.»

Tā lasām ar iniciāļiem C. O. L-ch parakstītā korespondencē *Dārza-koku mēslošana*, kas ievietota Riharda Tomsona isu mūžu piedzīvojušā laikraksta *Darbs* 1876. gada 28. jūnija numurā.

Tā nu tas ir, ja nav barības-suituma, tad pat ziedi tikai vārgdami attīstās, ko tur par augļiem runāt. Un bez prakses nu nekā neiztikt. Augļus saprotot un praksi īstenojot visplašākajā šo vārdu nozīmē. Kā pie Georga Manceļa. Viņa sprediķu grāmatas pirmajā daļā, kas klajā nāca 1654. gadā, rodama kāda zīmīga rindkopa Trejkungu dienas sprediķim: «Mēs atrodam to Kungu Jesum iekšān tās svētas Hristības / kad mēs Hristiti kļuam / tad kļuam mēs Viņam iedēstīti kā kāds Ābeles Zars citā zaļā Kokā kļūst iedēsts / zaļo / un krāšņus Augļus nes. Ja ciek mēs Hristiti esam / tie esam mēs Hristum apvilkušies / saka tas Apustuls Pāvils.»⁵

Vai nav skaisti, vai nav gluži kā Holīkam — ābeles zars, citā zaļā kokā iedēstīts...? Uz citu, cilvēku dzimuma esībai visnotaļ nepieciešamu dārzkopības aspektu norāda Holīkam kā jau garīgās kārtas pārstāvim, lai arī vajātam, gan jau itin labi pazīstamas rindas no Salamana augstās dziesmas: «Tu esi aizslēgts dārzs, mana māsa, mīļā brūte, aizslēgts avots, aizslēgta aka. / Tavi zari ir kā jauks dārzs, kur granātu ābeles ar dārgiem augļiem, kovera puķes ar nardēm, / Narde un savrans, kalmus un kanieles, ar visādiem vīraka kokiem, mires un aloes, līdz ar vislabākām smaržīgākām zālēm. / It kā dārzu aka (tu esi), kā aka ar dzīvu ūdeni, un kā strauti no Libanus. / Celies, ziemeli, un nāc, dienasvidus vējš, pūt pa manu dārzu, ka viņa zāles pil. / Mans draugs lai nāk savā dārzā un lai ēd savus skaistos augļus.»⁶

Protams, Holīks, Dindonis, Sudrabs vai mana mamma darbu augļu dārzā saprata ne gluži tā, kā Mancelis vai *Dziesmu dziesmas* (tā mūsdienu tulkojumā sauc Salamana augsto dziesmu) autors. Taču neskaitāmām dārzkopju paaudzēm pirms un pēc ir bijis svarīgi «ticības apvilkties», ticības, ka no trūdiem, no sūdiem, no melniem pelniem, no asinīm, no potējot ievainotas miesas dzims ziedi un laba tiesa augļu. Kas tad arī meklējami dārzā. ■

¹ 2015. gada vasarā Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka saņēma dāvinājumu no filozofa un atklātības darbinieka Viļņa Zariņa (1930—2014) ģimenes. Dāvinājumā ietilpst arī Bulduru dārzkopības tehnikuma liecības. <https://www.biblioteka.lu.lv/en/resursi/kolekcijas/davinajumi/filozofijas-doktora-vilna-zarina-gimenes-davinajums/>

² Pēteris Dindons. *Augļu un ogu dārzu ierīkošana un kopšana*. Otrs paplašināts un bagātīgi ilustrēts izdevums. Rīga: Valters un Rapa, 1927. 10.—11. lpp.

³ Jānis Sudrabs. *Dārzkopība. Mācības grāmata lauksaimniecības skolām*. Rīga: Lauksaimniecības pārvaldes izdevums, 1931. 229. lpp.

⁴ *Augļu dārzs, stādīts un apkopts no J. Peņģerota-Svešā, Zemkopības departamenta vecākā dārzkopības inspektora*. Rīga: Ernsts Plates, 1914. 76. lpp.

⁵ Georgs Mancelis. *Lang-gewünschte Lettische Postill*. Rīga: Gerhard Schröder, 1654. S. 116. http://senie.korpuss.lv/faksimili/17gs/Manc1654_LP1/116.html

⁶ *Bībele. Vecās un Jaunās Derības Svētie Raksti*. No Britānijas un Ārzesmes Bībeles biedrības izdoti. Leipcīgā: Drukāti pie Poeschela un Treptes, 1906. 644.—645. lpp.

Mārtiņš Mintauris

Blaumaņa paradoksālais laikmetīgums

Populārās literatūras estētika darbos savienota ar indivīda motivācijas izpratni

Mārtiņš Mintauris ir vēsturnieks, *Dr. hist.*, interesējas un raksta par Latvijas 19. un 20. gadsimta vēsturi un kultūras mantojumu. Zinātnisko publikāciju un grāmatas *Arhitektūras mantojuma aizsardzības vēsture Latvijā* (2016) autors. Sadarbībā ar Māri Zanderu klajā laista grāmata *U. c. Ārpus kolektīvās atmiņas palikušie* (2023).

Ko jaunu iespējams pateikt un uzzināt par Rūdolfu Blaumanu, un kādēļ tieši Blaumaņa dzīvei un darbiem tik bieži ir bijusi pievērsta pētnieku uzmanība? Atbildi uz šo jautājumu literatūrzinātnieks Benedikts Kalnačs sniedz savā jaunajā pētījumā: «Nepiederēdams nevienai rakstniecības strāvai, viņš jūtīgi uztvēris un atspoguļojis literārā procesa daudzpusību.» (293) Blaumaņa dzīves laikā, kad literāro norišu pilniskanību (no nacionālā eposa līdz enciklopēdijai) uzskatīja par nācijas intelektuālās «pilngadības» apliecinājumu, literārā procesa nozīme bija līdzvērtīga finanšu plūsmas kontrolei un medijpratībai mūsdienu sabiedrībā. Benedikta Kalnača grāmata lasītājiem sniedz arī citas atbildes, kas paskaidro Blaumaņa fenomenu latviešu kultūrā.

Monogrāfijā izmantots hronoloģiskā vēstījuma princips, kas gādā par skaidru un pārskatāmu struktūru. Aplūkotsais laikmets ietver latviešu literatūras vēsturi kopš Vecā Stendera laikiem; tiek raksturota viņa iedibināto motīvu un estētisko paņēmienu pārsteidzoši noturīgā ietekme. Vācu kultūras klātbūtne Blaumaņa darbā šķiet vispārzināma, taču monogrāfijā tā iegūst jaunus vaibstus, parādot vācu valodā tulkotās Eiropas literatūras iespaidu latviešu rakstniecībā 19. un 20. gadsimta mijā kopumā. Kalnača monogrāfija vispusīgi iezīmē «Blaumaņa laiku» ainavu, kad norisinājās latviešu modernās elitārās kultūras tapšana. Apjomīgais un aizraujošs uzrakstītais pētījums atklāj pavērsienus, ko piedzīvoja Blaumanis un latviešu literatūra rakstnieka dzīves laikā.

Grāmatā radoši ietverts Blaumaņa daiļrades izpētē līdz šim paveiktais; papildus sniegts ieskats Blaumaņa sarakstē un recenzijās. Piemēnēts Blaumaņa apzinātais melodramatisms, kas sekmējis viņa darbu popularitāti. Tā izpaužas Blaumaņa daiļrades paradokss: prasme savienot populārās literatūras estētiku ar precīzu indivīda motivācijas izpratni. Cilvēki Blaumaņa darbos mēdz izturēties teatrāli, taču šādu izturēšanos līdzsvaro psiholoģiski ticamais viņu rīcības pamatojums. Kalnačs uzsver līdzsvara principu Blaumaņa daiļradē: «Rakstniekam svarīgi bija izprast un ņemt vērā to garīgo apvārsni, kāds piemita viņa laikmeta cilvēkiem, veidojot dialogu gan ar literatūras un kultūras tradīciju, gan tās laikmetīgo uztveri.» (136) Attieksme pret Blaumaņa darbiem mūsdienās liecina, ka viņam tas izdodas joprojām. Iespējams, tāpēc, ka Blaumanis precīzi ir parādījis modernitātes radīto lūzumu cilvēku psihē, kad atgriešanās agrākajā Indrānu sētā vairs nav iespējama un nākas turpināt dzīvi uz ledu gabala, kas atrauts no drošā tradīciju krasta.

Monogrāfija rāda, ka Blaumanis nebija vecmodīgs «literatūras amatnieks», par kādu viņu dažkārt uzskatīja jaunākie laikabiedri vai kritiķi. Raksturīgā stilā to ir formulējis Guntis Berelis: «Blaumanis likvidēja problēmu par to, vai Latvijā — neaizmirsīsim, ka Latvija joprojām bija gan Krievijas impērijas, gan Eiropas province — vispār var pastāvēt «lielā» literatūra. (...) Blaumanim primārais nav vis idejiskā vai morālētiskā formula, kurai pakārtot vēstījumu, bet gan pats teksts — un tas paliek lasītāja ziņā, ko ar šo tekstu darīt tālāk.»¹ Protams, latviešu literātu konfliktos bija nozīme gan paaudžu atšķirībām, kas tieši skāra arī Blaumanu, gan asajai preses izdevumu konkurencei. Lasot par Blaumaņa uzskatiem literatūras teorijā un to iemiesojumu viņa prozā un it īpaši dramaturģijā, rodas priekšstats, ka konfliktu ar profesijas brāļiem no dekadentu vidus, piemēram, ar Viktoru Eglīti, noteica arī viņu piederība atšķirīgām tradīcijām. Blaumaņa dabisko saikni ar «vācu skolu» gan estētisku, gan idejisku iemeslu dēļ neatzina tie latviešu literāti, kuri laikā no 1905. līdz 1915. gadam sajūsmīnājās par krievu literatūras laikmetīgajiem virzieniem.²

Pavērsiena tapšanā izmantoto metodi, kas ļauj izprast Blaumaņa situāciju, grāmatas autors saista ar kultūras antropoloģijā lietojamo daudzslāņu aprakstu, kas ietver pētnieka vai autora, respektīvi, rakstnieka, līdzdalību notikumos, kurus viņš vienlaikus pieredz un apraksta. (212) Līdz ar to autors attēlo dzīvi, kurā viņš pats piedalās, nevis aplūko to no malas, un kļūst par cilvēku, kura pieredze ir pakļauta sava veida dubultajai ekspozīcijai. Rakstniekam tas nozīmē refleksiju par savu pieredzi un tās kontekstiem. Šādu pieeju nosaka Blaumaņa dzīve daudz kultūru sabiedrībā, un to apliecina arī viņa centieni rakstīt, rēķinoties ar to, ka vācu un latviešu lasītāji dažā-

Benedikts Kalnačs.
*Pavērsiens. Rūdolfs
Blaumanis latviešu un
Eiropas literatūrā.* LU
LFMI, 2022.

di uztvers vienu un to pašu notikumu vai sižetu. Tāpēc vācu valodā rakstītajos Blaumaņa darbos ir plašāki komentāri par zemnieku dzīves apstākļiem, savukārt latviski sarakstītajā versijā nav atsaucē uz dažām pilsētas dzīves realitātēm, kas vācu publikai būtu ikdienišķas.

Tomēr runa ir ne tikai par atšķirīgiem kultūras kontekstiem — to paralēlisms nozīmēja arī Blaumanim būtisko «neiespējamību nodzīvot pilnvērtīgu dzīvi» (228) kā laikmeta īpašību, kas attēlota viņa darbos. Tā ir smaga pieredze, un monogrāfijas autors nemēģina to idealizēt vai padarīt no laika attāluma vieglāk uztveramu, taču labāk saprotamu gan. Blaumaņa dzīve un darbi atgādina par paradoksālo faktu, ka latviešu kultūras «zelta fonds» sākotnēji veidojās koloniālos apstākļos, kad nacionālas valsts dibināšana nebija iedomājama. 19. gadsimta beigās profesionālā kultūra, tāpat kā ikdienas saziņa, Latvijas teritorijā tika īstenota trīs valodās: vācu, latviešu un krievu; latviešu kultūrai joprojām nebija nekādu nākotnes garantiju.

Etniskā identitāte eiropiešiem kļūst būtiska modernajā laikmetā, kad piederību pie reliģiskas konfesijas vai sociālās kārtas sāk aizstāt «tautības apziņa», kā to sauca Blaumaņa dzīves laikā. Pretēji izplatītajam priekšstatam par etniskās identitātes pārmantojamību piederība tautai un tās kultūrai ir apzināts lēmums, kas reizēm prasa cilvēka izvēli atteikties no vienas savas personības daļas par labu citai. Blaumaņa latviskošanās motīvi bija skaidri viņam pašam, taču mēs par tiem varam spriest tikai pēc netiešām liecībām, ja neskaita paša rakstnieka radīto latviešu literatūru. Kalnača pētījums par Blaumani dod iespēju saprast šī paradoksa būtību, parādot nacionālās kultūras izveidošanās ceļus un norises iespējami tuvu aprakstītā laikmeta realitātei, nevis piedāvājot vēl vienu nacionālās vēstures shēmu, ko tik bieži ir darījuši gan akadēmisku, gan publicistisku darbu autori.

Iepazīstot grāmatā lietpratīgi rekonstruēto Blaumaņa dzīves vēsturisko kontekstu, rodas pārdomas par to, cik lielā mērā latviešu pilsoniskā elite 19. gadsimta beigās atteicās no nacionālā romantisma, lai akceptētu «arī tos elitārās kultūras veidošanas ceļus, kas balstījās vācu pieredzē un atšķirīgu etnisko grupu sadarbībā». (157–158) Šādu pavērsienu varēja sekmēt Krievijas impērijas rusifikācijas politika Baltijā, kas strauji uzņēma apgriezienus kopš 1885. gada, taču izlīgums starp latviešu nacionālo kustību un vācbaltiešu politiķiem nenotika. Blaumaņa personiskā pieredze, šķiet, liecināja par to, ka līdz pat Piektais gadsimta katastrofai izlīguma īstenošana joprojām bija iespējama. Tomēr viņa prozā labi redzami faktori, kas padarīja šādu notikumu attīstību neiespējamu, pat ja netrūka ļaužu, kuri to uzskatīja par vēlamu. Ierastā dzīves kārtība un tās radītie priekšstatu lika latviešu nacionalistiem auklēties ar domu par Pēterburgas atbalstu pret Baltijas vācu

muižniecību, ignorējot šāda atbalsta acimredzamās politiskās blaknes, savukārt vācbaltiešu elite arvien vairāk noslēdzās savā lokā, baidoties no izšķīšanas «zemnieku tautā», no kuras tās pārstāvjus joprojām atdalīja strikta savas kārtas apziņa — tā koloniālā mentalitāte mēdz atspēlēties pašiem koloniālās sistēmas radītājiem.

Baltijai gadsimtu mijā raksturīgās koloniālās situācijas ietekmētās cilvēku attiecības Blaumanis attēloja precīzi un niansēti, bez vienkāršoju un sentimentalitātes. Piemēram, 1899. gadā sarakstītajā novelē *Andriksons* atklāti vācu muižnieka un latviešu zemnieka attiecību sociālie un psiholoģiskie zemteksti. Noveles sižeta ikdienišķums brīdina par tuvu negaisu — līdz Piektajam gadam, kad uguns no barona meža pārsviedisies vispirms uz muižu, bet pēc tam arī uz zemnieku sētām, ir palicis pavisam maz laika.

20. gadsimtā humanitārās zinātnes piedzīvoja pavērsienus, kas ietekmēja literatūras un vēstures izpratni. Blaumaņa tekstu analīze Kalnača grāmatā kopā ar šo tekstu tapšanas apstākļu raksturojumu apliecina zinātniskās pieejas priekšrocības iepretim t. s. cilvēkstāstu popularitātei, kas sakņojas lasītāja ziņkārībā. Grāmatas nodaļa *Blaumanis un latviešu rakstnieki 19. un 20. gadsimta mijā (273–294)* atsedz viņa personisko un profesionālo attiecību un konfliktu mezglus, saglabājot vēstījuma akadēmisko intonāciju un pavedienu. Negaidot atklājas, ka šādi uzrakstīta literatūras vēsture ir interesantāka par apcerējumiem, kuru autori gan ir savulaik pretendējuši uz «visu patiesību» par rakstnieka dzīvi, taču spējuši aprakstīt tikai savas fantāzijas.

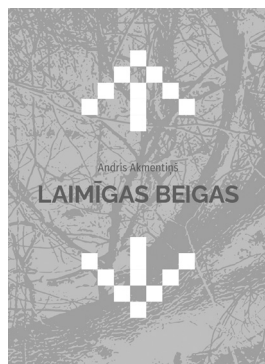
Kalnača monogrāfijā pirmo reizi atklāts tas laikmeta izpratnes potenciāls, ko piedāvā literatūras un vizuālās mākslas norišu salīdzinājums. To sniedz Blaumaņa un Jaņa Rozentāla domapmaiņa, kā arī mākslinieka tēla interpretācija Blaumaņa stāstā *Baltis*. Ievērojot, ka runa ir par jūgendstila laikmetu, ir kārdinājums palūkoties arī tolaik bieži piesauktās «absolūtā mākslas darba» (*das Gesamtkunstwerk* — no vācu val.) koncepcijas virzienā, tomēr atstāsim to kādam citam ceļojumam. Daudzveidīgo iespaidu un ietekmju vienlaicīgums latviešu profesionālajā kultūrā 19. un 20. gadsimta mijā atbilst eklektiskajam laikmeta garam. Talanta spēks gan Blaumanim, gan Rozentālam ļāva eklektiku pārvērst radošā elitārās un populārās kultūras sintēzē, kas padarīja viņu veikumu par piederošu latviešu mākslas klasikai. To pašu var teikt par Blaumanim veltīto monogrāfiju. ■

¹ Guntis Berelis. *Latviešu literatūras vēsture no pirmajiem rakstiem līdz 1999. gadam*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999. 29.—30. lpp.

² Ludmila Sprōģe, Vera Vāvere. *Latviešu modernisma aizsākumi un krievu literatūras «sudraba laikmets»*. Rīga: Zinātne, 2002.

Ivars Šteinbergs

Dzeja kara laikā: iespējas un robežas

Andris Akmentiņš.
Laimīgas beigas.
Dienas Grāmata, 2022.

Ivars Šteinbergs ir latviešu dzejnieks un kritiķis. Izdevis divus dzejas krājumus — *Strops* (2020), par kuru saņēmis Dzejas dienu balvu un Ojāra Vācieša literāro prēmiju, un *Jaunība* (2022). Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta pētnieks, zinātniskā grāda pretendents Latvijas Kultūras akadēmijā.

Kaut Andra Akmentiņa krājums *Laimīgas beigas* ir tematiski daudzveidīgs, apcerot zaudējumu, novecošanu, mīlestību un zvejniecību¹, šajā recenzijā pievērsīšos jautājumiem, kas dzejā aktualizējušies līdz ar Krievijas noziedzīgo iebrukumu Ukrainā, jo šī ir pirmā latviešu grāmata 2022. gadā, kurā dzejas valodā problematizēta netālu no mums ritošā kara tēma.

Grāmatas pirmais dzejolis noslēdzas ar rindām: «Naivi bija domāt, / ka elli / redzēsīm kaut kad // vēlāk» (5), tādējādi, pat nepieminot valstis, sniegts mājiens uz tagadnes ģeopolitiku. Tā kā krājumā ir vairāku gadu garumā tapuši dzejoli, daļa no tiem neierakstās kara tematikā, taču šis atslēgvārds, uz laiku nogrimis tekstu zemslānī, atkal uznirst grāmatas beigās: «Tu brauc mums virsū, / bet Austrumeiropa, / dzērāja sieva, / pieprasa tuvošanās aizliegumu. // Viņas sejā, zilumiem dzeltējot, / noviz Ukrainas krāsas.» (83) Šādas rindas gan paša krājuma, gan plašākā kontekstā vedina izvaicāt kara realitātes atspoguļojuma iespējamību, nepieciešamību un ētiku, kā arī domāt par dzeju kā vardarbības pretstatu. «Droši vien jebkura dzeja, ja tā ir patiesa, ir pret karu,» televīzijai teicis Ilmārs Šlāpins, piebilstot, ka vēsturē ir virkne slavas dziesmu arī tirāniem, bet tās visbiežāk ātri «pazūd», top aizskalotas vēstures okeānā, savukārt «tie, kas atmasko karu, tie, kas parāda karu tādu, kāds tas ir, briesmīgu, necilvēcīgu, tie dzejoli, tā dzeja turpina dzīvot».²

Tomēr pēc Akmentiņa krājuma izlasīšanas jājautā — vai tiešām tik vienkārši; vai atliek nostāties ideoloģiski pareizajā pusē, lai dzeja «turpinātos»? Dzejas valoda lielākoties tiecas caur individuālo pieskarties nosacīti universālajam, kas nozīmē saglabāt konkrētu, taustāmu un (vēlams) oriģinālu tēlainību, bet pacelties augstākā vispārinājuma pakāpē. Mērķēšana «augstāk» savukārt bieži nozīmē atsacīšanos no reālajām, kas

intuitīvi šķiet islaicīgas, pārejošākas par «mūžīgajiem» motīviem.

Citiem vārdiem sakot, teorētiski ir «drošāk» uzrakstīt dzejoli par lūpām un rozēm nekā par militāru konfliktu, kurš agri vai vēlū beigsies. Šajā aspektā daļa Akmentiņa dzejoļu balansē uz riska un drošības robežas, Ukrainas vārdu piesaucot reti, bet brīžos, kad nepieciešams, arī nevairoties no tiešuma: mūsdienu lasītājam asociatīvā limenī ir pilnīgi skaidrs, par ko ir runa, tomēr teksts daudzviet ir pietiekami vispārējs, lai būtu saprotams arī pēc 100 gadiem. Ja piesaukta ar armiju saistītā tēlainība vai leksika, tā spēlējas ar vārdu daudznozīmību, piemēram, dzejoli Šorit agri mūsu spēki... (38–39) grozīts vārds «spēki», apvienojot karaspēka nozīmi ar psihoemocionālās enerģijas nozīmi.

Tādējādi Akmentiņš iekļaujas jau izsenis pastāvošā literārā tradīcijā, kurā meklēts, kā dzejā runāt par katastrofu. Un tajā ir daudz mūsdienu pretrunīgi vērtējama parādību, prātā nāk, piemēram, Rietumos iemīļoti modernisma literatūras dižgari, kuri aizrāvās ar kapitalisma kritiku un pieslējās PSRS slavināšanai.³ Arī latviešu dzejā netrūkst Staļinam veltītu odu (lai atmināties mūža nogalē «salauzto» Čaku).

Savukārt otra dzejoļu daļa vedina domāt par teksta mazspēju. Te vietā atsaukties uz jautājumu, ko uzdod Aivars Madris, kurš pats šobrīd raksta militāri ievirzītu poēmu: «Kā ar vārdiem izteikt sajūtas, kas valda karā, ja viss redzētais nepakļaujas veselajam saprātam? Jebkādas vārdu kombinācijas kļūst liekas mirušo un ievainoto priekšā, un rakstniekam nemitīgi jācinās ar pienākuma un pat vainas apziņu.»⁴ Vainas apziņa ir sāpju zona, pie kuras kavējas arī Akmentiņš: «Palikt / kamēr kāds / iet bojā.» (65) Viens risinājums, šķiet, ir dadaistu un vēlāk arī absurdistu pieeja, kas uz bezjēdzību reaģē ar bezjēdzību.⁵ Bet Akmentiņš nav tik radikāls — viņa dzeja saglabā iekšēju loģiku un cenšas tikt galā ar vainas jautājumu citādi.

Krājums *Laimīgas beigas* meklē atbildi tieši uz šādiem jautājumiem: kāpēc jūtos vainīgs par rakstīšanu, un kā un vai iespējams rakstīt, nejutot pašpārmetumus? Atbilde uz pirmo jautājumu, šķiet, izriet no dzejas kā miera vēstneses: jebkurš dzejolis ir ielikts neredzamās pēdīnās — kad tās apjaušam, saprotam, ka ikviens teksts ir plašākas sarunas daļa un ka paša dzejoļa pastāvēšanas fakts pauž: «Šo dzejoli runā kāds atvērtajā pasaulē mitošs «es».»⁶ Jebkurā mimētiskā jeb atdarinājuma aktā mēs ciešam neveiksmi pasaules perfektā nokopēšanā, tā vietā veiksmīgāk norādot vienīgi uz apstākli, ka mūsu sakāmais ir viens no daudziem variantiem un ka šo dzejoli saka kāds, kas mit visa atvērtībā. Neizbēgamās pēdīnās atgādina, ka valodiski konstruētā pārdzīvojuma aprakstītājs, būdams viens starp daudziem, ir plaša fona ieskaits. Tas uzsver mērogi un nosaka vēstītāja pozīcijas koordinātas,

Akmentiņa grāmata ir viens no meklējumu vektoriem, kurš neklusēšanas iespēju rod kustībā, kas paliek ētikas robežās un neliekuļo

un visbiežākā atminēšanās ir par mūsu mazu, mūsu sētas niecību attiecībās ar debesīm.

Kas ir dzeja, ja ne mērogu spēle? Skatīšanās uz sevi no mūžības perspektīvas, ieklausīšanās pāris gadsimtus turp un atpakaļ pagātnē. No kurienes dzejnieks izliekas raugāmiešs, ka reiz var atļauties visu sakāmo likt pēdīnās? No bezgalības skatu torņa! Un šī spēle kļūst par ētisku darbu. Plašuma klātbūtnē dzeja vēsta: pastāv ne tikai privātais mērogs, brokastis, darbalaiks, televīzija un miegs, bet arī nākamais – ģimenes oreols, pēc tam – valsts, tad – planētas, visbeidzot – galaktiskā spirāle. Dzeja liek gan lasītājam, gan rakstītājam identificēties ar pēc iespējas lielāka mēroga lauku; dzeja veido pieredzi, ka šie loki ir mums kopīgi, ka tā ir mūsu telpa, pat daļa no mums pašiem – šī mana valsts esmu es, šī mana planēta esmu es; daudzi dažādi «es» visi kopā uz bezgalības fona. Šādā ziņā dzeja vienmēr ir vērsta uz miermilību, pat gadījumos, kad rakstīta aiz nauda.

Karā šis utopiskais pacifisms kļūst problemātisks, jo rodas sajūta, ka es, rakstīdams dzeju, tādējādi saku, cita starpā, arī ukraiņiem, kas aizsargā sevi un mūs no Krievijas, lai domā universālās, planetārās, globālās ģimenes kategorijās, mil visus utt. – lai domā to, kas šobrīd nav pieļaujams un iespējams. Tā rodas vainas sajūta, uz kuru nereta reakcija ir apklūšana. Piemēram, jau pēc 2014. gada Arturs Punte pārstāja rakstīt dzeju krieviski¹, bet pēc 2022. gada februāra vispār nav publicējis jaunu dzeju. Akmentiņa grāmata ir viens no meklējumu vektoriem, kurš neklusēšanas iespēju rod kustībā, kas paliek ētikas robežās un neliekuļo. Akmentiņš labi apzinās, ka latviešu līdzjūtīgais skatpunkts tomēr nav vienlīdzīgs ar ukraiņu skatpunktu. Viņa kara lirika nav kara šausmu vai traumas artikulēšana, tā nemēģina atstātīt vai atainot kara un nāves baismu, tādējādi runājot citu vārdā. Tā ir vēstījums par šīs baismas aptveršanas neiespējamību un tās sekām. To visspilgtāk ilustrē dzejolis *Ierosinājumi*, kurā izspēlēts latvieša skats no malas, atrodoties nosacītas drošības pozīcijā, no kuras sniegti padomi ukraiņu frontē esošajiem karavīriem. Dzejolis noslēdzas ar rindām, kurās nolasāms ironisks pārspilējums: «Mazliet piekusām, piedāvāt ierosinājumus ir tik grūti.» (85)

Laimīgas beigas piedāvā vienu versiju, kā domāt par (Ukrainas) karu latviešu dzejā; iespējams, tai varētu pretnostatīt pašu ukraiņu piemērus, kas nevis domā «par» karu, bet «domā karu», proti, jau paša teksta formā iemieso nepasakāmību. Taču Akmentiņš šajā ziņā neiziet no pieņemamības teritorijas, jo nepiesavinās Ukrainas ciņu, bet skaidri apzinās savu, latvieša, novietojumu politiskajās un poētiskajās attiecībās. Kaut gan klātesoša ir vainas izjūta, nerakstīt arī nav iespējams, tāpēc grāmata ir arī aicinājums nestāvēt malā, bet būt aktīvam vismazāk kaitīgajā veidā. Tādējādi krājums ir arī apliecinā-

jums nežēlīgai likumsakarībai, ka miers neizbēgami prasa piepūli. Bez tās gan varam iztikt, ja jāapmierina tikai minimālās vajadzības, taču tad netiekam viņpus robežas, kur karu apjaušam kā nepieļaujamo. Citiem vārdiem sakot, Akmentiņa sev dotais uzdevums nav viegls, viņam «klepus burbuļo rīklē / kā Geigera skaitītājs» (71), bet bez šī uzdevuma pildīšanas nav pamata cerēt uz laimīgām beigām. ■

¹ Atsevišķas rindkopas vērti būtu Akmentiņa vārdspēļu revitalizācijas centieni, balansējot uz komiskā un lētā nošķiruma robežas (piemēram, «domāju, tā tad ēsmāi deru» (52), «kaut nebiju gulējis dienas trīs. / Ne ar vienu» (72), «kungī, Tas Skunkss ir ar mums» (73), «pusmūža krūzi» (45), «Knapi paaudzies biju / kad Pededzē / man pieķērās pamatīga pēddedze» (60)).

² «Pie kara nepierod» — *Kronvalda parkā skan dzeja Ukrainas atbalstam*. LSM, 7.09.2022. Pieejams: ism.lv/raksts/kultura/literatura/pie-kara-nepierod--kronvalda-parka-skan-dzeja-ukrainas-atbalstam.a472691

³ Franču sirreālists Luijs Aragons 30. gados saraksta poēmu *Sarkanā fronte*, kurā ir rindas: «Revolūcijas zilās acis / mirdz nepieciešamā nežēlastībā / SSSR SSSR SSSR SSSR!» (Saimona Elmera angļu valodas tulkojumā: *The blue eyes of the Revolution / shine with a necessary cruelty*).

⁴ Madris atsaucas arī uz slaveno Teodora Adorno jautājumu par to, kā iespējams rakstīt liriku pēc Aušvicas (skat. Aivars Madris. *Dievzemīte lielgabalu dunā*. Satori, 31.05.2017., pieejams: satori.lv/article/dievezemite-lielgabalu-duna-2).

⁵ Arī mūsdienās ir autori, kas atgriežas pie skaņu dzejas kā pašizpaušmes kara laikā, piemēram: Alev Adil. *When it doesn't make sense, make nonsense: sound poetry and an undeciphered alphabet*. Versopolis, 16.01.2023. Pieejams: www.versopolis.com/articles/author-of-the-week/1249/when-it-doesn-t-make-sense-make-nonsense-sound-poetry-and-an-undeciphered-alphabet

⁶ «Pēc 2014. gada putins atņēma man tautību un valodu, ko līdz šim uzskatīju par savu,» raksta Punte (skat. Arturs Punte. *Šajā baisajā brīdī — pateikšu, kas man patīk*. Satori, 26.02.2022., pieejams: satori.lv/article/saja-baisaja-bridipateiksu-kas-man-patik).

Ieva Lapiņa

Cēlana pudeļpasts

Ieva Lapiņa ir tulkotāja un atdzejotāja, vairāku zinātnisku publikāciju autore. Strādā Gētes institūtā. Minhenes Ludviga Maksimiliana Universitātē ieguvusi maģistra grādu sinoloģijā un literatūrzinātnē, studējusi tulkojumzinātni Tallinas Universitātes kultūras studiju programmas doktorantūrā. Gatavo jaunu atdzejas krājumu.

¹ Roland Reuß. *Im Zeithof. Celan-Provokationen*. Frankfurt am Main: Stroemfeld Verlag, 2001. 157. lpp.
² Pauls Cēlans. *Magone un atmiņa*. Rīga: Liesma, 1983. Atdzejas krājums, nosaukts Cēlana otrās dzejas grāmatas vārdā, ir dzejas izlase, kurā ietverti aptuveni simt dzejoļu no dažādiem krājumiem, kuru vidū ir gan slavenā *Nāves fūga*, gan citi literatūrzinātnē bieži interpretēti dzejoļi.
³ Pēters Sondi (*Péter Szondi*), salīdzinošās literatūrzinātnes pamatlicējs Vācijā un Cēlana draugs, savulaik atzinis, ka *Nevienamroze* viņam ir bijusi pēdējā dzejnieka grāmata, netieši norādot uz to, ka pēc tiem izdotie teksti vairs nepadodas filoloģiskai analīzei. Skat. Klaus Reichert. *Paul Celan. Erinnerungen und Briefe*. Berlin: Suhrkamp Verlag, 2020. 125. lpp.

Izdevniecībā *Neputns* klajā nākuši Paula Cēlana (1920–1970) atdzejas izlase, kuras nosaukums izvēlēts pēc dzejnieka agrīnā dzejoļa *Melnās pārslas*. Tas nepārprotami sasauca ar autoram liktenīgo traģēdiju, kad Otrā pasaules kara laikā vācu koncentrācijas nometnē Ukrainas teritorijā gāja bojā abi dzejnieka vecāki. Vainas apziņa par paša izdzīvošanu holokausta vajāja Cēlanu līdz viņa mūža beigām.

Atdzejas krājumu trāpīgi ievada dzejolis, kas runā par nāves pieredzi kara postītajā Ukrainā toreiz, saasinot lasītāja uztveri ar norādi uz politisko aktualitāti šodien. To grāmatas priekšvārdā netieši atzīmē atdzejotāja Jana Vērđiņa. Analizējot šo dzejoli un tā tematiku, nevar noliegt totalitārā spēka raisītās vardarbības paralēles laikā, tomēr šī atsauce pat nebūtu nepieciešama, ja nemam vērā Paula Cēlana un viņa dzejas nozīmi vācu literatūrā. Savulaik Teodors V. Adorno, iepazīs Cēlana dzeju, atsauca savu spriedumu, ka dzejot vāciski pēc holokausta vairs nav iespējams, un nosauca Cēlanu par svarīgāko 20. gadsimta dzejnieku.¹ Viņa iekļaušanās pēckara vācu literatūrā bija lēna un sarežģīta gan izcelsmes, gan poētiskās valodas dēļ, kas vācu pēckara literārikas ainavā bija novatoriska un sveša. Lai gan dzejnieks bija saņēmis prestižo Georga Bihnera balvu, tikai pēc nāves Cēlana liriskais mantojums arvien dziļāk tika izzināts un novērtēts.

Būdam viens no visvairāk atdzejotajiem vācu valodā rakstošajiem pagājušā gadsimta autoriem, latviešu lasītājiem Cēlans joprojām ir samērā svešs. Līdzās atsevišķiem atdzejojumiem drukātajā periodikā un tīmeklī jāpiemin 80. gadu sākumā publicētais Māra Čaklā un Māras Misiņas atdzejojumu krājums *Magone un atmiņa*.² *Melnās pārslas* ir apkopoti dzejoļi pārsvarā no Cēlana dzejas grāmatām *Nevienamroze* un *Pavediensaulas*, kā arī laikā no 1959. līdz 1967. gadam sarakstīti, bet krājumos autora dzīves laikā neiekļauti dzejoļi. Dzejoļu izvēle nepārkļājas ar iepriekš minēto Misiņas sastādīto atdzejas krājumu, kaut būtu bijis interesanti iepazīties ar vienu vai otru dzejoļa jaunu atdzejojumu. Izlasē atsevišķi ir iekļauti

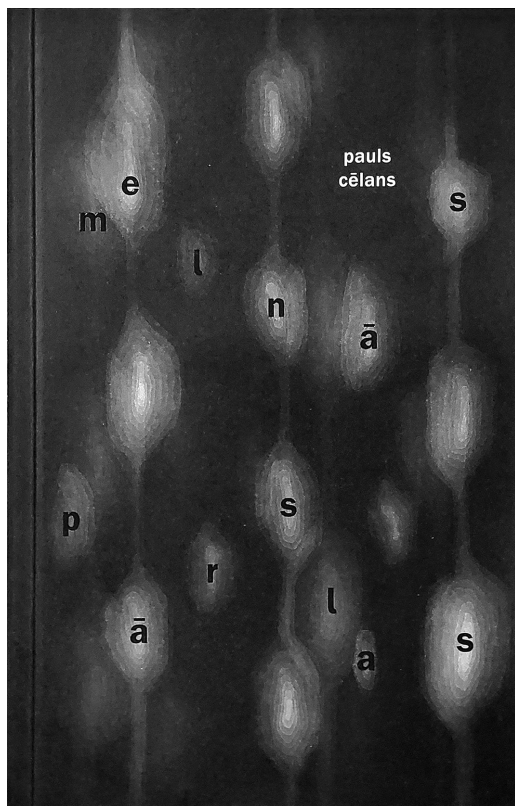
daži neilgi pirms nāves uzrakstīti dzejoļi, kā arī daži dzejoļi no citiem Cēlana krājumiem. Tekstu apkopojums nav hronoloģisks un neatbilst arī Cēlana krājumu secībai, tāpēc veido individuālu Cēlana poētikas redzējumu, ko atdzejotāja raksturo kā telpu, kur «skaņa un jēga slāņojas kā vārds un klusums istā pašvalodā» (5).

Laikā, kad klajā nāca *Magone un atmiņa*, Cēlana pētniecība ģermānistikā vēl nebija kļuvusi par atsevišķu filoloģisku disciplīnu, kā tas ir šodien. Jau pirmajās recenzijās autora dzīves laikā kritiķi Cēlana dzeju ir raksturojuši kā nesaprotamu, neatšifrējamu, grūti analizējamu.³ *Melno pārslu* priekšvārdā lasītājs arī tiek brīdināts par «Cēlana miklām», t. i., dzejai piedēvēto hermētismu, it kā jau sagatavojot grūti saprotamiem tekstiem. Te arī seko par slavenu kļuvusi Cēlana norāde savam biogrāfam Israelam Čalfenam: «Jūs lasiet! Arvien tikai lasiet, saprašana nāks pati par sevi.»⁴ Kā netiešs pamudinājums dzejas hermeneitiskai analīzei tas iedrošina literatūrzinātniekus un filozofus nepaļauties uz informāciju, kas ir ārpus paša teksta. Arī Cēlans pats apzināti izvairījās publicēt personisku informāciju, kas varētu sašaurināt viņa dzejas interpretācijas iespējas. Redaktoram Klausam Reihertam, kurš ierosinājis pievienot dzejoļiem kādu komentāru, Cēlans atbildējis: «Ja es sāktu skaidrot, kas no kurienes ir nācis, kā šobrīd jums, tad lasītājs domātu, ka ar šo «atslēgu» viņš ir dzejoļi sapratis. Tomēr tā nav «atslēga.»»⁵

Ar jautājumu, kas ir jāzina lasītājam, un atsaucoties uz minēto dzejnieka pamudinājumu «tikai lasīt» pēcvārdu Cēlana *Elpas kristāla* interpretācijām ievada arī Hanss Georgs Gadamers.⁶ Aizstātot savu hermeneitiku nostāju, viņš desmit gadus vēlāk tomēr atzīst, ka daudzu Cēlana dzejoļu, it īpaši vēlino tekstu, interpretācija prasītu papildu akadēmiskās zināšanas. Viņš izceļ zināšanas par jūdaisma reliģisko tradīciju un mistiku, kas nepieciešamas visupirmā, semantiskā dzejas slāņa aptverei. Cēlans bija aizrāvies ar enciklopēdiju izpēti un tekstos iestrādāja specifisku leksiku, no dažādu jomu terminiem pats atvasināja un veidoja jaunvārdus. «Pirms jūs kādu vārdu uzskatāt par metaforu vai neoloģismu, ieskatieties Grimmu vārdnīcā jeb botānikas vai ģeoloģijas rokasgrāmatā,» Cēlana vārdus atceras Reiherts.⁷ Šis aspekts ir svarīgs, lai saprastu, kā šie dzejas radīšanas paņēmieni sarežģīja teksta uztveri vācu valodā, un apzinātos grūtības, ar kādām saskaras Cēlana atdzejotāji.

Savs pieņēmums par to, ko nozīmē norāde «lasīt» un kas tad īsti ir «jālasa», lai varētu tuvoties Cēlana dzejas interpretēšanai, ir literatūrzinātniecei un dzejnieka liriskā mantojuma pārvaldniecei Barbarai Videmanei. Cēlans, dodot minēto padomu, neesot bijis konkrēts. Varētu pieņemt, ka, izceļot savas dzejas intertekstualitāti, viņš, iespējams, ir norādījis uz pilnīgi visu sev nozīmīgo lasāmvielu.⁸

Pauls Cēlans. *Melnās pārslas. Atdzejojusi Jana Vērđiņa. Neputns, 2022.*

⁴ Israel Chalfen. *Paul Celan. Eine Biographie seiner Jugend*. Frankfurt am Main, 1979. 7. lpp.

⁵ Klaus Reichert. *Paul Celan. Erinnerungen und Briefe*. Berlin: Suhrkamp Verlag, 2020. 93. lpp.

⁶ Hans-Georg Gadamer. *Wer bin ich und wer bist Du? Kommentar zu Celans 'Atemkristall'*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1995. 137. lpp.

⁷ Reichert, 36. lpp.

⁸ Barbara Wiedemann. «Lesen Sie! Immerzu nur lesen»: *Celan-Lektüre und Celans Lektüren. Poetica, Vol. 34, No ½. Brill, 2004. 171.—172. lpp.*

⁹ Paul Celan. *Die Gedichte. Neue kommentierte Gesamtausgabe in einem Band. Herausgegeben und kommentiert von Barbara Wiedemann*. Berlin: Suhrkamp, 2018.

¹⁰ Gadamer, 9. lpp.

¹¹ *Magone un atmiņa*. 23., 69. lpp.

¹² Šī dzejoļa atdzejojumu citā versijā ar nosaukumu *Pateicoties tev*, kā arī vēl citus no *Melnajās pārslās* iekļautajiem dzejojumiem Jana Vērđiņa ir publicējusi arī literatūras žurnāla *Strāva* 2021. gada 1. nr. 59.—57. lpp.

¹³ *Ansprache anlässlich der Entgegennahme des Literaturpreises der Freien Hansestadt Bremen (1958)*. No: Paul Celan. *Ausgewählte Gedichte. Nachwort von Beda Allemann*. Suhrkamp, 1968. 128. lpp.

Ārpus konteksta līdz galam nekļūst skaidrs, ko *Melno pārslu* ievadvārdos minētais Pjērs Žori ir domājis ar to, ka Cēlana rakstītais neesot «sevišķi noderīgs» autobiogrāfiskam lasījumam. Iespējams, tas ir mājiens saistībā ar literatūrzinātnes aksiomu, ka uz poētiska teksta pamata neklājas izdarīt secinājumus par autora dzīves faktiem. Pēc Cēlana nāves atklātībā ir nākuši dzejoļi, kurus viņš tieši šā iemesla dēļ nav vēlējis iekļaut savās dzejas grāmatās, tomēr viņa pētnieki ir aprakstījuši sakarības, kas liecina par konkrētiem iedvesmas avotiem dzejas radīšanā. To apliecina arī jaunākais Vīdemanes izdots papildinātais Cēlana kopoto rakstu sējums ar pārstrādātiem komentāriem.⁹ Atzinīgi jānovērtē tas, ka *Melno pārslu* sastādītāji ņēmuši vērā šo apjomīgo pētījumu un izmantojuši par pamatu grāmatas beigās pievienotajiem komentāriem, lai gan to avoti nav norādīti.

«Savos vēlinajos dzejas krājumos Pauls Cēlans arvien vairāk tuvojas mēmuma neelpojošam klusumam par kriptisku kļuvušajā vārdā»¹⁰ — tā Gadamers. *Pavediensauls* dzejoļi veido aptuveni pusi no jaunās Cēlana atdzejas izlases un ir viņa vēlinās lirikas paraugs. Vārds un valoda tās plašākajā nozīmē arī ir viens no būtiskiem motīviem viņa dzejā. Laužot pieņemto sintaksi un izvēloties semantiski daudzslāņainus vārdus, darinot jaunus, Cēlans rosina bagātu asociāciju spektru, sniedz iespēju katram ļauties atšķirīgas poētiskās valodas pieredzei.

Janas Vērđiņas atdzejojumā uzsvars, šķiet, likts tieši uz jaunvārdu un ausij neierastu salikteņu veidošanu, kas vienlaikus tiecas precīzi sekot

vācu valodai raksturīgajām īpašībām. Daži vārdu darinājumi gan šķiet visai ekstravaganti, piemēram, «noklāj vārd-dobumus / ar panteru ādām, / izstiep tās, šurpvīdene un turpvīdene, / prātturp un prātsurp» (19), turklāt oriģināltekstā burtiski lasām: izklāj vārdu dobumus ar panteru ādām, paplašini tos, t. i., vārdu dobumus, kas maina dzejoļa interpretāciju.

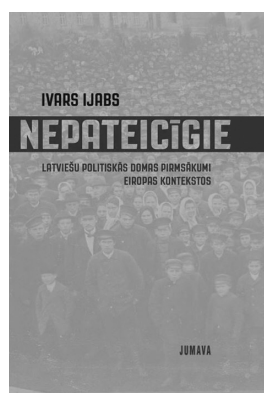
Ņemot vērā neoloģismu bagātību Cēlana tekstos, ir jānovērtē atdzejojotais darbs un drosme ķerties klāt arī sarežģītam uzdevumam situācijā, kurā autors burtiski provocē ar izvēlēto vārdu asociācijām, bieži iekļaujot tos ritmiskā panta struktūrā (piemēram, *Tavas acis rokā* (35)). Dzejoļus, kuros parādās pantmērs (*Ebrejgalls, Mirkļi, Negaisa silē bārenes*), aliterācija un asonanse, atdzejojotāja latviski izvēlas atveidot brīvajā pantā, dodot priekšroku dzejas rindas burtiskam atveidojumam. Atdzejā panākt muzikalitāti ir grūts uzdevums, lai gan to, ka metru ir iespējams iedzīvināt arī Cēlana latviskotajos tekstos, lieliski parāda Čaklais tajā pašā *Nāves fūgā* vai *Viņos bij zeme*.¹¹ Ingeborgai Bahmanei veltītajā dzejoļi *Gadi no tevis pie manis* pārsteigumu sagādā latviskotās frāzes — «Mēs dzeram kāda darītu alu, ne tevis, ne manis, bet kāda trešā. / Mēs dzeram līdz galam». Dzejoļis ar savu daudznozīmību būtu bijis tuvāk oriģinālam, ja arī šeit atdzejojumā būtu saglabāts krājumu noteicošais pēc iespējas burtiskās atveides princips, proti, varbūt: «mēs dzeram, ko kāds brūvējis, kas nebiju es, ne tu, ne kāds trešais: / mēs strebjam tukšu un pēdējo». Ievērojot dzejas rindu struktūru, precīzi sekojot pārnesumiem, kas ir tieši Cēlanam ļoti raksturīgs paņēmieni, ievērojot oriģinālās pieturzīmes, atdzejojums tiecas uzturēt Cēlana poētiskās valodas vienreizību. Visveiksmīgāk tas izdevies dzejoļos *In Memoriam Polam Eliāram, Po, vēlāk un Zieds*.

Pretstatā krājumam *Magone un atmiņa* izlasē *Melnās pārslas* nav daudz «slaveno» Cēlana dzejoļu, tomēr viens no tādiem ir *Denk dir*, kas latviski tiek piedāvāts ar nosaukumu *Iedomājies*.¹² Šis dzejoļis, uzrakstīts Izraēlas Sešu dienu kara laikā 1967. gadā, lieliski raksturo Cēlana poētiku, uzrunājot gan tos, kas vēlas iedziļināties komentāros par šo dzejoļi, gan tos, kas vēstījumam meklē vienīgi tekstā. Un tomēr autors pats atzīst: «Dzejoļis nepastāv ārpus laika. Protams, tas tiecas būt bezgalībā, tas tiecas caurstrāvot laiku — iet tam cauri, ne pāri tam. Dzejoļis, kas ir valodas izpausmes forma un līdz ar to savā raksturā ir vērst uz dialogu, var būt pudelpast, kas izsūtīts — ne viemēr ar nelokāmu cerību — ticībā, ka tas varētu kaut kur un kaut kad tikt izskalots krastā, sirdszemē varbūt. Tādējādi dzejoļi arī ir ceļā: viņi kaut kur virzās. Uz kuriem? Uz kaut ko brīvi pieejamu, ieņemamu, varbūt uz kādu uzrunājamo Tu, uz uzrunājamo realitāti.»¹³

Pēc četriem gadu desmitiem jauna Cēlana dzejas grāmata latviešu valodā ir notikums un vienlīdz brīdinājums gatavībai atvērt šo pudelpastu. ■

Skaidrīte Lasmane

Par labu pašapziņai

Ivars Ijabs.
Nepateicīgie. Latviešu politiskās domas pirmsākumi Eiropas kontekstos. Jumava, 2023.

Skaidrīte Lasmane ir *Dr. phil.*, emeritētā profesore, grāmatu *20. gadsimta ētikas pavērsieni* (2004), *Komunikācijas ētika* (2012) u. c. autore. Publikācijas galvenokārt attiecas uz filozofisko un profesionālo ētiku, mediju komunikācijas pētniecību, kā arī uz literatūras un filozofijas saikni.

¹ Edward W. Said. *Culture and Imperialism*. New York: Vintage Books, 1994.

Nepateicība, kā zināms, ir slikts paradums. Sērīgi un pārmetoši izskan «nepateicība ir pasaules alga». Simetrijai un līdzsvaram zūdot starp devēju un saņēmēju, ir pašsaprotama rūgtuma un netaisnīguma sajūta. Tomēr pēc Ivara Ijaba grāmatas *Nepateicīgie* 367. lappuses aizvēšanas skumjas nerodas, atstājot priecīgi nomierinošu atziņu, ka «tautas gudrībai» ir pretrunīgs raksturs un ka universālas vērtības sevi attaisno tikai saprātīgā praktiskā lietojumā.

Grāmata ir par latviešu politiskās domāšanas pirmsākumiem Eiropas kontekstos. Paša autora vairākkārt nosaukts par latviešu politiskās domas sākumstāstu, Ivara Ijaba darbs patiešām atšķiras no arhīvu atsauču un faktu pārblīvītiem empīriskiem akadēmiskiem pētījumiem. Stāsts sākas ar vēsturisko viena latvieša identitātes vēstījumu uz studenta Krišjāņa Valdemāra istabiņas durvīm 19. gadsimta vidū un noslēdzas ar veselas tautas politiskās enerģijas kulmināciju 1905. gadā.

Grāmata skaidri nolasāms Baltijas tautu nacionālās identitātes, autonomijas un valstiskuma potenciāls 19. gadsimta Eiropas modernizācijas un emancipācijas kopsakarā. Divu koloniālvaru – Baltijas vāciešu un Krievijas impērijas – savstarpējās sadursmes ir fons, uz kura veidots stāsts par jauna, nacionāla politiskā spēka pieteikumu.

Tekstu izvēle atklāj politisko interešu, pārliecību un balsu pretrunīgu daudzveidību: Vācijas un vietējo baltvāciešu aristokrātiskā balsis, aizstāvēt savas ieilgušās tiesības uz Baltijas zemi, Krievijas impēriskā apziņa ar brutālo rusifikāciju ir apkaimē, kurā iekļauts latviešu pieteikums uz savu politisko ģeogrāfiju, liekot pamatus kultūras un politiskai autonomijai ar vēl pavisam nenoteiktām nākotnes Latvijas valstiskuma kontūrām.

Autora nostājā lasāms atbalsts topošajam latviešu politiskajam procesam, kurš Eiropas modernizācijas norisēs ievadīja jaunlatviešus, jaunstrāvniekus un 1905. gada revolucionārus. Grāmata atklāj latviešu atbrīvošanās notikumu divos galvenajos politiskās apziņas un darbības virzienos – nacionālisma un sociāldemokrātisko ideju mijdarbībā.

Nacionālais diskurss aplūkots mūsdienu nācijas, kolonizācijas un dekolonizācijas teoriju kopsakarā. Norādes uz Benedikta Andersona «iztēlototo kopienu» papildina atsauce uz amerikāņu teorētiķa Rodžersa Brūbeikera nacionālās telpas nozīmes uzsvērumu. Nacionālisma jēdziens saistībā ar sociāldemokrāta Margēra Skujenieka darbu *Nacionālais jautājums Baltijā* (1913) definēts ar «kādas tautas cīņu par savas valodas un kultūras tiesībām» (321), izmantojot austriešu Karla Rennera un Oto Bauera teoriju. Kaut arī Edvarda Saida darba *Kultūra un imperiālisms*¹ atsauce grāmatā nav atrodamā, šeit iestrādātas idejas par distancētajām Rietumu kolonijām un Krievijas robežu zemju impērisko pakļaušanu. Ijaba grāmatas nosaukumā uzsvērtā atbrīvošanās ir acimredzams nepateicības žests koloniālvaru kultivētajai hierarhijai ar tās augstprātīgo pārākumu un paternālo aizbildniecību. Grāmata atklāj Baltijas tautu atbrīvošanās neizbēgamo sadursmi ar ieilgušajām pakļautībām, sākumā runās un rakstos, vēlāk 1905. gada asiņainajos notikumos.

Liela grāmatas daļa veltīta sociāldemokrātijas un marksisma ideoloģisko nokrāsu daudzveidībai (208), Friča Roziņa, Pētera Stučkas un citu samērā dogmatiski uztvertajam marksismam blakus liekot Jaņa Jansona-Brauna mēģinājumu «marksismu «humanizēt» (225), nedoktrināro dzejnieku Raini, Miķeļa Valtera publikācijas, feministiskās idejas un citas versijas. Katram ideju pārstāvim pievienota politiskā diagnoze, dažiem pat vairākas. Un tā līdz pat laikam, kad pretrunīgums vairs nepastāv tikai verbāli, bet uzskatu konflikti pāraug politiski organizētā ricībā, ko pieņemts saukt par Piektā gada revolūciju.

Atšķirībā no 1905. gada brutalitātes kritiķiem un empātiskiem dedzināto muižu līdzjutējiem, to arhitektūras un mākslas darbu bojāejas apraudātājiem, *Nepateicīgie* izskan par labu latviešu pārdrošībai, neaizmirstot upurus un zaudējumus, taču aizstāvēt revolūciju kā atbrīvošanās, demokratizācijas un patstāvīgas politiskas organizēšanās pieredzi, kā prelūdiju Latvijas valstiskumam.

Grāmatu var atzīt par intelektuālu Latvijas vēsturi ar plašu laikmeta kultūras fonu. Tā atklāj publisku noskaņu un noskaņojumu nianses, klimata, atmosfēras mainīgumu, uzsverot to nozīmi politisko ideju uzvaras un zaudējumu skaidrojumā.

Nepateicīgo autors neuzstājas par pagātnes kļūdu labotāju no 21. gadsimta intelekta augstumiem. Viņa grāmata iespējami plaši un niansēti atveido politisko uzskatu pretrunas Baltijas telpā saiknē ar Eiropas modernizācijas idejām. Grāmata atklāj lepnas un pašapzinīgas latviešu politiskās domāšanas tapšanu, kad nepateicība pamazām aizstāj koloniālo lojalitāti, pazemības mācību un vēsturiski izrādās daudz taisnīgāka par «liels paldies» pieklājību. Tā izskan izaicinoši, dažkārt draiski bezbēdīgi, citkārt ar ironijas pieskaņu, vēl citkārt – traģiski, bet intelektuāli, argumentēti un neprovinciāli. ■

Kaleidoskopa tvērumi

Kādi bija trešās Atmodas mērķi un ideāli? Vai atjaunotajā Latvijā tie sasniegti un nostiprināti, pamatnācijai atjaunojot drošu pastāvēšanas perspektīvu? Ko par šiem mērķiem zina mūsdienu jaunākās paaudzes, kā tos izprot? Vai nākotnē Latvija tiks turpināta saskaņā ar valsts pamatvērtībām vai paliks tikai nosaukums «Latvija»?

Par šiem jautājumiem sarunājas Adele Pužule (2000), Latvijas Debašu asociācijas *QUO tu domā?* valdes locekle; Agnese Irbe (1976), *Dr. philol.*, klasiskā filoloģe, portāla *Telos.lv* galvenā redaktore; Dainis Īvāns (1955), Latvijas Tautas frontes pirmais priekšsēdētājs, sabiedriskais darbinieks, publicists; Edmunds Šūpulis (1974), Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūta pētnieks; Kārlis Dagilis (1983), Latvijas Radio Ziņu dienesta galvenais redaktors. Sarunu vada Rudīte Kalpiņa.

80. gadu otrajā pusē padomju okupētājā Latvijā no 2,5 miljoniem iedzīvotāju pamatnācijas – latviešu – īpatsvars bija vairs tikai 52%. Savukārt latviešu valodai bija pakārtota loma, jo dominējošā bija krievu. Kādi bija Atmodas mērķi?

Dainis Īvāns. Visspēcīgāko motivāciju pretstāvei padomju totalitārajam režīmam tobrīd radīja apjauta par savas identitātes zaudēšanu, taču ikvienam cilvēkam, ģimenei un dzimtai, apkaimei, valstij ir ļoti svarīgi savu identitāti saglabāt. Vienā brīdī saproti, ka latviešu valodas, kultūras, arī teritorijas, kurai esi piederīgs, pārskatāmā nākotnē var arī vairs nebūt.

Tāpēc Latvijas derusifikācija bija latviešu tautas izdzīvošanas jautājums un viens no Atmodas pamatmērķiem. Tajā brīdī pastāvēja zināmas cerības, ka daļa no forsētas migrācijas

rezultātā iesūtītajiem cilvēkiem brauks prom un tādejādi mēs iegūsim drošākas pozīcijas savai nākotnei. Tautas fronte drīz pēc dibināšanas panāca, ka tiek pieņemts likums par migrācijas pārtraukšanu.

Man personīgi īpašu priekšzināšanu par Latvijas valstiskumu, par Latvijas valsts nepārtrauktību tolaik nebija, bet sapratu: ja neradīsim pajumti, kas mūs aizsargā – un šī pajumte var būt tikai sava valsts –, tad mēs neizdzīvosim. Pārkrievošana Latvijā bija sasniegusi kritisko robežu, ūdens smēlās mutē. Mēs skaitījām, cik latviešu vēl runā savā valodā.

Mūsu mērķis bija arī panākt tiesiskumu Latvijā, demokrātiju, demontēt totalitārismu, iegūt vārda brīvību.

Tagad, pēc 35 gadiem, dzirdam, ka tie 80. gadu mērķi un ideāli, kas saistīti ar identitāti, varbūt ir jāpārskata, jo vairs «nesaskan» ar mūsdienu globālajiem procesiem.

Edmunds Šūpulis. Es laikam neesmu tajās aprindās, kur iestājas par šo vērtību pārskatīšanu. Protams, vienmēr ir bijuši skeptiski cilvēki, bet tas ir saprotami. Redzot, kas notiek mūsu austrumu kaimiņos, varam novērtēt mums doto brīvību. Jau šķita, ka attieksme pret Latvijas valsti sāk sašķidrināties, bet pēdējā gada laikā tā atkal ir nostiprinājusies. Turklāt mēs arvien pārliecināmies par izvēles pareizumu integrēties Rietumu politiskajās, saimnieciskajās un aizsardzības struktūrās.

Adele Pužule. Es esmu absolūti optimistiska. Mana paaudze ne tikai cenšas sasniegt Atmodas mērķus, bet mums ir arī nākotnes mērķi. Ikdienā ļoti daudz darbojos gan ar savas paaudzes jauniešiem, gan arī jaunākiem, mācot politiku un debates. Manuprāt, jauniešos ir ne tikai sapratne, kā mēs nonācām līdz neatkarīgai Latvijai, bet arī cieņa pret latviešu valodu. Īpaši pēc 2022. gada 24. februāra pieaugusi sapratne par to, ko nozīmē dzīvot brīvā valstī, cik tas ir svarīgi, un to, ko valsts ne tikai praktiski, bet arī simboliski mums tiešām nozīmē. Tas, ka kāds iegūst izglītību ārzemēs vai uz kādu laiku izbrauc no valsts, nav tik dramatisks, kā bieži vien šķiet, jo jaunieši atgriežas, redz šeit izaugsmes iespējas un nepieciešamību ar savu darbu sekot Latvijas attīstībai.

Agnese Irbe. Ja šī saruna būtu notikusi pirms gada vai pusotra, es būtu pesimistiski noskaņota. Taču Krievijas iebrukums Ukrainā ir būtiski izmainījis skatījumu uz neatkarības nozīmi un plašākiem mērķiem ne tikai Latvijai, bet arī citām tuvākajām valstīm. Būtisks mobilizējošs faktors ir arī ukraiņu sīvā pretošanās. Jautājums, vai tā turpināsies? Vai Latvija spēs pārvarēt iekšējo inerci un institucionālo slinkumu, lai tieši tagad pieņemtu pareizos lēmumus par militāro dienestu, par latviešu valodas aizstāvību, par dzimstības veicināšanu. Zemā dzimstība, kas norāda uz tautas vitalitātes trū-

Liberālisms pagēr relativismu un noved pie relativisma, turklāt ar nepamatoti optimistisku cerību, ka, katram rūpējoties tikai par savu labumu, beigās visiem viss sakārtosies

kumu, ir lielākais drauds un klupšanas akmens – nākamais uzreiz pēc ārējās drošības.

Kārlis Dagilis. Daudz kam no tā, ko minēja Ivāna kungs, var likt klāt ķeksīti un teikt, ka esam pavisam pārvirzījušies uz priekšu – cilvēktiesībās, tiesiskumā. Lai kāds tas būtu, bet tiesiskums mums ir. Viss ir citādi nekā padomju laikā. Vārda brīvībā esam starp 20 pasaules topa valstīm. Fundamentālie mērķi par valodu, identitāti, valsti, manuprāt, arvien ir aktuāli. Es tiem pievienotu arī izglītību un izglītotu, iekļaujošu, uz vērtībām orientētu sabiedrību.

Agnese Irbe. Kas tās ir par sabiedrības vērtībām, ja nedzimst bērni? Kādas ir šīs sabiedrības nākotnes izredzes? Kas tiek būvēts, kā labad tiek strādāts? Kas šo sastrādāto mantos? 2022. gadā Latvijā piedzimušo bērnu skaits bija vismazākais pēdējo 100 gadu laikā. Mūsu dzimstības indekss ir 1,57. Šim indeksam būtu jābūt 2,1. Ja latviešu skaits ar katru gadu samazinās, ja nenotiek paaudžu nomaīņa, tad mūsu kopējie ideāli, arī tie, kas rakstīti 80.–90. gadu mijā, paliks guļam atvilktnē. Trausluma un apdraudētības sajūta, kāda mūsos pastāv, lielā mērā ceļas no latviešu vitalitātes trūkuma, no individuālisma.

Kārlis Dagilis. Līdz galam nevaru piekrist, ka mums kā fabrikā ir jāsarāžo noteikts bērnu daudzums, lai tikai mēs kaut kādā formā varētu uzturēt savu identitāti. Droši vien demogrāfiem ir precīzāki aprēķini, bet, domāju, arī pēc 50–70 gadiem latvieši nebūs izmiruši, mūsu joprojām būs kāds apaļš miljons.

Lietas, kas ieliktas valsts pamatos un kultūrā, man liek domāt, ka mēs runāsim latviešu valodā un mums būs latviskā identitāte. Kādu laiku esmu dzīvojis ārzemēs un varu apliecināt, ka visstiprāk piederību latviešiem izjūt ārpus Latvijas.

Ko sakāt par formulējumu «Latvijas valsts nacionālais latviskais raksturs»? Šķiet, jaunākām paaudzēm tas pēdējās divās desmitgadēs nebija īsti izprotams un pieņemams. Kā ir tagad?

Kārlis Dagilis. Man labāk patīk vārdi «valsts», «izglītība», «valoda», «identitāte», «kopiena». Man liekas, ka vārdam «nacionāls» vēsturiski nav pati labākā piegarša.

Manuprāt, kā nācija mēs esam pavisam pārvirzījušies uz priekšu. Protams, ar laiku esam palikuši arī lielāki indivīdi, vairāk domājam par savu labumu, par savu ekonomisko labklājību un identitātes vērtības turam citā plauktiņā. Tomēr Ukrainas gadījums, domāju, daudzos šīs lietas ir atmodinājis un aktualizējis. Lai kā mēs tās sauktu, ap šīm vērtībām joprojām pulcējamies, un tās mums ir svarīgas.

Formulējums «Latvijas valsts nacionālais latviskais raksturs» līdzās demokrātiskai valsts iekārtai un tiesiskai valstij ir viens no Satversmes virsprincipiem... Varbūt jāru-

nā par pilsoniskās izglītības trūkumu, kāds pastāv lielā daļā mūsu sabiedrības?

Adele Pužule. Ar laiku nacionālisma vai patriotisma definīcija var mainīties, ja mēs to nedaudz nodalām no politikas. Konkrētus terminus nākamās paaudzes, iespējams, paplašinās.

Atmodas mērķis bija tiesiska un demokrātiska valsts. Mūsdienās tiesiskums konkrētos aspektos mēdz nozīmēt iekļaujošu sabiedrību. Ja vēlējamies tuvoties Eiropas Savienībai un citām Eiropas valstīm, tad partnerattiecībām ir jātieks atzītām tiesiskā limenī.

Nedomāju, ka ar iekļaušanu saprotam tādu cilvēku iekļaušanu sabiedrībā, kuri noniecina mūsu vēsturi, Latvijas valsts pastāvēšanu vai noliedz padomju okupācijas faktu. Es vēlos saglabāt savu sirsniņo optimismu – mēs turpinām sasniegt Atmodas mērķus, turpinām attīstīt valsti. Un, ja veidosim iekļaujošu sabiedrību, kas mūsu pilsoņus un patriotus neatstāj novārtā, balstoties uz novecojušiem aizspriedumiem, valsts attīstības process tikai un vienīgi paātrināsies.

Agnese Irbe. 90. gadu beigās, tūkstošgades sākumā Latvijā bija liberālisma ziedu laiki, kas, manuprāt, pamazām beidzas, jo ir sevi izsmēlušī. Liberālismam ir savas labās īpašības, taču tā ir ideoloģija, kas labi der tikai nelielai minoritātei, var teikt, elitei – cilvēkiem, kuriem nevajag atskaites punktus, kuriem nerūp tradīcija un pēctecība, kuri nepiedalās kopējā labumā un kuri arī to nesaprot.

Mazām nācijām, kāda esam mēs, nācijām, kuras ir apdraudētas gan no iekšpuses, gan no ārpuses, liberālais individuālisms ir bīstams. Liberālisms pagēr relativismu un noved pie relativisma, turklāt ar nepamatoti optimistisku cerību, ka, katram rūpējoties tikai par savu labumu, beigās visiem viss sakārtosies un būs labi. Kārļa minētā «iekļaujošā sabiedrība» ir tipisks liberālisma sauklis. Lozungs, kas virspusēji izklausās skaisti, bet neiztur nekādu iztaujāšanu. Vai vienlaikus būtu jāiekļauj pretēji skatījumi uz Latvijas vēsturi, uz tiesībām pašnoteikties, uz dabīgajām tiesībām? Vai vienlaikus ir iekļaujams skatījums, ka katrs cilvēks ir piedzimušais bērns ir vērtība un ka katrs bērns ir planētas piesārņotājs un resursu noplicinātājs?

Migrācija tiek minēta kā risinājums Latvijas ilgtspējai. Bet vai atkārtotas masīvas migrācijas gadījumā, kas neatgriezeniski izmainītu demogrāfiskās proporcijas, Latvijai kā nacionālai valstij vēl ir izredzes pastāvēt?

Kārlis Dagilis. Migrāciju nevajag uztvert nedz kā apdraudējumu, nedz kā glābiņu. Tā drīzāk ir nenovēršamība. Domāju, ka valstij nav instrumentu, lai šos procesus izmainītu, notiekošie procesi ir neizbēgami. Būtiski ir laikus izdomāt, kā risināt mūsu valodas, nacionā-

Mēs nevaram atgrūst un uzskatīt, ka mēs visas problēmas varam atrisināt, noslēdzot sevi, robežas un ieslēdzot ražošanas mašīnu

lās identitātes jautājumus. Kā nepazaudēt savas vērtības.

To ļoti labi, manuprāt, uzsver vārdi «iekļaujoša sabiedrība». Daudzas rietumvalstis meklē risinājumus, kā šīs sabiedrības grupas maksimāli iekļaut sabiedrībā. Daudzu kultūru cilvēkiem ir interesanti aiziet uz Dziesmusvētkiem, pazīstu cilvēkus, kas nav latvieši, bet tajos piedalās. Ir šie lielie, fundamentālie identitātes balsti, kuri ir interesanti un ap kuriem var pulcēties visas sabiedrības grupas. Jāmeklē saskarsmes punkti. Mēs nevaram atgrūst un uzskatīt, ka mēs visas problēmas varam atrisināt, noslēdzot sevi, robežas un ieslēdzot ražošanas mašīnu. Tas tā nesana, tie laiki ir pagājuši.

Latvijai nav isti veiksmīgas integrācijas pieredzes. Dziesmusvētki ar laiku var kļūt par etnogrāfisku parādību. Vai, atsakoties no Atmosdas mērķu reāla piepildījuma, nākotnē vēl pastāvēs tāda ikdienas dzīves vide, kurā latvieši Latvijā jutīsies kā savā zemē, mājās?

Dainis Īvāns. Mūsu pašreizējā modernajā, atvērtajā Latvijā ir ārkārtīgi svarīgi, lai cilvēki, kas te ienāk un iekļaujas, kļūst — un viņiem ir jākļūst — par latviešu valodas, kultūras nesējiem un izmantotājiem. Un tā ir privilēģija, viņiem ar to nekas netiek atņemts.

Man ir četri bērni, un tas bija apzināts lēmums. Tomēr mūsdienās Rietumos dzimstība visur iet uz leju.

Agnese Irbe. Pirmkārt, dzimstība ne visur kritas, daudzās zemēs dzimstības rādītāji ir pozitīvi. Izraēla ir šāds piemērs. Savukārt Ungārija, kas no 1,2 bērniem uz vienu sievieti isā laikā tika līdz 1,6, parāda, ka enerģiskas programmas un skaidra valsts attieksme var nest rezultātus.

Otrkārt, ja runājam par nācijas jautājumiem, gribu uzsvērt, ka aizstāvu esenciālo tautības definīciju — tautība ir objektīvs faktors, kurš nav atkarīgs no cilvēku vēlmes vai noskaņojuma. Latvieši nav igauņi, un ukraiņi nav krievi. Ja es nevainojamā līmenī iemācītos vācu valodu, pārceltos uz Vāciju un iegūtu Vācijas pilsonību, tas mani nepadarītu par vācieti; es esmu latviete un paliktu latvieti, jo mani vecāki ir latvieši.

Man šķiet, ka tautības esenciālisma noraidījums, kas, kā redzams, Latvijā ir ļoti izplatīts, rada smagas filozofiskas problēmas. Tā var šķist simpātiska tēze, ka cilvēki paši nosaka savu tautību, ka «jebkurš var būt latvietis», bet tā rada grūtības saprast, kāpēc šajā teritorijā cilvēki runā latviski? Kāpēc viņu dzimtā valoda ir tieši latviešu? Ja tautības esenciālais elements tiek noraidīts kā mīts, nav iespējams saprast, kāpēc visa cilvēce nerunā vienā valodā un kāpēc starp cilvēku kopienām ir tik lielas un daudzos gadījumos par vizuāli konstatējamās atšķirības.

Edmunds Šūpulis. Bet cittautiešiem tā ir vienīgā iespēja! Tā arī mums ir vienīgā cerība,

ka kāds paņems un sev šo latviskumu uzkons-truēs, pieņems kā savu. Man pazīstami daudzi integrējušies krievi, kuri, atmetot šo esenciālismu, pieņēmuši konstruktīvo paradigmu, viņi atrod durvis, pa kurām ienākt latviešu nācijā, izjust piederību pie tās, jo tas nav ģenētikas vai mistiskas «mentalitātes» jautājums.

Es saprotu, ka mums, latviešiem, ir savas etniskuma pazīmes, ne tikai valoda, bet, protams, arī vēsturiskā apziņa, kolektīvā atmiņa. Caur to mēs izjutām piederību mūsu senčiem, jaunlatviešiem, saistību ar starpkaru Latvijas valsti, ko atjaunojam. Cittautiešiem tā trūkst, tādēļ daudzi procesi viņiem nav saprotami, latviešu emocijas un trauksmes ar prātu vien nav uztveramas. Viņi saka — dzīvosim draudzīgi, vienmēr tā esam dzīvojuši. Tas izriet no tā, ka viņiem ir cita vēsturiskā atmiņa un pieredze. Skaidrs, ka to nevar mākslīgi iekonstruēt. Bet šīs durvis mums ir jāpaver, jārada sajūta, ka par latvieti var arī tapt, jo pamata vērtības cilvēkiem nemaz nav tik atšķirīgas.

Agnese Irbe. Šīs durvis nekad nav bijušas aizvērtas! Tomēr man nav saprotams, kāpēc ir jāsaļauc kopā dažādas kategorijas. Kāpēc tiem etniskajiem krieviem, kas ir iemācījušies latviešu valodu, ir lojāli Latvijai un ieguvuši Latvijas pilsonību, būtu jāiestāsta, ka viņi ir latvieši? Kāpēc ir jāizdzēš cilvēka etniskā identitāte? Kurš no tā iegūtu? Mums tiek klāstīts, ka vajag maksimāli izplest latviešu un latvietības jēdzienu, lai varētu iekļaut visu pasauli, un tad mēs it kā kaut ko iegūsim un pierādīsim savu «dažādību». Man šāda pieeja šķiet kļūdaina.

Edmunds Šūpulis. Krievi nespēj līdz galam pieņemt latviskumu, jo, kā rāda visa socioloģija, mēs, kaut esam mažoritāte, esam vairākums, kas jūtas apdraudēti. Tas ir pilnīgi atšķirīgi no krieviski runājošajiem, kas kļuvuši par minoritāti it kā pārpratuma pēc. Viņiem ir sveša nedrošība par kultūru, par savu etnisko piederību, jo aiz viņiem kultūras un vēstures plānā stāv jau valodā iekodētais nojēgums par «vareno krievu kultūru».

Savukārt mēs esam, cik esam, šeit un tagad, un tas mūs spiež cīnīties par savu valodu, dzimstību, robežām, iestāties istenībā par cittautiešu asimilāciju, nevis integrāciju.

Agnese Irbe. Bet jūs šai apdraudētībai taču redzat objektīvu pamatu? Nereti mums saka — tās ir jūsu sakairinātās emocijas, iracionālas bailes. Tiešām tik iracionālas? Ja Latvija nebūtu NATO, tā jau būtu samīdīta. 20. gadsimtā tas notika vairākas reizes.

Adele Pužule. Nedomāju, ka mēs jebkad esam atvēruši tās durvis tik ļoti, lai teiktu, ka Latvijas valsti tagad var nākt visi iekšā, ka jēdziens «latvieši» pārāk plašs, lai ko tas nozīmētu, un ka mūs vispār neinteresē, kāda būs mūsu valsts. Ir ļoti daudz pozitīvā, ko varam novērot, arī iekļaujot vairāk cilvēku mūsu pulkā, kas

Šobrīd publiski izņirgt kristietību var jebkurš, savukārt par islāma simbolu zaimošanu būs milzīgas problēmas, ieskaitot nāvi

ir gatavi dzīvot un strādāt Latvijā, cienot mūsu valsti. Problēmas ir un būs vienmēr, mēs tādi neesam vienīgie.

Kārlis Dagilis. Es ikdienā neesmu novērojis neiecietību vai rasismu. Cilvēki šeit iekļaujas izglītības sistēmā vai darba tirgū. Viņi te ir un eksistē, mēs ar viņiem kopā dzīvojam. Es nekādā veidā nejūtos apdraudēts.

Agnese Irbe. 2015. gadā es arī drīzāk atbalstīju Latvijas robežu atvēršanu tiem cilvēkiem, kuri nāca no Sīrijas, kad tur notika karš, bet kuriem pievienojās ekonomiskie bēgļi no citām zemēm. Esmu mainījusi savas domas un šodien to noteikti vairs neatbalstītu. Francijā, kur nodzīvoju astoņus gadus, musulmaņu īpatsvars nav pat 10%. Salīdzinot ar iebraucējiem Latvijā padomju gados, šis skaitlis šķiet gandrīz niecīgs. Un tomēr šie 10%, kas faktiski simtprocentīgi ir koncentrējušies lielajās pilsētās un tur izveidojuši savus dzīvojamos rajonus, jau vairākas prezidenta vēlēšanas pēc kārtas izraisa visas sabiedrības viļņošanās, šaubas par integrāciju, šaubas par asimilāciju.

Šodien visa politiskā sistēma šķiet destabilizēta, un franči aizvien krasāk sadalās labējos un kreisajos. Musulmaņu tiesību aizsardzības organizācijas kļūst arvien spēcīgākas. Tās sekmīgi izmanto ļoti maigi uzrakstītos cilvēktiesību dokumentus un panāk islāmam īpašu statusu valstī, kurā šai reliģijai nav pilnīgi nekādu sakņu. Un cilvēktiesību organizācijas nespēj argumentēt «pret», jo ko tad tās teiks? Iepriekšējos gadu desmitos tās ir teikušas – «mēs esam iekļaujoši pret visām reliģijām».

Bet šobrīd publiski izņirgt kristietību var jebkurš, savukārt par islāma simbolu zaimošanu būs milzīgas problēmas, ieskaitot nāvi. Ķelnē pirms dažiem gadiem uzcēla milzīgu mošeju, kas ir augstāka par lielāko daļu kristīgo baznīcu. Būvniecības laikā cilvēki protestēja, bet neko neparādīja. Erdogan atbrauca no Turcijas mošeju atklāt. Aizvien labāk saprotu tos Vācijas iedzīvotājus, kuri redz, ka mainās visas valsts seja, un iebilst pret šo procesu.

Kārlis Dagilis. Minētie piemēri nav pozitīvi. Taču šos procesus ietekmē globālā ekonomika. Pie mums nebrauks miljoni ne nākamgad, ne pēc pieciem, ne pēc 10 gadiem. Mums vēl ir laiks kārtīgi, pienācīgi, atbildīgi izdomāt, kā ar šo nenovēršamo jautājumu tikt galā.

Kāda varētu būt mediju loma saistībā ar šīm iespējamajām fundamentālajām izmaiņām? 80.–90. gadu mijā un arī kādu laiku pēc tam Latvijas Radio un televīzija bija latviešu nācijas informatīvie rupori un sabiedrotie. Mūsdienās sabiedriskie mediji drīzāk vairs nav tieši «tautas balss» izteicēji, drīzāk tiecas sabiedrību pārveidot.

Kārlis Dagilis. Atmosfērā laikā medijiem bija pilnīgi cita loma – mēs tomēr bijām vienoti ap vienu kopēju lietu, visi bija uz viena viļņa.

Līdzko atgūvām brīvību, kā sabiedrība sākām fragmentēties. Katram parādījās savas individuālās prioritātes un vērtības – viens grib ceļot, viens grib sēdēt mājās, otrs grib to, trešais šito.

Mēs palikām dažādāki, tāpēc arī saturs sabiedriskajos medijos ir dažādāks, mūsu uzdevums ir uzrunāt pēc iespējas plašākas sabiedrības grupas. Tas, ka vairs neesam tautas rupors, ir drīzāk loģisks turpinājums tam, ka esam nonākuši zināmā komforta zonā. Mums vairs nav tik daudz jādodomā par brīvību, neatkarību, identitāti, valodu, Dziesmusvētkiem. Mēs domājam arī par citiem jautājumiem. Tas atspoguļojas sabiedriskajos medijos.

Dainis Īvāns. Man mūsdienu plašsaziņas līdzekļos visvairāk pietrūkst liela mēroga polemiku. Runā par daudz ko, bet īsti piesātinātu un jaudīgu diskusiju nav. Par maz uzmanības tiek pievērsts latviešu valodai, valodas tīrībai, skanībai.

Vienlaikus jāatzīst, ka izpausmes brīvība, pieeja informācijai, tās izplatīšana tolaik, kad es strādāju žurnālistikā, bija krasi atšķirīga un mazāk jaudīga, mēs strādājām cenzūras apstākļos. Manuprāt, centieni apgaismot, izglītot publiku, radīt plašākus apvēršņus ir vienīgais veids, kā paaugstināt drošības izjūtu par Latvijas un latviešu nākotni.

Agnese Irbe. Latvijas sabiedriskajiem medijiem, manuprāt, pašlaik ir skaidri konstatējama liberāla un pat kreisi progresīva ievirze. No nodokļu naudas apmaksātie žurnālisti lielākoties vienkārši lobē tos spēkus, kuri viņiem personiski ir simpātiski un kurus viņi uzskata par pareizajiem un vienīgajiem, kuri pelnījuši tribīni. Taču liberālās partijas veido tik tikko vienu trešdaļu no jaunievēlētās Saeimas.

Edmunds Šūpulis. Ikviena paaudze izaug iepriekšējās paaudzes radītā vidē un atmosfērā, bet modernā sabiedrībā tās vēl tiecas doto kārtību apšaubīt un mainīt. Paaudzi raksturo tas, ka klāt nāk jaunas problēmas, kuras jārisina ar jauniem darbarīkiem, jāaudzina citi jautājumi, jauniem sabiedrības locekļiem jāmaina paradigma. Latvijā nekādu jūtamu paaudžu lūzumu šajā ziņā tomēr nenovērojām, neraugoties uz Agneses izteiktajām bažām.

Citās valstīs tiešām pastāv milzīgas tēvu un dēlu problēmas, kas izpaužas progresīvo un konservatīvo spēku sadursmēs, konfliktos starp tiem, kas grib aizmirst un kas atmiņu uzjundī. Pie mums ir bijusi lielāka turbulence, sajaukšanās, lai izveidotos izteiktas paaudzes. Ir bijuši daudzi ārēji spēlētāji, ar kuriem jāreķinās, un spēki, pret kuriem mums, neraugoties uz paaudžu atšķirībām, ir jācinās. Piemēram, kad bija čekas maisu diskusija, tika runāts par lustrāciju, aktualizējās jautājums, ko teiks jaunā paaudze. Kas tad īsti notika – jūs pretojāties vai sadarbojāties ar padomju okupācijas sistēmu?

Mūsdienu jauniešiem ir svarīga iekļaujoša un toleranta sabiedrība

Atšķirībā no pēckara vācu jaunatnes, kas līdzīgu jautājumu par Hitlera režīmu ļoti asi uzdeva saviem vecākiem, Latvijā kolaborācijas jautājums nenonāca paaudžu dienaskārtībā. Daudzi drīzāk bažīgi skatījās, ka padomju (retro) mantojums tiek aktualizēts pozitīvā gaismā. Bet tas tikai parāda šo paaudžu saiti un pēctecību, nevis pārrāvumu.

Paaudze, kas īstenoja trešo Atmodu, manu prāt, paliks Latvijas vēsturē kā kanoniskā paaudze. Tās pieredze kalpos par atskaites punktu, uz kuru atskatīties un novērtēt sevi. Varēs uzdot jautājumu – vai esam sasnieguši to, ko ieskicēja viņi? Mēs visu laiku spoguļojamies gan iepriekšējās paaudzēs, gan strīdamies ar tiem, kas nāk pēc mums, – kaut ko gribam nodot, kaut ko viņi negrib pieņemt. Un tā šī dinamika turpinās.

Kārlis Dagilis. Mana – tagadējā trīsdesmitgadnieku, četrdesmitgadnieku – paaudze bija ļoti orientēta uz Rietumiem. Pazuda ģeogrāfiskās un politiskās robežas, varējām patērēt amerikāņu filmas, mūziku, angļu valodu. Kad uzplauka sociālie mediji, jaunajā paaudzē atkal atgriezās Krievijas ietekme. 90. gados nebija populāri klausīties krievu mūziku, taču tagad ir. Jaunieši tai seko, viņiem ir elki arī Krievijas infotelpā. Nezinu, ko ar to iesākt. Vai tas ir labi vai slikti? Kā to mainīt, vai kaut ko vajag aizliegt? Iepriekšējai paaudzei bija svarīgi tikt vaļā no visa krieviskā, tikt līdz aizliegtajam auglim, taču tagad ir pavisam citādi.

Adele Pužule. Savā informācijas burbulī pamāju, ka pēc 2022. gada 24. februāra šī krievu ietekme strauji samazinājās. Negribu teikt, ka pirms Krievijas atkārtotā iebrukuma Ukrainā jaunieši Latvijā nebūtu patriotiski. Taču tagad viņi ir apzinājušies, ka valsts un tās neatkarība var būt ļoti trausla. Iepriekš daudziem nebija iemesla par to ikdienā dziži domāt. No publiskās vides esam ieguvuši leksiku, kādos terminos par to visu runāt.

Manuprāt, nevajag par zemu novērtēt to, ka mūsu austrumu kaimiņam ir bijis izdevīgi, ka jaunieši klausās krievu mūziku vai seko krievu elkiem. Šī ietekme ir bijusi ļoti liela, un tā netika atstāta pašplūsmā – tas ir «maigā varas» rezultāts. Pēdējo gadu laikā izdoti daudzi pētījumi, kuros atklāts, ar kādiem ieročiem un taktikām šī maigā vara tiek realizēta. Tas atver acis, un domāju, ka Krievijas kultūras ietekme Latvijas jauniešos strauji samazinās.

It īpaši pēc pēdējās Eirovīzijas mans *Spotify* atskaņošanas saraksts ir pārpildīts ar ukraiņu mūziku, un, cik man zināms, daudziem mani draugiem ir tāpat. Apzināti esam izvēlējušies citu kultūras telpu.

Kāds tad būs Latvijas turpinājums? Kādu valsti veidos mūsdienu paaudzes?

Dainis Īvāns. Uz Tautas frontes muzeju nāk dažādas skolēnu, jauniešu grupas, un es neju-

tu ļoti radikālu atšķirību starp mums vai to, ka mēs esam no tālas pagātnes, kas jauniešiem vairs nav svarīga. Latvija ir svarīga visiem, Latvijas jēdziens aizkustina. Varbūt jauniešiem ir par maz vēstures zināšanu – vēsture tomēr ir pamats, uz kura stāvam, to vajadzētu zināt katram.

Katrs no mums ir saistīts ar ierobežotu cilvēku loku, secinājumi par kopainu varbūt ir subjektīvi. Mani bērni ir labi izglītoti un latviski noskaņoti. Mani astoņi mazbērni mācās labās skolās, ir apveltīti ar dažādiem talantiem. Tāpat kā liela daļa jauniešu, arī viņi par dažām tēmām var runāt perfektā angļu valodā, šad tad poļu un vācu valodā.

Ukraiņu cīņa mūsu nacionālajai pašapziņai dod milzīgu lādiņu, potenciālu. Arī jaunieši saprot, ka ar Latviju un latviskumu var un vajag lepoties, ka esam un būsime nacionāla valsts.

Ukraina bija daudz traģiskāk pārkrievojta nekā mēs. Pašlaik redzam, ka no pārkrievošanas, pazemotības dzimst jauna valsts un nācija. Tur ir ne tikai drosme, ne tikai cīņa pret iebrukumiem, bet arī cīņa pret korupciju, kas būtu ļoti svarīga arī Latvijā, – cīņa pret valsts nozagšanu, līdzilvēku apzagšanu, kas te joprojām pastāv. Pēc aptaujām, tikai 14% cilvēku uzskata, ka var Latvijā kaut ko mainīt. Bet katram vajag cīnīties un apzināties, ka kopā varam. Ja spēsim to pieņemt, tad būs labvēlīgi apstākļi demokrātijai un Latvijas pilnveidošanai.

Adele Pužule. Pēctecība Atmodas ideāliem noteikti pastāvēs. Mēs jau tagad turpinām veidot spēcīgu Latvijas valsti, spēcīgu demokrātiju. Pie politiskās līdzdalības, pilsoniskās apziņas attīstīšanas noteikti ir jāstrādā. Latvija būs patriotiska valsts, nevienam nebūs kauns sevi saukt par latvieti. Mēs lepojāmies ar savu valodu un kultūru un pieņemam, ka arī citi cilvēki ir ieinteresēti mūsu valodā un kultūrā. Vienlaikus – dažādas definīcijas ar laiku mainās, tāpat mainās vērtības, kas jaunākām paaudzēm ir aktuālākas nekā iepriekš.

Edmunds Šūpulis. Redzams, ka mūsdienu paaudze ir ļoti mobila un globalizēta, bet izpratne par «tēvu zemi» un reģionālā identitāte arī paliks kā aktuāla vērtība, ja būs skaidrība, ka latviešu kultūrai ir nepieciešama nacionāla valsts.

Mūsdienu jauniešiem ir svarīga iekļaujoša un toleranta sabiedrība. Tam radniecīga ir vienlīdzības ideja, ko pie mums jau bija noplacinājusi sociālisma retorika. Sākotnējās sociāldemokrātiskās idejas palika nacionālisma ēnā. Tagad, cīnoties ar noslāpošanu, statusa zaudējumu un iztikas trūkumu, cilvēki dodas emigrācijā. Atalgojuma meklējumos pamet Latviju, kas ir novedis pie depopulācijas. Domāju, jaunieši saskaņā ar savas paaudzes vērtībām var izveidot Latviju par pievilcīgu zemi, tad arī notiks turpmākā attīstība. ■

Inga Žolude

Zils-balts-sarkans

Apcere

Radošā darba nolūkos 2022. gada vasaru aizvadīju Francijā. Iebraucot no ziļi dzeltenās Rīgas, mani izbrīnīja, ka nekur neredzu Ukrainas simboliku. Vērojot cilvēkus, mani izbrīnīja viņu netraucētie ikdienišķie paradumi.

Sarunās ar cilvēkiem mani izbrīnīja viņu neieinteresētība Ukrainas kara jautājumā, līdzjūtības trūkums un nemainīgais mīts par Krievijas varenību. Sāku pierakstīt šādas epizodes. Pēc atgriešanās Rīgā globālajā publiskajā diskursā arvien samilza jautājums par krievu kultūras *kancelēšanu*. Bet es turpināju pierakstīt.

Francijas karogu veido vertikāla zila-balta-sarkana svītra. Krievijas karogu — balta-zila-sarkana horizontāla svītra.

Inga Žolude ir latviešu rakstniece un filoloģijas doktore. Dzimusi jauktā — latviešu un krievu — ģimenē. Ar Fulbraita stipendiju papildinājusies Dienvīdillinoisas Universitātē ASV. Strādājusi par mācībspēku LU. Desmit prozas grāmatu autore. Darbi nominēti Latvijas Literatūras gada balvai, saņēmusi ES Literatūras balvu u. c. Darbi tulkoti dažādās pasaules valodās.

50

Iedomājies, nekur nav Ukrainas karogu.

Tā, ka nekur nav — uz ielām nav, neviena nav izkāris.

Tas laikam arī ir lielākais šoks.

Atbrauc uz šo vispārpieņemti brīnišķīgo Parīzes pilsētu, kā zigzags staigā pāri tiltiem — pa vienu uz pretējo krastu, pa nākamo atpakaļ uz šo krastu —, skaties, kā ūdens vizuālo, saule spīd, pat ne spīd, bet bliež kā no lielgabala, taču neviena nebēg, apkārt neviena atgādinājuma par karu, par Ukrainu.

Kaut kā pilsētā it kā trūkst, bet vēl nevar saprast, kā tieši.

Tikko sācies jūlijs. Kā tādā vietā varēšu izturēt visu vasaru?

Nekur nav neviena simbola, nekā, nekāda stresa, tūkstošiem viendieņu ar mugursomām sasvīdušos kreklos fotografē tos pašus pieminekļus, nesagrautus, neapdraudētus pieminekļus; izsviež naudu suvenīriem, nevis pirmās nepieciešamības precēm kā sabombardētās pilsētās, un sarkanvīnam 35 grādu karstumā. Mēs par to smejamies. Bet par visu pārējo mums smieklī nenāk.

Viens, tikai viens karogs virs Sentpola. No Sentpola metro stacijas, paceļoties virszemē ar eskalatoru, ja turi acis pavērstas augšup, tūdaļ

virš karuseļa redzi vienīgo Ukrainas karogu visā Parīzē. Varbūt tas arī nav vienīgais, bet vienīgais, ko man divu mēnešu laikā palaimējies redzēt, flanējot¹ pa visiem 20 *arrondissement*. Cilvēki, kas to izkarinājuši zem sava loga, droši vien nemaz nezina, ka ir unikāli, nenojauš, ka latviešu rakstniece par to rakstīs. Ēka stāv uz stūra, tāpēc karogu var labi redzēt no dažādiem leņķiem — ja no vietējās kopienas ēdnīcas nāk pa Fransuā Mirona ielu, garām fotogrāmatnīcai, kas vienlaikus ir arī izeja no fotomuzeja, vai ja dzer ūdeni no pumpja uz *Rue de Fourcy*, vai pat tad, ja naktī esat sēdējuši pie Svētā Pola draudzes baznīcas, dzerdami alu un lasīdami no *Larousse*, tad piecēlušies un žurku pavadībā steberējat pa *Rue Saint-Antoine* bruģi, kamēr jaunie milnieki nolād visus salauztos ciskudriņļus statīvā, kurā tie tiek izīrēti. Arī pār viņiem un visiem *Le Marais* slaveņās kebabnīcas pēdējiem apmeklētājiem noplīv viena zila un viena dzeltena svītra. Pirmajā un otrajā stāvā ir nīderlandiešu mājas preču veikals *Hema* (kurā es pirkto dvieļus), un tieši virs tiem — šie sociāli aktīvie, politiski nevienaldzīgie cilvēki. Ja nāk gar šo ēku no *Rue de Rivoli* puses, līdzās dārgam butikam (droši vien arī šie paši cilvēki uzlīmējuši) — uz nama sānu fasādes ir plakāts ar Ukrainas karogu. Vienīgais plakāts visā Parīzē.

Kas ir šie cilvēki? Ukrainiņi? Krievi? Franči?

20. augusts. Beidzot esam tikuši līdz *La Butte aux Cailles* 13. apgabala. Kas ir labi, rehabilitējoši. Tas ir, rehabilitē visas Parīzes tēlu manās acīs. Varbūt pat visas franču nācijas. Šis klusais dzīvojamais rajons no māju jumtiem līdz pamatiem ir nozīmēts ar Ukrainu atbalstošiem grafi, saukļiem, karodziņiem. *Street art without borders*. Taču uz fasādes uzkrāsotais milzīgais Ukrainas karogs izķemots ar vairākiem «Z» burtiem, kas pārsvītroti un papildināti ar uzrakstu *Stop raping us*. Savukārt uz *Rue Buot* mūra sētas iepretī Svētās Annas baznīcai uzzīmēta maza meitenīte, kas nes Ukrainas karogu — katrs viņas spertais solis saminis kādu krievu tanku, kas aiz viņas paliek kā samīcīti vraki.

Bjūteikai kiosks ir arī vienīgā vieta, kur pa visu šo laiku atrodo avīzes *Le un Hebdo* numurus, kas veltīti Mariupolei un Odesai. Impulsīvi vēlos tos nopirkt, taču tad atskāršu, ka ar savu paviršo franču valodu nevarēšu tos izlasīt. Tomēr es tos pagrozu rokās un pašķirstu.

28. augusts. Pirmā diena, kad *La Belle Hortense* atkal atvērta pēc gandrīz mēneša atvaļinājuma. Visu augustu Parīzē bij' aizslēgta un atslēgta bij' nolauzta.

Mūsu miļākajā vietā sēž divas krievu vasiļisas, kas, mums ienākot, savā starpā sāk sarunāties franciski ar krievu akcentu. Šī globālā katastrofa disperģējusi krievu pavalstniekus uz tādām pasaules galvaspilsētām, kurās mums nekad nebūs lemts dzīvot. Viņu līdzšinējā dzīves pieeja ļāvusi sagrābt tik daudz, ka tagad viņiem nodrošināta no raizēm brīva dzīve Parīzēs, Londonās, Tela-

Plakāts ar Ukrainas karogu uz kāda Parīzes nama sienas 2022. gada vasarā. Foto — Inga Žolude

vivās utt.

Varbūt par to domāju šādi tāpēc, ka šis ir pēdējais vakars. No rīta es atgriezīšos Rīgā. Kompaktajā — lai neteiktu mazajā — Rīgā, toties pilnā zili dzeltenajiem karogiem, un atgādinājums par karu būs acu priekšā visu laiku.

1. septembris. Gatavoju lekciju par valodu un, lai gan man ļoti patīk Aizenberga eseja par «garlaikojošos vispārinājumus», nolieku to malā necitējusi. Tad paņemu Undusku un bezmaz vai sāku ar viņa tautības pārbaudi... Šodien VVC feisbukā ielicis plakātu pret Valodgenocīdu. Vakar Latvijas PEN cepās kaut kādā iekšējā balsojumā par pasākuma rīkošanu, kas tā arī netiks organizēts, jo tajā bija plānots krievu autoriem un tulkotājiem lasīt ukraiņu autoru tekstus, pret ko oficiāli iebilda Ukrainas PEN, kad tika par to informēti, bet ko negribēja respektēt Latvijas PEN, jo pasākumu daļēji organizēja šie Rīgas krievu rakstnieki un tulkotāji. Tā nu pasākums par balss došanu ukraiņu literatūrai nenotiks, jo balss netiks dota krievu tulkotājiem.

Pareizo rīcību mēs zinām iekšēji — tas ir Anti-

gones likums, ko mūsu sarunā reiz uzsvēra Valentīna Freimane, un tā ir arī Unduska atstāstītajā līdzībā par diviem vīriem uz šauras kalnu taciņas, kur otrs pasniedz palīdzīgo roku pirmajam brīdī pēc tam, kad pirmais jau nespēkā atlaidis rokas no klints dzegas un krīt aizā. Otrais tomēr (it kā) mēģina palīdzēt, taču no pašsaglabāšanās pozīcijām... Nezinu, kā ir pareizi, tomēr vēl neesmu izlēmusi, vai citēšu Nabokovu — tehniski viņš vairs nav krievs, drīzāk amerikānis. Viņš teicis, ka mēs sazināties ar vārdu ēnām, nevis ar pašiem augstākā labuma vārdiem. Un tad vēl šodien pārlasīju Brodski — visi vienmēr nopenļ viņa angļiski rakstītos dzejoļus un esejas. Taču Brodskis sāk mācīties angļu valodu, lai būtu vienā valodas telpā ar savu dzejas elku Odenu. Brodskis nav tik stulbs, lai nesa-prastu, ka viņa angļiski rakstītie teksti ir tālu no iedomātā ideāla. Viņš taču ir valodas juvelieris. Varētu pat teikt, ka viņš samierinās ar paša apkaunošanos, lai tikai būtu vienā valodas telpā ar šo dzejas dievu. Vēlāk viņi arī iepazīstas, aizvada daudzas stundas sarunājoties, smēķējot, dzerot, atdzejojot viens otru, sāk arī kopā lidot uz dzejas festivāliem, tomēr Brodskis visu šo laiku lieto uzrunu «dzejnieka kungs Odens» un nespēj saukt viņu vienkārši vārdā Vistans.

Krievu valodas un kultūras telpa. Parīzē vienīgais strīds, ko piedzīvoju par šo tēmu, bija ar manu cienītāko vietējo rakstnieku — pa pusei nīderlandieti, pa pusei francūzi. Un diemžēl tas norisinājās pilnīgā nelaikā, kad bijām Republikas rajona mazajā un mājīgajā *Farmācijas* restorānīnā. Otrā stūrī ģimene ar diviem pieaugušiem dēliem un mazliet savecējušiem vecākiem kaut ko svinēja. Cepts un vārīts tika turpat aiz letes, un vakariņas bija patiešām garšīgas, ja neskaita apkalpotājas ieteikto mājas baltvīnu, kas izrādījās pilnīgs ziepējūdens, taču drīz vien mēs to nomainījām pret labu burgundijas sarkanvīnu, un tad vārds pa vārdam:

— Vai man būtu jāpārstāj lasīt Dostojevski?

— Varbūt uz šo brīdi, kamēr beigsies karš.

— Tu taču to nedomā nopietni!

— Es līdz galam nezinu, ko vispār domāt, bet vismaz neslavini neko krievisku patlaban.

— Es domāju, ka tu neesi tāda mietpilsone!

— Es domāju, ka karš sācies tādu mietpilsoņu dēļ, kuriem nav principu.

— Tavi principi ir galīgi...

Restorāna nosaukumu es laikam atcerēšos mūžīgi. Nav nevienas farmakoloģiskas panacejas pret tādām slimībām.

2. septembris. Mājās norunājām katrs skatīties savas filmas. Taču man bija slinkums meklēt filmu, tāpēc noskatījos ziņas. Blakus rēgojās lodziņš ar dokumentālo filmu par Gorbačovu, tā arī sāku to skatīties. «Jūs esat trešais cilvēks, kas ietekmējis manu likteni,» saka Alvis Hermanis kadrā. «Un miljoniem citu cilvēku,» viņš piebilst. Jā, manējo arī, ja tā padomā.

Viņi taču zina, cik ļoti es nevēlos, lai krievu tēmai tiktu dots kaut neliels ētera laiks, un tas attiecas arī uz mūsu vēstulēm

Mēs ar vecākiem atgriezāmies no mūsu ģimenes pirmā kopējā ceļojuma uz Gruziju, kur manai vecmāmiņai bija vēstuļdraugs (mēs viņu saucām par vēstuļdraugu, lai gan viņa dažas reizes patiešām viesojās pie viņa un sūtīja mums uz mājām mandarīnus un viēģes finiera pasta kastēs). Izbēguši no tā, ka manu vecāko māsu bezmaz ar varu gribēja precēt kāds gruzīnu jauneklis, kurš bija iebraucis vecmāmiņas vēstuļdrauga pagalmā ar veselu karavānu savu radu un kaujamo aunu, un lejamā viņa, mēs iestrēgām Tbilisi lidostā, kur patiešām nebija, kur nolikt kāju, jo apvērsuma dēļ (bija 1991. gads, es kā bērns nesapratu, ko tas nozīmē) visi, pilnīgi visi reisi tika atcelti un pasažieri sēdēja, cieši saspiedušies uz grīdas. Mēs staigājām apkārt lidostai, kur situācija bija tieši tāda pati, un ik pēc pāris soļiem varēja nopirkt graužamās saulespuķu sēklas.

Gorbačovam uz pieres bija tas plankums. Cik daudziem cilvēkiem pasaulē tādi plankumi vispār ir? Arī manam tētim tāds ir, tikai nedaudz zemāk, uz vaiga. Tā kā zināju, ka viņš, būdams mediķis, piedalījies Černobiļas avārijas seku likvidācijā, vienmēr biju domājusi, ka tas plankums viņam no turienes. (Radiācijas dēļ? Muļķīgs pieņēmums taču, ja tā padomā!) Pēc filmas runāju ar māsu pa telefonu. Viņa man saka, nesot vērts ņemt vērā tēvu, kurš sācis runāt greizi sava Alcheimera dēļ. Es piekritu un iekšēji to jau pati biju sev formulējusi. Bet klausīties, kā slimis cilvēks runā šķērsām, pieslejoties Krievijas agresijai Ukrainā, tik un tā nevaru. Vai arī man vajadzētu spēlēt līdzīgu deformatīvu realitātes izjūtai? Un tad es iedomājos par to, ka mums jau vairs nebūs, nevar būt, pilnībā saprātīgas sarunas un ka, viņam aizejot aizsaulē, es varētu vēl joprojām būt nepiekāpīga un apvainojusies... (Apvainošanās nav istais vārds. Kurš gan jūtas «apvainojies» par Krievijas sāktu karadarbību Ukrainā? Apvainojas viens bērndārziņš uz otru, jo tas atņēmis lolliti lolliti... Bet kas ir tas, ko mēs jūtam? Ko jūtu es? Ko jūs jūtat?) Taču pēc vakar redzētā raidījuma, kurā modelēja atombumbas uzmešanu Vecrīgai – pēc simulācijas sanāca, ka mūsu mitekļi ir tajā zonā, kur neizdzīvotu neviena būtne, nepaliktu stāvam neviena celtne –, es neko sev nevaru padarīt.

Un vēl tie Gorbačova doķenes nobeiguma skati kapos... Visas šīs varenās krievu figūras, ko apsedz balts, nevainīgs sniegs un padara tik smieklīgas. Tādos brīžos kapi nav skumjākā, bet smieklīgākā vieta.

Skatoties filmu, aptveru, tikko taču dzirdēju, ka Gorbačovs miris. Pirms divām dienām, precīzāk, 30. augustā.

236. kara diena. Mans nīderlandiešu-franču kolēģis vēstulē raksta, ka noskatījies latviešu filmu *Vai viegli būt jaunam?* Tam pa virsu lasījis arī Jevgeņija Zamjatina *Mēs*. Tā ir pirmā *liber non grata* jeb pirmā grāmata, ko padomju cenzūra svītroja no pieejamo grāmatu saraksta. Zamjatins

kā disidents nomira, ciešot trūkumu Parīzē. Tas gan nav nekas ārkārtējs, ar neskaitāmiem rakstniekiem tā ir noticis, notiek un notiks... Kā arī lasot Križanovska (kurš, starp citu, dzimis Kijivā) *Atmiņas par Nākotni*. Vai viņš iztēlojās to, kas notiek tagad – viņa nākotnē – mūsu tagadnē?

237. kara diena

Vakar trolejbusā divi pusaudži latviski sarunājas:

– Nauda, ko dabū no citiem, kaut kā ātrāk iztērējas nekā paša nopelnītā.

– Jā, kaut kādos džank fūdolos!...

– Es tikai brīvdienās ēdu fāst fūdu, bet pa nedēļu es ēdu baigi veselīgi.

– Es tagad piespiedu sevi katru dienu izlasīt vismaz vienu nodaļu grāmatā.

– Tajā tur?...

– Jā, tā ir baigi garlaicīga, sauc *Rūgtās sēklas*. Tiiik garlaicīga, bet es reāli sevi piespiežu izlasīt vienu nodaļu katru dienu.

– Es gribētu izlasīt *Mein Kampf*.

– Ko?

– Nu, ko Hitlers uzrakstīja par to, ko viņš darīja...

– Ā, man izklausījās *mein cunt*...

– Jā, vai ne! (*Abi smejas.*) Kas tev labāk patīk – Pirmais vai Otrais pasaules karš?

– Pirmais. Jo tas bija reāli brutāls. Par otro tik daudz runā, ka jau ir reāli garlaicīgi. Bet pirmajā viņi sēdēja tranšējās ar pūstošiem liķiem, kurus ēda žurkas... Man noteikti labāk patīk Pirmais pasaules karš!

238. kara diena. *Kas notiek Latvijā?* Diskusijas par valsts aizsardzības dienestu. Mēru Ainaŗa Latkovska (*JV*) emocionālo inteligenci, kad viņš tiešajā ēterā eidzistiski pavīpsnā par studentu, kurš pārstāv Studentu apvienību, «jūsu paaudzei vispār ir problēmas kaut ko darīt, jums ir vajadzīgs paņemt brīvu gadu, lai saprastu, ko studēt!» – apmēram tāds ir viņa sacītais.

Pēc šīm debatēm uzreiz sākas raidījums ar Ilmāŗu Latkovski – par dvēseli. Divi pieauguši vīrieši (gandrīz tādi paši kā Ainars Latkovskis un Juris Pūce iepriekšējā raidījumā) sēž tukšā Meŗaparka estrādē un sarunājas par to, kas varētu būt dvēsele...

8. novembris. Saņēmu vēstuli no franču draugiem. Īstu vēstuli – aploksnē. Neuzmanības pēc tā esot uzrakstījusies uz referāta (angļu valodā) par Raskoļņikovu. Man esot jāatvaino un tas jāignorē vai arī referāts jāizlasa. Es negribu lasīt, viņi taču zina, cik ļoti es nevēlos, lai krievu tēmai tiktu dots kaut neliels ētera laiks, un tas attiecas arī uz mūsu vēstulēm. Tam būtu jābūt skaidram pat franču kaķim.

Bet tātd referāts. Vēstule uzrakstījusies uz referāta 2. un 4. lapas. 2. lp. referāta autors runā par savām dzīves problēmām. Tam laikam jākalpo par raksta ievadu, kā pētnieks nonācis līdz pētāmajai tēmai un tamlīdzīgi. Savukārt 4. lapā, kas iesākas ar pārnesto teikumu no 3. la-

Bjūteikai kiosks ar *Le un Hebdo* avižu numuriem, kas vēltīti Mariupolei un Odesai. Parīze, 2022. gada vasara. Foto — Inga Žolude

pas (kura sākumu es, saprotams, izlasīt nevaru), raksta autors jau ir atklājis, cik līdzīga ir viņa dzīve un mātes un sievas uzpurēšanās un sasniegumu gaidas tam, ko pieredz Raskoļņikovs...

Vai šī vēstule patiešām netīši uzrakstījusies uz šim referāta lapām?

Vakarā skatos filmu *Brauc ar manu auto*, kas uzņemta pēc Murakami stāsta motīviem. Stāsts ir par japāņu režisoru, kas uzved Čehova lugu par tēvocī Vaņu. Japāņi spēlē vaņas. Skatos ne bez neizpratnes — uzpeld doma, ka mēs, iespējams, dzīvojam tādā māstermozaikā, kuras gabaliņi ir *made in Russia*.

Baigi gribas kaut ko garšīgu, bet ir tikai Krievija ražota šokolāde, ko man pirms dažām dienām iedāvināja. It kā ārā mest žēl, bet šobrīd to ēst roka arī necēlas. Nolieku pagaidām to tālāk no acīm — skapī zem zeķēm.

9. novembris. Gribu nopirkt biļeti uz *Valkīru dialogiem* — atveru tiešsaistes biļešu tirdzniecības platformu, bet tur priekšā Vera Brezhneva, Aleksejev, *HEPBBI / NERVY* utt. Beigās biļetes tā arī nenopērku un uz performanci neaizeju, tā vienkārši sanāk.

10. novembris, Mārtiņdiena. Ieeju *Burkā*, lai nopirktu turku zirņus. Gribu uztaisīt sautējumu ar burkāniem, kartupeļiem, kokospieņu. Iesveru pupas, tūlīt svēršu zirņus. Paņemu lāpstiņu, iegrabju... tomēr tūtiņā neieberu. «IZCELSMES VALSTS KRIEVIJA» — stāv rakstīts uz cenas zīmes. Visu nolieku, eju tālāk. Kādu brīdi bezmērķīgi klistu pa veikalu, saku, varbūt pat ne pārdevējai (neviens cita veikalā nav, izņemot mūs abas), bet vienkārši raidu gaisā: — Gribēju turku zirņus, tomēr nepirkšu.

Kad esmu jau tikusi līdz rīsiem, viņa atskārš, kas par lietu, un saka, ka turku zirņus piegādā *Gemoss* un ka vispār jau šis konkrētais maiss nāk no Turcijas, bet viņiem (veikalam) ir 600 produktu un nevar visiem uzreiz nomainīt lapiņas. Uzreiz? Domburs vakar teica, ka ir 259. diena kopš Krievijas kara Ukrainā... Krievijas gāzi nepērkam, bet turku zirņus? (Un kur vispār Krievijā aug turku zirņi?! Tas tāpat, ja pārdotu banānus, kuru izcelsmes valsts būtu Igaunija!)

260. kara diena. Skatos Pedro Almodovara *Sāpes un slava*. Ir iespēja skatīties filmu spāņu valodā un lasīt subtitrus vai skatīties filmu dublētu krievu valodā. Antonio Banderass runā Putina valodā — Almodovars runā Putina valodā, jo filma ir autobiogrāfiska un Banderass attēlo Almodovaru.

Skatoties filmu, izvelku skapī nobēdzināto krievu šokolādi. Tai vidū ir zapte. Uzdošu sev jautājumu, vai Krievija šādā veidā nevar noindēt citu nāciju pārstāvjus?... Brīžiem iedomājos, kā pastieptos pēc telefona, lai izsauktu ātro palīdzību, kas arī ierodas, lai izskalotu man kuņģi. Bet pamīšus nomoku sevi ar pašpārmētiem, ka vispār iebāzu šo nešķīsto šokolādi mutē.

15. novembris. Veikalā krievvalodīgais jautā pārdevējai, kas iekšā ruletē ar nosaukumu *Īstiem vīriem*.

— Tur ir bekons, pastēte... — atbild pārdevēja krieviski, — ... tāpēc arī nosaukums ir *Dlja nastojashchih muzhchin*.

Man blakus stāv sievietē puskažokā, mēs abas saskatāmies un noķīnām.

— *A dlja nastojashchih zhenshchin u vas tozhe shtoto jestj?* — vaicā viņa.

— *Toljko dieta*, — saka kāds ar manu muti.

23. novembris. Skatos *Spēlmaņu nakts* tiešraidi. Mārtiņš Meiers kā mazliet pakusis galerts. Viņa monologu par brokoļiem no Hamleta impro laikiem vēl tagad atceros kā spožu. Stundu pirms balvas pasniegšanas tiešraidē (!) JRT sociālo tīklu administrators ieliek feisbukā ziņu, ka labākās aktrises laurus šogad plūc krievu aktrise Čulpana Hamatova. Stundu vēlāk iepriekš zināmais tiek atklāts arī parastajiem mirstīgajiem skatītājiem. Un pēdējās divsimt septiņdes-

Ar pašceptu pīrāgu ierodas sena draudzene, Latvijas krieviete, un mēs, desmit latvieši, brīžiem pārejam uz krievu valodu

mit... dienas par mūsu mirstīgumu tiek atgādīnāts bieži. Vai ir kaut kas, ko es gribētu izdarīt, pirms miršu? Jā. Vai pa šo laiku esmu sākusī to darīt? Ne visai.

Šo soctiklu administratoru vajadzētu uzaiicināt uzstāties *fuck-up nights*, tāpat kā *Spēlmaņu nakts* žūriju — par savu lēmumu. Vispār es pārāk neiedziļinos disputā ap šo lēmumu, man pietiek ar to, ko jūt mana sirds — nebija pats pareizākais lēmums dot Čulpanai gada aktrises balvu. (Es ceru, ka par to neko nezina Malkovičs, jo citādi sarūgtināta būtu ne vairs liela daļa LV sabiedrības, bet visa Holivuda, Amerika un globālais skatītājs... Kaut kādi dubulti standarti.)

24. novembris. Kad sākas JRT *Tantes Klāvas skūpstis* un aktieri uz skatuves mauc pa krieviski, es sev uzdošu jautājumu — kas te notiek? Izrāde norisinās krievu valodā, retu reizi to atšķaidot ar kādu rindiņu latviski, lai gan uz beigām arvien vairāk. Šodien aktieriem pinas mēle, viņi pārsākās, vienkārt pat aizmirst tekstu — varbūt *Spēlmaņu nakts* paģiru ietekmē —, bet Inga Tropa ir hiperaktīva kā saēdusies drīģenes, kā putas katls, kas vārās pāri malai un appludina visu skatuvi, liekot savā putrā noslīkt visiem pārējiem tēliem.

Biļetes uz šo izrādi nopirku, vispār neaizdomājoties par autora izcelsmi. Tagad, kad Čulpana Hamatova, pārstāvot šo pašu teātri, vakar tika apbalvota ar latviešu nacionālo nozares balvu par veikumu šajā profesijā, tas viss šķiet vēl sirreālāk. Kas nāk pēc sirreālisma — hiper-sirreālisms?

26. novembris. «I es vēl pavysam drusceņ tycu ari Leninam.» Tā nu sakrita, ka tieši šodien lasīju mariju dzeislu.

28. novembris. Valterā un Rapā visām krievu val. grāmatām 40% atlaide, nezinu — priecāties vai raudāt.

Šodien feisbukā ziņa, ka *Kokvilnas lauku vientulībā* uzvedums sponsorēts par krievu oligarhu naudu. Teātra nozarē visi to zinājuši, bet tādi vienkāršie rakstnieki kā es, protams, ne — mēs un trolejbusu vadītāji, ātro palīdzību feldšeri un skolotāji, kas piepilda teātru zāļu tukšos krēslus.

7. decembris. Domburšovs par *Doždj. Doždj* galvenais redaktors atstāja inteligenta cilvēka iespaidu, tāpat kā pārējie studijas viesi šoreiz, par spīti polemizējamā jautājuma neērtumam, jo, protams, no vienas puses, daudziem ir žēl, ka kopumā tik sakarīga nepieciešamā mediju balss tiek atslēgta no kabeļa, bet, no otras puses, likumi un robežas ir pārkāpti, un mēs taču degam gan vārdos, gan darbos, lai likumi visiem būtu vienādi, lai nebūtu privileģēto izņēmumu (starp citu, par Dziesmusvētku biļetēm — visiem deputātiem būtu jāuzliek pienākums obligātā kārtā tos apmeklēt, lai stiprinātu savu nacionālās kultūras sirdsbalsi; varētu pēc tam likt arī katram uzrakstīt sacerējumu par šo tēmu un publicēt

brošūras veidā), un līdz ar to jārikojas, kā eiropeiskā tiesiskā valstī paredzēts.

14. decembris. Noklausījos LR1 28. novembra *Meistaru Knehtu* par krievu kultūru un tās atcelšanas jautājumiem. Nujā. Tā kaut kā. Pietiekami daudzi paziņas iebilst pret Krievijas kultūras kancelešanu un rusofobiju (N. B. kas gan nav viens un tas pats).

Šodien KDi nodevu 2022. gada literatūras pārskatu. Neko daudz atļautajās 4000 rakstu zīmēs pateikt nebija iespējams, tajā skaitā to, ka konkrētajā globālajā kontekstā izbrina tādi pašmāju izdevumi kā *Aminori* izdots *Dženlmenis Maskavā*, ko sarakstījis amerikāņu autors Eimors Taulzs, vai *Latvijas Mediju* izdotā *Romanovu imperatore*, autors K. V. Gortners, vai *Pētera Imperatore II*, ko sarakstījusi Kristina Sabaļauskaite, bet izdevusi *Zvaigzne ABC* utt.

25. decembris. Ar mammu un Marģeru steigājam pa gaismas taku pie Brīvības pieminekļa un operas. Tad Kronvalda parkā liekam sildīties gaismas cimdiņos. Bet tad baltas-zilas-sarkanās diodes pie Krievijas vēstniecības. Uz Ukrainas neatkarības ielas. Mierinu sevi ar domu, ka tā varbūt ir tikai bezgaumīga *Colgate* reklāma.

31. decembris. Un tā beidzas šis murgainais gads. Esam sapulcējušies visi kopā, lai pavadītu veco un sagaidītu jauno. Tad ar pašceptu pīrāgu ierodas sena draudzene, Latvijas krieviete, un mēs, desmit latvieši, brīžiem pārejam uz krievu valodu, kaut arī viņa perfekti saprot latviski. Tomēr runā viņa tikai krieviski. Jocīgs kokteilis: zirņi ar šampanieti un svešu mēli, un Kariņu fonā. Bet murgs nebeidzas, un krievu kultūra ir dzīva.

15. janvāris. Nezturu, ka mana kursabiedrene jau apaļus divus gadus nesaprot, ko patsniedzēja viņai latviski saka. Jau divus gadus. Piedāvāju viņai bezmaksas latviešu valodas «nodarbības». Gripi dzīvot citāda veida sabiedrībā, tad izdari kaut ko tās labā. Ja katrs latvietis saņemtos palīdzēt vienam krievvalodīgajam uz-trenēt latviešu valodu, mēs dzīvotu pavisam citā sabiedriskajā telpā.

30. janvāris. Mani franču draugi beidzot Rīgā. Pirmo reizi. Viņi man stāsta par garšas piedzīvojumiem Centrāltirgū un *babushka-style rizhsky samogon*. Vēlāk feisbukā redzu, ka ielikusi dažas bildītes ar Rīgas skatiem. Vienā no tām redzams Puškina piemineklis. Kad saku, ka redzēju šo bildi:

— Un kas?!

— Nekas. Vienkārši divaini, ka Latvijas panorāmās ir Puškins...

— Bet viņš tur bija! Rīgā! Ko man tagad darīt?!

«*Poetae ornant patriam.* «Dzejnieks pušķo tautu!» Tiešām, ja nu tauta var ko saukt pasaulē par savu piederumu, tad tā nav zeme, pilsētas vai zaļi meži, jo tos var atņemt ienaidnieks, bet gan dzejnieki. Neviens cits tautā nav tik pazīstams kā viņas dzejnieks, kuri atkal no savas puses pa-

**Ko lai dara,
ka krievu
valoda un
kultūra
cietis — tā
Kasparovs —,
nevar visas
problēmas
atrisināt
vienlaikus**

zīst tautu, viņas priekus, bēdas un vajadzības. Un ja dzejnieks ir miris, ja tas caur savu dzīvi, caur savu patiesības mīlestību vairs nevienam nedara «ļaunu», tad tauta sāk viņu pat cienīt.» (Jānis Poruks apcerē *Aleksandrs Sergejevičs Puškins*)

Nolemju šo citātu tomēr neiekļaut zinātniskajā rakstā par Poruku.

14. februāris. Rezervēti, bet zvanu tēvam, lai apsveiktu vārda dienā. Piepeši ļoti sagribas viņu satikt. Ja viņš mani aicinātu ciemos, droši vien ņemtu jau sen no Londonas atvesto un viņam vēl nenodoto Šerloka Holmsa cepuri, pārskatītu vakara plānus un brauktu pie viņa. Bet viņi paši ir ciemos. Tā nu palieku ar cepuri un diviem cietim valentīniem — Rēderu un Podoļaku. Ļoti cietsirdīga romance.

17. februāris. Trīs dienas Kopenhāgenā. Krievu valodu vēl neesmu dzirdējusi. Šodien te plosās pēdējos astoņos gados stiprākais vējš. Pastaiga pa piestātņi stindzinoša un robežojas ar sevis spīdzināšanu, pat pirmās sniegpulstenītes namu pagalmos nespēj iedvest mani siltas izjūtas. Vienīgā siltā vieta pilsētā — Berlīnes bārs. Sandra un Rebeka novelk virsjakas. Pēc brīža nomet arī vestes un džemperus. Vēlāk pārvelk pāri galvai bitlenes un stundas laikā jau palikušas tikai topiņos. Aiz letes tieši mums pretī, starp alus kausiem, glāzēm un bārmeņiem šortos, uz sienas pielīmēts pastkartes izmēra «skūpstis» — Brežņevs mutē Honekeru.

Visas tādas bildītes.

18. februāris. Dānijas Nacionālajā mākslas muzejā Matisa *Sarkanās studijas* izstāde. Šonedēļ skolēnu brīvlaiks, muzejs pilns kā bišu strops: uz tualeti rinda, uz kafējnicu vēl garāka rinda, bet visgarākā — uz Matisu. It kā viss pareizi.

Ekspozīcija izstāsta gleznas stāstu. Tajā attēlota Matisa studija, ko viņš dažādos laikos bieži fiksējis uz audekla. Taču realitātē studija, protams, nebija sarkana. Kāpēc tad tā ir sarkana gleznā? «Man šī glezna patīk, bet es to nesaprotu,» izteicās pats Matiss, nesaprazdams, ko īsti ir radījis. Padsmīti gadus gleznu neviens nevēlējās iegādāties, to noraidīja pat Matisa mecenāts — krievu tekstilmagnāts Sergejs Ivanovičs Ščukins, kurš Matisam pasūtīja daudzus darbus, tādējādi mākslinieku uzturēdams un iedrošinādams. Lai kā negribētos atzīt, zināmā mērā par Matisu jāpateicas tieši šim «Lidaciņam», kura vārds, izgriezts no limplēves, rēgojas uz visām izstādes sienām, atklājot viņa liktenīgo lomu Matisa karjeras uzplaukumā.

Tomēr Ščukinu krievu vide kritizēja tieši par viņa matisiem un to eksponēšanu. Gleznas sabojājušas tālāka krievu jaunatni. Vēlāk boļševiki nacionalizē visus Ščukina īpašumus, tajā skaitā matiskus, kas vēlāk apskatāmi Ermitāžā, kur arī es pusaudžu gados redzu *Deju*, un tas uz manu nenobriedušo personību atstāj neizdzēšamu ietekmi. (Un varbūt rakstu es arī tāpēc? Pateico-

ties kāda krievu magnāta gaumei?)

Te, Kopenhāgenā, izstādīta fotogrāfija, kurā Matiss redzams strādājam savā jaunajā studijā — tajā pašā, kas attēlota sarkanajā gleznā, un fonā stāv *Dejas* audekls.

Kad no muzeja dodos cauri parkam uz *Osterport* metro staciju, ārā joprojām plosās brāzmais un stindzinošs vējš, pret kuru varonīgi izriezis krūtis parkā stāv Tarasa Ševčenko bronzas tēls. Pārdesmit soļu tālāk virs *Osterport* metro stacijas redzams pie vēstniecības ēkas bezkaunīgi plivojošs gigantisks Krievijas karogs. Vēl viena neizdevusies *Colgate* reklāma. To vairs neredzu tikai, kad nokāpju pazemē.

19. februāris. Mājupceļā visu lidojuma laiku stipra turbulence, negribu nokļūt ellē — tā noietki ir balta-zila-sarkana.

21. februāris. Ukrainu rakstniece Tamāra Duda Rēderam stāsta, ka viņa vairs nespēj runāt krieviski, jo visapkārt ir cilvēki, kurus iebiedējuši, aplaupījuši, situši, spīdzinājuši, izvarojuši tieši tādi cilvēki, kuri runāja krievu valodā. Tāpēc mums tagad ir jābūt uzmanīgiem, lietojot šo valodu. Ar šo kā argumentu būtu jāpietiek. Bet nē taču!

24. februāris. Pagājis gads. Veselu gadu simtiem, tūkstošiem rakstnieku nevarēja mierīgi sēdēt savās darbistabās un pierakstīt tādas vai šādas epizodes. Jo viņu darbistabas bija sabombardētas, un viņiem bija jāraksta par to, par ko nevar klusēt. Rakstnieki arī gāja bojā.

Ziņu speciālizlaiduma refleksijas. Mēs neienīstam krievus, mēs viņus mīlam! — Latvijā ir daudzas jauktās ģimenes — tā Viķe-Freiberga. Tajā skaitā mani vecāki un es kā viņu starpnacionālās mīlestības empīrisks, bioloģisks pierādījums. Patiesības labad jāpiebilst, ka mani vecāki tomēr izšķīrās. Kad apciemāju tēti, mēs mēdzām spēlēt šahu, iedvesmojušies no lielmeistariem. Ko lai dara, ka krievu valoda un kultūra cietis — tā Kasparovs —, nevar visas problēmas atrisināt vienlaikus.

Rīgā snieg. Bet debesis ir zilas.

Un dzeltenas. ■

Edmunds Krastiņš

Kāpēc Latvija nevar labāk

Tieši latviešu sabiedrība padomju okupācijas gados deformēta vislielākajā mērā

Edmunds Krastiņš ir trīs monogrāfiju *Latvijas rūpniecība XIX—XXI gadsimtā* (2018), *Kuģniecība Latvijā* (2019) un *Krišjānis Valdemārs. Dzīves hronika* (2021) autors, kā arī rakstu krājuma *Latvijas tautsaimniecības vēsture* (2017) līdzautors.

Savu versiju par to, kāpēc Latvija 30 neatkarības gados nav sasniegusi vairāk, esmu izklāstījis ietilpīgā esejā¹, kuru publicēt *Domuzīmē* pilnībā apjoma dēļ nav iespējams, tāpēc manas pārdomas šeit lasāmas saīsinātā versijā.

Turpināšu ar jautājumu — kā vērtēt Latvijas sasniegto kopš neatkarības atjaunošanas?

No administratīvi direktīvas saimniecības esam pārgājuši uz tirgus ekonomiku, iestājušies Eiropas Savienībā (ES) un NATO, pievienojušies Eiropas monetārajai savienībai (eirozonai). Starptautiski tiek uzskatīts, ka Latvija jau iekļaujas augsta dzīves līmeņa valstu grupā.² Valsts ir piedzīvojusi ilgāko demokrātijas periodu savā vēsturē.

Taču krasī pieaugusi ekonomiskā nevienlīdzība sabiedrībā, joprojām endēmiska ir korupcija un ēnu ekonomika, daudzos dzīves līmeni un labklājību raksturojošos rādītājos Latvija atrodama ES statistikas tabulu lejasdaļā, valsts iedzīvotāju skaits gadu no gada sarūk.

Vai tāpat ir kaimiņvalstīs Igaunijā un Lietuvā? Esam līdzīga lieluma, vēsturiski mums ir daudz kopīga.

Jau gadus desmit Baltijas valstu ekonomiskajos apskatos redzama Latvijas tradicionālā atpalicība no Igaunijas, bet nu tāda parādījusies arī salīdzinājumā ar Lietuvu. Izteikti tas sāka izpausties pēc 2009. gada finanšu krīzes. Sākumā meklēju tā izskaidrojumu kādās politiskās kļūdās: nepareizos likumos, nodokļu likmēs, korupcijas izplatībā. Taču skaidra saistība ar ekonomiskajiem rezultātiem nebija atrodama.

Neapmierināja arī skaidrojums, ka vainojama 2009. gada krīze ar *Parex* bankas bankrota smagajām sekām. Tas tikai radīja papildu jautājumu: kāpēc tieši Latviju šāda krīze skāra?

Latviešu un igauņu likteņi gadsimtu gaitā bijuši ļoti līdzīgi. Livonijā abas tautas vairāk nekā 600 gadu dzīvoja vācbaltiešu elites pārvaldībā, bet pēc iekļaušanas Krievijas impērijā³ gandrīz 200 gadu igauņi un latvieši dzīvoja viens otram līdzās vienā administratīvajā teritorijā — Vidzemes guberņā. Latviešu nacionālā atmoda no 19. gadsimta vidus bija kādus 5–10 gadus priekšā igauņiem.

Atšķirīgs bija lietuviešu liktenis. Savulaik Lietuvas valsts sniedzās no Baltijas līdz Melnajai jūrai, lietuviešiem bija sava aristokrātija un karaļi, patstāvīga valsts līdz pat 1569. gadam. Pēc Polijas—Lietuvas ūnijas izveidošanas sākās Lietuvas pārpoļošana. Izglītotiem igauņiem un latviešiem Baltijā dabīga bija pāreja vāciešos, turpretim lietuviešiem — poļos.

Lietuviešu likteni 19. gadsimtā būtiski ietekmēja vairākkārtīgās poļu sacelšanās. Pēc 1830. gada sacelšanās slēdza Viļņas Universitāti, no 1842. gada dokumentos nelietoja Lietuvas nosaukumu, no 1852. gada lietuviešu apdzīvoto guberņu valsts iestādēs lietoja tikai krievu valodu. Pēc 1863. gada sacelšanās pastiprinājās pārkrievošana, aizliedza latīņu druku. Lietuviešu nacionālā atmoda sākās tikai 19. gadsimta 80. gados.

Kad 19. gadsimta beigās sākās strauja Krievijas industrializācija, Rīga kļuva par vienu no tās svarīgākajiem rūpniecības un arī strādnieku kustības centriem.

Visām trim tautām Pirmā pasaules kara noslēgumā izdevās nodibināt neatkarīgas valstis, piedzīvot nedaudz vairāk par 20 patstāvīgas attīstības gadiem. Tiek uzskatīts, ka Latvija, kuras teritoriju gandrīz visu kara laiku šķērsoja fronte un kur notika aktīva karadarbība, bija otrā visvairāk karā cietusi Eiropas valsts pēc Beļģijas.⁴ Tomēr 20. gadsimta 20. gados tautsaimniecība veiksmīgi attīstījās.

Pirmskara iedzīvotāju skaitīšanu dati liecina, ka etniski visviendabīgākā bija Igaunija, Latvijā bija ievērojams krievu (10%) un ebreju (5%) skaits, kā arī neliela, bet ekonomiski ietekmīga vāciešu minoritāte. Lietuvā ekonomiski nozīmīgi bija ebreji (7,7%), kā arī Klaipeņas vācieši.

Etnisko minoritāšu loma Latvijas tautsaimniecībā neatbilda to proporcijai iedzīvotāju skaitā. 1935. gada amatniecības un rūpniecības uzņēmumu skaitīšanā konstatēts, ka no 1000 attiecīgās tautības iedzīvotājiem individuālie uzņēmēji bija 24 latvieši, 32 vācieši, 53 ebreji. Lai arī vācieši bija tikai trīs procenti no kopējā Latvijas iedzīvotāju skaita, viņi 1934. gadā saņēma 16% no visiem ienākuma nodokļu maksātā-

Interfrontes atbalstītāju mītiņš pret 4. maijā pasludināto deklarāciju par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu. Mītiņa dalībnieki pretojas miličiem un mēģina iekļūt Latvijas PSR Augstākās Padomes ēkā (tagad Latvijas Republikas Saeimas nams). Pūlī divi vīrieši tur Latvijas PSR karogus. 1990. gada 15. maijs.

Foto — Uldis Pāže. Latvijas Nacionālais arhīvs

ju ienākumiem.⁵

Starpkaru Latvijā un Igaunijā rūpniecība bija daudz labāk attīstīta nekā tagadējās Lietuvas teritorijā, abas valstis bija sasniegušas ievērojamu progresu industrializācijā un modernizācijā, kas atspoguļojās augstākā dzīves līmenī. Tomēr noteicošā tautsaimniecības nozare Baltijā joprojām bija lauksaimniecība. Vislielākais īpatsvars tai bija Lietuvā, kur lauksaimniecībā bija nodarbināti 79% strādājošo, Latvijā — 67%, Igaunijā — 63%.

Pēc pētnieku aprēķiniem⁶, Latvijas kopprodukts uz iedzīvotāju no 1929 ASV dolāriem⁷ 1922. gadā bija pieaudzis līdz 4048 dolāriem 1938. gadā, Igaunijas — no 2311 līdz 3771 dolāram. 1938. gadā Latvijas kopprodukts uz vienu iedzīvotāju varēja būt ap 65% no Lielbritānijas un 81% no Vācijas līmeņa.

Lai arī šķiet, ka Latvija bija attīstītākā no Baltijas valstīm, interesants ir tā laika ASV vēstnieka Džona Vailija vērojums: «Latvijas sociālā struktūra ir izteikti proletāriska. Augstākā izglītība (..) vēl nav izskaudusi mazvērtības kompleksu, kuru radījusi ilgā vācbaltiešu kundzība. (..) Igaunijā nav mazvērtības kompleksu un sociālā struktūra ir izteikti buržuāziska. (..) Igaunijā nav naidīguma pret ārzemniekiem, un tā ir daudz tuvāka Rietumu mentalitātei nekā kaimiņņ Latvijā.»⁸

II

Galvenais valsts ekonomisko stāvokli vispārinoši raksturojošais rādītājs ir iekšzemes kopprodukts (IKP) — gada laikā valstī jaunradītā vērtība.

Pirktspejas paritātes IKP Latvijā pieaudzis no 30% no ES vidējā uz cilvēku 1998. gadā līdz 70% 2020. gadā. Taču Igaunija un Lietuva jau sasniegusi 85%. Latvijas eksporta apmērs (60–70% no IKP) būtiski atpaliek no kaimiņu vairāk nekā 80% līmeņa.

IKP kā valsts attīstības galvenā rezultatīvā rādītāja izmantošana daudzkārt tikusi kritizēta kā pārāk vienusīga un citus labklājības faktorus ignorējoša. Tāpēc ir izveidoti iekļaujošāki attīstības indikatori, kuri ņem vērā ne tikai ekonomisko darbību, bet arī citus būtiskus rādītājus. Viens no šādiem indikatoriem ir ANO tautas attīstības indekss (*HDI*), kurā iekļauts mūža ilgums, cilvēku izglītība, ekonomikas līmenis.⁹ Šajā rādītājā Latvija no kaimiņiem atpalikusi jau kopš neatkarības atjaunošanas.

Eurostat statistikā izvēloties 12 dažādas jomas raksturojošus sociāli ekonomiskus rādītājus un saskaitot vietu summas ES valstu starpā, redzam, ka Igaunijai tā ir 185, Lietuvai 237, bet Latvijai 250.

Valstu pamatzglītības sasniegumu vērtējumā¹⁰ ievērojams ir Igaunijas skolēnu pārākums,

Diezgan droši var teikt, ka Latvijā kultūras dzīve tika ierobežota vairāk nekā Igaunijā un Lietuvā

Latvijai un Lietuvai sasniedzot tuvus rezultātus. Toties draudīgs ir Latvijā konstatētais 35% iebiedēšanas un vajāšanas līmenis skolās¹¹, kura sekas var būt mazāk konkurētspējīgi, psiholoģiski ievainoti jaunieši, kuriem būs grūtības dzīvē.

Augstākajā izglītībā salīdzinošus rādītājus publicē daudzas organizācijas, gandrīz visos šādos reitingos no Baltijas universitātēm vadībā ir Tartu, iekļūstot vismaz 500 labāko skaitā, tai seko Viļņa, bet Latvijas universitātes tikpat kā nekad neiekļūst 1000 labāko skaitā.

Ēnu ekonomikas apmēra novērtējumu Baltijā ik gadu veic Rīgas Ekonomikas augstskola.¹² Pētījums parāda, ka vismaz no 2009. gada Latvijā ir augstākais ēnu ekonomikas īpatsvars, kurš pēc īslaicīga krituma kopš 2016. gada pieaudzis līdz 25,5% 2020. gadā. Lietuvai ēnu ekonomikas īpatsvars bija 20,4%, Igaunijai – 16,5%.

Tas sniedz ieskatu arī iespējamajā korupcijas līmenī, secinot, ka uzņēmumi 2020. gadā «lietu nokārtošanai» maksājuši 8,3% no ienākumiem Latvijā, 8,4% Lietuvā, 6,4% Igaunijā.¹³ Latvijā kopš 2016. gada augušas arī summas, kuras bijis jāmaksā, lai nodrošinātu valsts pasūtījumu saņemšanu. 2020. gadā tās sasnējušas 6,9% no līguma summas. Attiecīgais rādītājs Igaunijai bija 3,9%, Lietuvai 5,6%.¹⁴

Korupcijas uztveres indeksu ik gadu publicē organizācija *Transparency International*. Jau kopš 2000. gada gandrīz ik gadu Latvija šajā indeksā Baltijā ir bijusi «vadībā». Var secināt, ka Igaunija piepulcējusies no korupcijas relatīvi tīrām valstīm, turpretim Latvija un Lietuva vēl atpaliek, kaut arī uzrāda progresu.

Svarīgs rādītājs ir valsts demogrāfiskā dinamika. Latviju un Lietuvu skārusi nopietna depopulācija, ar ko tās krasi atšķiras no Igaunijas, kur iedzīvotāju skaits pēdējos 20 gados praktiski nav mainījies, bet nodarbināto skaits pat pieaudzis. Līdz ar to kopš 2000. gada Igaunijas īpatsvars Baltijas iedzīvotāju skaitā pieaudzis no 19% līdz 22%.

Latvijas Bankas pētījumā, kurā salīdzināta Baltijas valstu galvaspilsētu konkurētspēja, Rīga izrādījās vissliktākajā pozīcijā.¹⁵

Sabiedrības vērtības un kultūru raksturo *World Values Survey Association*¹⁶ aptauju rezultāti. Igaunija gandrīz visur ir tuvāka Dānijai, nevis kaimiņiem baltiešiem. Izņēmums ir sabiedrības savstarpējā uzticēšanās, taču arī šeit Igaunijai un Lietuvai ir krietni labāka situācija par Latviju. Cilvēku savstarpējā uzticēšanās ir ārkārtīgi svarīga efektīvas un labi funkcionējošas ekonomiskās un politiskās sistēmas radīšanai. Tās trūkums, arī korupcija rada papildu birokrātiju un formalismu, apgrūtinot dažādu problēmu ātru risināšanu.

Varētu atrast vēl dažādus rādītājus, bet arī no minētā skaidri iezīmējas tendence, ka gandrīz vienmēr labākais rezultāts ir Igaunijai, Lietuvas

rādītāji parasti ir tuvu Latvijai, tomēr pēdējos gados aizvien biežāk tai priekšā.

Apsverot iepriekš rakstīto, rodas jautājums: kāpēc Latvija no Baltijas līderes 1938. gadā ir kļuvusi par atpalicēju? Vai atbilde meklējama PSRS okupācijas 50 gados?

III

Pirms Baltijas valstis 1940. gada jūnijā saņēma PSRS ultimātu par karaspēka ielaišanu un valdību nomaiņu, tās jau bija pametuši gandrīz visi vācbaltieši. PSRS pārstāvju uzraudzībā sākās ekonomikas sovetizācija, nacionalizējot zemi, uzņēmumus, ieviešot direktīvās saimniekošanas metodes. Represijas pret padomju varai nevēlamajiem cilvēkiem kulmināciju sasniedza 1941. gada jūnijā, kad pret sabiedriski un ekonomiski aktīvāko iedzīvotāju daļu vērsa masveida deportācijas. Deportācijas neproporcionāli lielā mērā skāra ebrejus. Igaunijā deportēja 10% no visiem ebrejiem, Latvijā 1,9%, Lietuvā vienu procentu.

Nacistu okupācijas laikā ebreju minoritāte šajās teritorijās līdz 1943. gadam praktiski bija iznīcināta.

1944. gadā, bēgot no otrreizējās PSRS okupācijas, prom devās liels skaits Baltijas valstu iedzīvotāju. Dati par viņu daudzumu ir pretrunīgi.

1949. gada martā Baltiju piemeklēja vēl viens staļinisko represiju vilnis, kad pārsvarā izsūtīja zemniekus.

Summējot jāatzīst, ka iedzīvotāju zaudējumi kopš 1939. gada bijuši milzīgi gan skaita, gan kvalitātes ziņā. Zudušas bija ietekmīgas minoritātes (vācieši, ebreji), liela daļa izglītotāko¹⁷ un aktīvāko cilvēku. Iespējams, tieši Latvijai zaudējumi bija vislielākie gan minoritāšu, gan aizbraucēju kvalitātes ziņā. Tiek lēsts, ka 1939.–1945. gadā Lietuva zaudēja 15% iedzīvotāju, Igaunija 25%, bet Latvija 30%.¹⁸

No 50. gadiem sākās PSRS Baltijas republiku industrializācija, kura prasīja nepārtrauktu darbaspēka piesaisti. Tās rezultātā nākamo 40 gadu laikā iedzīvotāju skaits Igaunijā pieauga par 72%, Latvijā par 73%, savukārt Lietuvā tikai par 45%.

1989. gadā pamattautības iedzīvotāju īpatsvars Igaunijā bija sarucis līdz 62%, bet Latvijā – līdz 52%. Lietuviešu stabilo īpatsvaru Lietuvā – 80% – noteica arī būtiski lielāks dabiskais pieaugums. Lietuvai tas 20. gadsimta 50. gados svārstījās ap 9–12 uz 1000 iedzīvotājiem, bet Igaunijai un Latvijai tikai 4,1–6 uz 1000 iedzīvotājiem.

Lai ieviestu padomju pārvaldes sistēmu, tūlīt pēc kara okupētajā Baltijā ieradās gan partijas funkcionāri, gan speciālisti no PSRS. Latvijas īpatnība bija tā, ka PSRS arī pēc Staļina īstenotā lielā terora 1937.–1938. gadā bija atrodams ievērojami lielāks latviešu izcelsmes komunistu skaits (4346), nekā igauņu (1804) un lietuvie-

Sistēmiskās korupcijas indekss uzrādīja tuvību Bulgārijai, Kirgīzijai un Krievijai

šu (1228) kopā ņemts.¹⁹ Tikai 1945. gadā vien uz Latviju nosūtīja 540 šādus «nacionālos» kadrus.²⁰

Sākot ar 1959. gada vasaru, Latvijā Arvida Pelšes vadībā tika istenota plaša latviešu nacionālkomunistu «tīrīšana». Pelše pārņēma kontroli Latvijas Komunistiskās partijas Centrālajā komitejā, tika nomainīti ministriju un galveno pilsētu vadošie darbinieki. Vietā ieceltie nelatvieši un Krievijas latvieši turpināja tīrīšanas jau zemākā līmenī. Tiek uzskatīts, ka šo pāris gadu laikā tika nomainīti vairāki tūkstoši vadītāju. «Kadru tīrīšana» būtiski samazināja latviešu lomu Latvijas PSR pārvaldē, dodot viņu neierobežotai imigrācijai un rusifikācijai.

Krasā atšķirībā no Lietuvas gan Pelšes, gan viņa pēcteča Augusta Vosa laikā Latvijas Komunistisko partiju kontrolēja Krievijas latvieši kopā ar citu tautību pārstāvjiem. 1971. gadā tikai trīs no 13 CK biroja locekļiem bija dzimuši Latvijā.²¹ Voss vadīja Latvijas KP gandrīz 20 gadus, līdz 1984. gadā viņu nomainīja nākamais Krievijā dzimušais «latvietis» Boriss Pugo, kurš pat nezināja latviešu valodu.

Latvijas padomju funkcionāri izdabāja un pakļāvās Maskavas interesēm, piekrita pārspīlētai rūpniecības attīstībai, stingri kontrolēja kultūras dzīvi. Diezgan droši var teikt, ka Latvijā kultūras dzīve tika ierobežota vairāk nekā Igaunijā un Lietuvā.

Igaunija savukārt bija unikālā stāvoklī – kaut arī informācijas saņemšana no rietumvalstīm PSRS bija ierobežota līdz minimumam, tās ziemeļu daļas iedzīvotāji no 1971. gada, kad Somijā uzbūvēja TV translācijas torni Espo, varēja uztvert Somijas televīzijas raidījumus. Tā bija iespēja apgūt radniecīgo somu valodu, iegūt objektīvu informāciju, kultūras ziņā tuvināties Rietumiem.

IV

Pēc neatkarības atjaunošanas pamattautas lielā īpatsvara dēļ Lietuva savu pilsonību varēja atļauties piešķirt visiem valsts iedzīvotājiem.

Igaunijas un Latvijas situācija bija daudz komplicētāka. Pilsonība tika atjaunota pirmskara valstu pilsoņiem un to pēctečiem, bet okupācijas laikā iebraukušajiem tika piedāvāta naturalizācija. Šāda pieeja sākotnēji ļāva novērst nopietnu etniski bāzētu politikas fragmentāciju, bet padomju valdošo eliti aizstāt ar pamattautas pārstāvjiem. 1997. gadā visās trīs valstīs birokrātijā un tiesu sistēmā pie pamattautām piederīgie jau ieņēma vairāk nekā 90%.²² Tādējādi tika izveidotas relatīvi vienotas elites, kas Baltijas valstīm ļāva novērst iekšējo pretestību ceļā uz ES un NATO.

Tomēr pavisam atšķirīgi Baltijas valstīs veidots politikas un biznesa attiecības. Igaunijas bagātāko cilvēku saistība ar politiku ir bijusi maza, bizness gandrīz vienmēr nodalīts no politikas.²³

Dažus mēnešus valdību vadījušā Tita Vehi kontrolē gan nonāca retzemju metālu pārstrādes uzņēmums *Silmet*, taču Vehi piedalīšanās politikā aprobežojās ar ziedojumiem partijai un Sillamē interešu lobēšanu. Savukārt *Hansapank* dibinātājs Jiri Moiss politikai pievērsās pēc tam, kad bankas akcijas jau bija pārdevis, kļūstot gan par iekšlietu ministru, gan Tallinas mēru.

Lietuvā lielāko ietekmi ieguva bijušais premjerministrs, Lietuvas Rūpnieku konfederācijas (LRK) vadītājs Bronislavs Lubis. Agrākais ķīmiskās rūpniecības *Azotas* vadītājs 1992.–1993. gadā privatizācijas rezultātā²⁴ bija ieguvis kontroli pār uzņēmumu (vēlāk koncernu *Achema Group*) un turpmāk iesaistījās vēl vairākās privatizācijās, 1999. gadā ieguva nozīmīgas pozīcijas Klaipeņas ostā. Lubja un LRK ietekme Lietuvas politikā aizvien pieaug līdz pat 1999. gadam, taču nekad nerasniedza to, kāda bija izveidojusies Latvijas ietekmīgākajiem uzņēmējiem – politiķiem.²⁵

Latvijā Andris Šķēle un Aivars Lembergs, izmantodami sava amata priekšrocības un privatizācijas nepilnības, ieguva lielu ekonomisko un pēc tam arī politisko ietekmi. Lemberga un Šķēles attiecības lielā mērā noteica Latvijas politiskās vides un notikumu attīstību 1996.–2009. gadā.

Pasaules Banka 90. gadu beigās apgalvoja, ka Latvijā konstatēta īpaša augsta līmeņa korupcija, ko pētījumā atraktīvi sauca par «valsts sagrābšanu»²⁶, bet avīzes *Diena* interpretācijā tā pārtapa par «valsts nozagšanu». Pasaules Banka uzskatīja, ka sistēmiskā korupcija daudz lielākā mērā nekā administratīvā korupcija samazina ekonomisko efektivitāti un izaugsmes iespējas. Šis PB pētījums parādīja, ka administratīvās korupcijas ziņā Latvija līdzinājās Igaunijai, toties sistēmiskās korupcijas indekss uzrādīja tuvību Bulgārijai, Kirgīzijai un Krievijai. Izplatītais uzskats, ka par sistēmisko korupciju Latvijā atbildīgi pāris «oligarhu», bija un ir pārāk vienkāršots. Bez politikā tieši iesaistītajiem «oligarhiem»²⁷ bija vēl virkne personu un uzņēmumu ar lielu ietekmi uz pieņemamajiem lēmumiem, piemēram, *Parex* banka un tās akcionāri, farmācijas jomas uzņēmēji. Diemžēl šāds pētījums vairs nav atkārtots, var tikai minēt, kā situācija mainījies aizvadītajos 20 gados.

Virzība uz dalību svarīgās starptautiskās organizācijās Baltijā radīja cerību, ka problēmas pakāpeniski izdosies novērst un aizvien vairāk tuvināties Rietumeiropas, varbūt pat ziemeļvalstu standartiem.

Igaunija apzināti orientēja ekonomiku uz sadarbību ar ziemeļvalstīm un to modeļa pārņemšanu. Tikmēr Latvijā popularitāti ieguva lozungi «Latvijai ir jākļūst par tiltu starp Rietumiem un Austrumiem», «Latvija ir tuvāk par Šveici». Un tie nebija lozungi vien, jo lielais cittautiešu īpatsvars noteica plašus kontaktus ar NVS valstīm,

2020. gadā Latvijā dzīvoja 40 tūkstoši, Igaunijā pat 84 tūkstoši, toties Lietuvā tikai 12 tūkstoši Krievijas pilsoņu

kur bija iespējams labi nopelnīt uz cenu arbitražas un finanšu sistēmas atšķirību rēķina.

Spilgts piemērs šādai pieejai ir Latvijas banku sistēmas attīstība 90. gados. Balstoties uz gandrīz libertārisko Latvijas Bankas vadības nostāju, komercbankas auga kā sēnes pēc lietus. To skaits sasniedza pat 62 (Lietuvā nepārsniedza 26, bet Igaunijā 22). 1998. gadā tas saruka līdz 27, kamēr Lietuvā palika 10, Igaunijā – sešas bankas.²⁸ Vairāku banku īpašnieki un vadītāji Latvijā bija ar kriminālu pagātni.

Pieredze un zināšanas komercbanku uzraudzībā nebija nevienai no Baltijas valstīm, taču tieši Latvijā tam izrādījās vispostošākās sekas. Igaunijas izlēmīgi atrisinātā 1992.–1994. gada banku krīzē zaudējumi bija 1,6% no IKP, Lietuvai 1995.–1996. gadā 2,9%. Igaunijai nopietnas banku krīzes pēc tam vairs nav bijušas. Toties Latvijai zaudējumi 1995.–1996. gada banku krīzē sasniedza 3%, bet 2008.–2012. gadā pat 3,9% no IKP.²⁹

Krievijas parāda krīzes laikā 1998. gadā Latvijas bankām bija vislielākā ekspozīcija pret Krievijas vērtspapīriem, sasniedzot 8% no visiem banku aktīviem. Lietuvas banku ekspozīcija bija tikai 1,4%, bet Igaunijas – 0,1%. Vēl sekoja arī *Latvijas Krājbankas* krahs 2011. gadā (zaudējumi ap 2% no IKP) un beidzot arī *ABLV Bank* slēgšana 2018. gadā, ko izraisīja ASV Finanšu departamenta paziņojums par šīs bankas dalību naudas atmazgāšanas shēmās.

Latvijas neveiksmes daudzkārt tiek skaidrotas ar to, ka vara netika pilnīgi attīrīta no Komunistiskās partijas nomenklatūras pārstāvjiem. Taču šajā ziņā abas pārējās Baltijas valstis daudz neatšķiras no Latvijas. Turklāt Lietuvā varu pēc neatkarības atgūšanas partijas nomenklatūra saglabāja krietni lielākā mērā.

Iespējams, būtiskāk ir tas, ka Igaunijā un Latvijā ievērojami iedzīvotāju daļu joprojām veido cilvēki, kuri 30 gadu laikā tā arī nav naturalizējušies. Turklāt 2020. gadā Latvijā dzīvoja 40 tūkstoši, Igaunijā pat 84 tūkstoši, toties Lietuvā tikai 12 tūkstoši Krievijas pilsoņu.

Ņemot vērā sabiedrības struktūru, Lietuvas politikā partiju šķelšanās pēc nacionālās pazīmes tikpat kā nav vērojama. Tiek uzskatīts, ka Igaunijai no tās ir izdevies lielā mērā izvairīties tāpēc, ka jau 90. gadu otrajā pusē vadošās partijas (Centra un Reformu) centās piesaistīt krievu izcelsmes politiķus un vēlētājus.³⁰

Toties Latvijai partiju šķelšanās pēc nacionālās pazīmes ilgstoši ir bijusi nopietna problēma. Etniskais balsojums Latvijā ir noteicis to, ka pārsvarā uz krievvalodīgajiem orientētas partijas³¹ 2002.–2018. gadā Saeimā ieguvušas 23–30 vietas. To noteikti sekmēja arī latviski un krieviski rakstošās preses atšķirīgais realitātes atspoguļojums un izteikti nodalītās auditorijas. Igaunijā tik strikta preses segregācija kā Latvijā nav novērota.³²

Tā kā prokrievisko partiju dalība Latvijas valdībā nav bijusi iespējama to uz Krieviju vērstās ģeopolitiskās orientācijas dēļ, tad valdību sastādīšana šajos 20 gados ir bijusi ierobežota ar atlikušajiem 70–77 deputātiem, no kuriem bija jāizveido vismaz 51 deputāta vairākums. Tas ir ierobežojis politisko konkurenci, nereti apgrūtinājis racionālu lēmumu pieņemšanu.

Tāpat Latvijai raksturīgs daudz zemāks pilsoņu iesaistīšanās līmenis politiskajā darbībā. 2009. gadā Igaunijā partiju biedri bija 4,84% no vēlētājiem, Lietuvā – 2,66%, bet Latvijā – tikai 0,74%.³³

V

Bet kas īsti liedz Latvijai daudzos rādītājos panākt labāku rezultātu? Kādi ir tās atpalcības iemesli? Vai tas, ka kopš 90. gadiem Latvijā ir dominējušas pārdales industrijas un pārāk maz ir attīstījušās radošās industrijas, kas spētu dot lielu pievienoto vērtību (Ģirts Rungainis)? Vai tas, ka Latvijas valdība nav spējusi izstrādāt un īstenot labākus valsts attīstības plānus?

Vai var piekrist dažu izteiktajiem apgalvojumiem, ka iepriekš iztirzātā Latvijas attīstība pēc neatkarības atgūšanas ir bijusi nejaušu apstākļu sakritības radīta? Bet tad būtu jāuzskata, ka šādi nejauši cilvēki nokļūva arī centrālās bankas un galveno universitāšu vadībā, kur radīja būtiskus zaudējumus banku sektorā un traucēja universitātēm iekarot pienācīgu vietu globālajos reitingos. Pārāk daudz nejaušību, kā izrādās, parasti ir vienkāršas likumsakarības.

Pētnieki Ole Nergords un Anatols Līvens jau 90. gados norādījuši, ka latviešu nacionālā identitāte ir vājāk attīstīta nekā igauņiem.³⁴ Tādējādi Igaunijas elitei bijusi lielāka lojalitāte pret valsti un cenšanās kopēja labuma dēļ. Citi atzīmējuši latviešu daudz mazāku līdzdalību republikas pārvaldīšanā padomju okupācijas laikos, kas varēja ietekmēt zināšanas un vadības prasmes kritiskajā pārejas posmā. Galu galā, akadēmiskajā vidē dominē secinājums, ka «postpadomju tautu gadījumā daudzi to identitātes aspekti izveidojušies padomju periodā, nevis brīnumainā kārtā atmodušies 20. gadsimta 80. gadu beigās».³⁵

Tāpēc pamatoti būs apgalvot, ka okupācijas gados tieši latviešu identitāte un kopējā kultūras izpratne deformēta vislielākajā mērā. Ar to es saprotu arī uzņēmējdarbības, valsts pārvaldes, savstarpējo attiecību, galu galā, autovadīšanas kultūru.

Neatkarības atgūšanas eiforijā šķita, ka okupācijas sekas varēs ātri pārvarēt, tomēr Latvijā nepārprotami nākas saskarties ar divkopienu valsts izpausmēm. Mijiedarbībā tās nosaka vektoru, kurš virza valsts attīstību. Diemžēl izskatās, ka pašlaik šis vektors Baltijas konkurencē nav Latvijai labvēlīgs.

Jau agrāk, bet īpaši kopš Krievijas agresijas

Vai īstais risinājums ir būtiska izglītības sistēmas pārveide?

pret Ukrainu, ticis apgalvots, ka integrācijas politika Latvijā nav bijusi sekmīga. Bet vai tā vispār varēja būt sekmīga, ja integrējamie tai pretojas, dzīvo citas valsts informatīvajā telpā un kultūrā? Tomēr, kaut arī īgaunī līdz šim nav integrējuši skolas, tas viņiem nav traucējis sasniegt ievērojami vairāk nekā mums.

Manuprāt, galvenais traucēklis Latvijas attīstības ceļā ir okupācijas laikā deformētā sabiedrības kultūra, kuru 30 neatkarības gados tā arī nav izdevies pilnībā modernizēt un pietiekami pietuvināt brīvās pasaules standartiem. Tā traucē pieņemt optimālus lēmumus, lai cik augstās domās par sevi un labi izglītoti būtu lēmumu pieņēmēji. Tāpēc uz straujiem panākumiem tuvākajā nākotnē ir grūti cerēt. Lai kā politiķi, aktivisti, uzņēmēji, citi elites pārstāvji censtos sasniegt vairāk, viņi neizbēgami atdursies pret kultūras ierobežojumiem. Tas nenozīmē, ka netiks sasniegts nekas, bet mazāk nekā attīstībai labvēlīgākās sabiedrībās.

Vai īstais risinājums ir būtiska izglītības sistēmas pārveide, kurā vairs nepastāvētu satura, valodas atšķirības un sašķelātība? Skaidra valsts nostāja vērtību un komunikācijas jautājumos, iedibinot un uzturot civilizētai valstij atbilstošu kultūru dažādās jomās: uzņēmējdarbībā, cilvēku, uzņēmumu un valsts attiecībās?

Pastāvošā sabiedrības struktūra un tās iedibinātā kultūra tam pretosies. Tomēr bez šīm pārmaiņām nebūs iespējama ilgtspējīga Latvijas attīstība. ■

¹ Pilns esejas teksts lasāms un lejupielādējams šeit: <https://www.ekonomisti.lv/2023/02/10/edmundakrastina-eseja-kapec-latvija-nevar-labak/>

² Pasaules Banka kopš 2020. gada pie augsta ienākumu līmeņa valstīm pieskaita tās, kurās IKP uz iedzīvotāju pārsniedz 12 535 ASV dolārus.

³ Īgauniju un Vidzemi pievienoja Krievijai 1721. gadā, bet Kurzemi 1795. gadā pēc Polijas trešās dalīšanas.

⁴ Marģeris Skujenieks. *Latvija 1918.—1928. gados*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1928. 3. lpp.

⁵ Arnolds Aizsilnieks. *Latvijas saimniecības vēsture 1914—1945*. Stokholma: *Daugava*, 1976. 605. lpp.

⁶ Joan N. Roses, Nikolaus Wolf. *Aggregate growth, 1913—1950*. In: edited by Stephen Broadberry and Kevin H. O'Rourke. *The Cambridge economic history of modern Europe*. Volume 2. New York: Cambridge University Press, 2011. Pp. 182—207. Šeit 190. lpp.

⁷ Aprēķinos izmantoti 1990. gada starptautiskie ASV dolāri. Skatīt: Angus Maddison. *The World Economy: Historical statistics*. OECD, 2003.

⁸ Melissa Jane Taylor. 'Raging Rumors' *American Diplomats Reportage from Latvia and Estonia, 1938—1940*. *The International History Review*, 40:1, 2018. 155—176. Šeit 157. lpp.

⁹ *Human Development Index (HDI)*. Pieejams: <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI> (skatīts 1.11.2022.).

¹⁰ To veic OECD, pārbaudot 15 gadu vecus skolēnu zināšanas. Šo vērtējumu saīsināti dēvē par PISA, pēdējo reizi Baltijā tas veikts 2018. gadā.

¹¹ Pārsniedz kaimiņvalstu un OECD vidējo rādījumu par 10 procentpunktiem.

¹² Arnis Sauka, Tālis Putniņš. *Ēnu ekonomikas indekss Baltijas valstīs 2009.—2020. gadā*. 2021. Pieejams: https://www.sseriga.edu/sites/default/files/2021-06/SSERiga_Enu_ekonomikas_indekss_2009-2020_1.pdf (skatīts 3.11.2022.).

¹³ Īgaunijai tas ir nepieredzēti augsts līmenis, jo iepriekšējos gados tas svārstījies 3—5,8% robežās.

¹⁴ Lietuvai šis līmenis iepriekšējos gados sasniedzis pat 13,8%, taču pēdējos divos gados vērojams straujš kritums.

¹⁵ Oļegs Krasnopjorovs. *Kā Rīgai panākt Viļņu, Tallinu un Ziemeļeiropu?* 2022. <https://www.makroekonomika.lv/ka-rigai-panakt-vilnu-tallinu-un-ziemeleiropu-laikssecinajumiem> (skatīts 24.11.2022.).

¹⁶ Šī organizācija jau kopš 20. gadsimta 80. gadiem veic aptaujas daudzās pasaules valstīs, uzdodot cilvēkiem jautājumus par dažādām sabiedrību raksturojošām tēmām, arī jautājot, vai viņi jūtas laimīgi.

¹⁷ Izskanējuši apgalvojumi, ka Latvijā bija palikusi tikai puse augstāko izglītību ieguvušo.

¹⁸ Romuald Misiunas, Rein Taagepera. *The Baltic States. Years of Dependence 1940—1990*. London: Hurst & Company, 1993. 354. lpp.

¹⁹ Elena Zubkova. *Pribaltika i Kremļ': 1940—1953*. Maskava: *Rossijskaja političeskaja enciklopedija*, 2008. 146. lpp.

²⁰ Edmunds Krastiņš. *Kuģniecība Latvijā*. Rīga, 2019. 207. lpp.

²¹ Romuald Misiunas, Rein Taagepera. *The Baltic States*. 206. lpp.

²² Martin Mendelski. *The EU's rule of law promotion in post-Soviet Europe: what explains the divergence between Baltic States and EaP countries? Eastern Journal of European Studies*, 7 (2), 2016. 111—144. Šeit 132. lpp.

²³ Mel Huang. *Wannabe Oligarchs: Tycoons & Influence in the Baltic States*. ETH Zurich, Conflict Studies Research Centre, 2002. 3.—4. lpp.

²⁴ Šajā laikā viņš īsu brīdi no 1992. gada 12. decembra līdz 1993. gada 10. martam bija Lietuvas premjerministrs.

²⁵ Mel Huang. *Wannabe Oligarchs*. 5.—6. lpp.

²⁶ Oriģinālā: *State capture*.

²⁷ Bieži pie tiem pieskaita arī daudzpartiju dibinātāju Aināru Šleseru.

²⁸ Helena Tang, Edda Zoli, Irina Klytchnikova. *Banking Crises in Transition Economies*. *The World Bank*, 2000. 5.—6. lpp.

²⁹ Luc Laeven, Fabian Valencia. *Systemic Banking Crises Revisited*. IMF, 2018. 35.—36. lpp.

³⁰ Dovile Budryte. *Taming Nationalism? Political Community Building in the Post-Soviet Baltic States*. Aldershot: Ashgate, 2005. 77. lpp.

³¹ *Saskaņa, Saskaņas centrs, Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā*, Tautas saskaņas partija.

³² Daunis Auers. *Comparative politics and government of the Baltics*. Palgrave Macmillan, 2015. 52.—53. lpp.

³³ Tonis Saarts. *Comparative Party System Analysis in Central and Eastern Europe: The Case of the Baltic States*. *Studies of Transition States and Societies*, 3, 2011. Pp. 83—104. Šeit 98. lpp.

³⁴ Li Bennich-Björkman. *State capture in the Baltics: Identity, International Role Models and Network Formation*. No: *The Baltic Sea Region*. Witold Maciejewski (editor). Uppsala: Baltic University Press, 2002. Pp. 345—369. Šeit 351. lpp.

³⁵ Dovile Budryte. *Taming Nationalism? Political Community Building in the Post-Soviet Baltic States*. Aldershot: Ashgate, 2005. 23. lpp.

Inese Dreimane

Nepabeigtais saraksts

Pirmo padomju represiju īstenotāju vārdi ved uz pagātnē neizzināto

Inese Dreimane ir vēsturniece un rakstniece. Pētniecības tēmas saistītas ar komunistiskās okupācijas periodu Latvijā. Zinātnisku publikāciju un romāna *Vēstule ar pielikumu* (2019) autore.

Gandrīz desmit gadus turpinās izpēte, kurā tiek apzināti un identificēti 1940.–1941. gadā Latvijas teritorijā strādājušie Latvijas PSR Iekšlietu tautas komisariāta Valsts drošības pārvaldes (*NKVD UGB*) un Valsts drošības tautas komisariāta (*NKGB*) jeb čekas darbinieki. Darbs gan vēl nav pabeigts, jo tēmu pēta tikai viens cilvēks, proti, šī raksta autore (pirms vairākiem gadiem apzinājusi arī 99 Latvijas iedzīvotājus – komunistiskā terora upurus, kurus 1941. gadā čekisti nošāva un apraka Rīgas Centrālcietumā).

Rakstā atklāts pētniecības process un apraksti līdzšinējās izpētes rezultāti. Tie apgāj publiskajā vidē nereti vieglu roku bārstītos apgalvojumus, ka Latvijā komunistiskā okupācijas režīma represīvās struktūras netiek pētītas un nav zināmi tajās strādājušo personu vārdi, ka ir represēto saraksti, bet nav represētāju saraksta.

Situācija tomēr nav tik bezcerīga. Sāksim ar to, ko izdevies noskaidrot: 1940. gada novembrī Rīgā un tās apriņķī strādāja 248 čekisti, bet visa pirmā komunistiskās okupācijas gada laikā viņu kop skaits bija 507, no tiem 259 darbojās Latvijas apriņķu čekas daļās un nodaļās.

Uzvārds — pirmais pavediens

Iespējas iegūt informāciju par Latvijas teritorijā strādājušiem PSRS represīvās sistēmas darbiniekiem ir salīdzinoši lielas, tikai darbs ir laikietilpīgs un piņķerīgs. Ir ļoti maz konkrētu, uzreiz izmantojamu sarakstu vai tamlīdzīgu dokumentu ar vārdiem, uzvārdiem, amatiem, nav uzreiz skaidrs arī konkrēto personu skaits, kam dokumentos jāden pēdas.

Viens šāds gandrīz ideāls dokuments glabājas Latvijas Okupācijas muzeja krājumā, un tā ir LPSR *NKVD* valsts drošības pārvaldes (*UGB*) darbinie-

ku adrešu un telefonu grāmata.¹ Tā sastāv no 11 mašīnraksta lappusēm krievu valodā un attiecināma uz situāciju Rīgā un tās apriņķī 1940. gada novembra sākumā. Tobrīd čekā strādājuši 248 cilvēki, ieskaitot izmeklētājus, operpilnvarotos, kā arī administratīvos un tehniskos darbiniekus. Tādējādi parādās vismaz viens konkrēts skaitlis.

Diemžēl sarakstā minēti vienīgi uzvārdi. Protams, atpazīt Noviku un Šustinu nav nekādu problēmu, bet ko darīt ar divām Grigorjevām, trim Rozentāliem un vēl vairāk nekā 200 īsti neko neizsakošiem uzvārdiem? Kā dabūt čekista uzvārdam klāt arī vārdu, tēva vārdu un pat dzimšanas gadu?

Sarakstā norādīts arī katra darbinieka amats, darba kabinets, mājas adrese un pat tālruņa numurs. Zvanīt nav vērts, taču adrese ir ļoti vērtīga – Latvijas Valsts vēstures arhīva 2942. fondā glabājas Rīgas un tās apriņķa māju grāmatas. Protams, ir adreses, kuru mājas grāmata nav saglabājusies. Šā iemesla dēļ, piemēram, nav iespējams iegūt ziņas par Rīgā, Ganu ielā 3, dzīvojušajiem 17 autotransporta daļas darbiniekiem un šoferiem. Žēl kaut vai tāpēc, ka čekas šoferis ar uzvārdu Džonsons bieži vis nebūs sastopams. Līdzīgi ir ar Strēlnieku ielu 9, Brīvības ielu 32, Brīvības ielu 38, K. Barona ielu 3, Baznīcas ielu 7 un Tērbatas ielu 17.

Astoņu čekistu gadījumā dzīvesvietas adrese sarakstā nebija norādīta, vai arī lappuses apakšdaļa noplēsta, rakstītais pārāk nodilis un neizlasāms. Savukārt čekisti Davidovičs, viens no diviem Gavriloviem, Melkers, Parfenovičs un Vladimirovs mājas grāmatās nebija reģistrēti.

Paralēli apstiprinājumam, ka konkrēta persona dzīvojusi konkrētā ielā, namā un dzīvoklī, mājas grāmata sniedz ziņas arī par dzimšanas gadu un vietu, nodarbošanos, iepriekšējo un nākamo adresi. Tā var noskaidrot, vai čekas darbinieks bija Latvijas pilsonis, vai arī okupācijas laikā ieradies no PSRS.

Reizēm mājas grāmatās atrodami čekas darbinieki, kuru vārdi nav minēti telefonu grāmatā. Pārsvārā tie ierašanās Latvijā vai sākuši darbu čekā pēc 1940. gada novembra. Šāds ir Mihaila Vasiljeviča Afoņina (1918–1941) gadījums. J. Alunāna ielā 2a-8 viņš reģistrēts 1941. gada 26. martā, amats – «sarkanarmietis». ² Kā var zināt, ka darišana ar čekistu? Atbilde sekos vēlāk.

Tieši mājas grāmata ļāva noskaidrot kaut ko vairāk par vienu no trim Rozentāliem. Sarakstā visi uzvārdi bija rakstīti krievu valodā – *Розенталь*, amats norādīts saīsināti. Uzņemoties pilnu atbildību, varu teikt, ka Stabu ielā 13-4 dzīvoja LPSR *NKVD UGB* 2. daļas 2. nodaļas priekšniece Hanna Hašja Jakova meita Rozentāle (1908–1996).³

Līdz šim esmu pārbaudījis 115 čekistu adreses no 248, un liela darba daļa vēl priekšā.

Viltotās latviskās identitātes

Nākamais informācijas avots, ko izmantoju čekistu identificēšanai, ir Latvijas Valsts arhīva (LVA) 1986. fonda izmeklēšanas lietas, kuras čeka sāka

- 6 -
СЛЕДСТВЕННАЯ ЧАСТЬ.

№ кон- наты	ДОЛЖНОСТЬ	ФАМИЛИЯ	№ гор. тел.	№ ВНУТР. тел.	ДОМАШНИЙ АДРЕС.	№ домашн. тел.	
504	Начальн. следчасти	КРОМС	96562	✓	Валденара 23 - 28		
507	Зам. Нач.	"	КАРШЕНКО	98448	✓	Шарлотес ул. 39-II	
537	Пом. Нач.	"	РУДНИКОВ	94144		Валденара ул. 23-28	
	"	"	СУЖОВ			Валденара ул. 33 - 8	
	Ст. Следователь	В А М Ж А		✓	Шарлотинская 28-15		
527	"	"	ДОНКИН		✓	Валденара ул. 77 - 6	91083
	"	"	БРЦЕВ			Кр. Барона ул. 3 - 4	
538	"	"	ПЕНЬКОНОВ	94221	40	Валденара 23 - 8	
503	"	"	РЕБАКОВ			Бривибас ул. 93 - 33	
534	"	"	САВЕНКО	94380	95	Бривибас ул. 93 - 31	
541	Следователь	АНДРЕЕНКО				Стрелниеку ул. 1 - 8	
502	"	"	БРУСАС	97346		Валденара ул. 37 - 28	
	"	"	ГРИШЕВОЙ			Бривибас ул. 93 - 24	
536	"	"	ДУЦЛЕВСКИЙ			Бривибас ул. 93 - 24	
501	"	"	Л Н В С	97346		Тербатес ул. 45-а- I	96394
528	"	"	ПОМАСКОВ			Стрелниеку 9 - 8	
	"	"	СЕРГИНЬИ			Лауку ул. 3 - 64	
535	"	"	ВУЛПОВ			Бривибас ул. 64/66 кв. 17	29930
533	Мл. следователь	КИЦБУЛЬ				Кр. Барона ул. 52-10	98712
539	"	"	РЕБЕВСКИС	97062		Бривибас ул. 93 - 31	
506	Переводч. - след.	ИВАНОВ К.	96268			Блаумана ул. 7, кв. 4	24615
506	Переводчик	МАКЕДОНСКИЙ	"			Кокнесес ул. 27 - 1	
505	Секретарь	БЕРКОЖКАЯ	96562			Шарлотинская ул. 39 кв. 23	98770
530	Машин. - стенограф.	ЗАХАРОВА	97175			Альбертовская II-22	61940
530	Машинистка	БОЛОТНИКОВА	"			Альбертовская II-14а	61374
530	"	Ц И Р Ш А	"			Ганибу дамба 3 - 12	

7-е ОТДЕЛЕНИЕ УГБ

301	Нач. отделен.	Р И Ж К О В	94019	✓	Елизаветинская 45/47 кв. 1	22983
303	Оперуполномоч.	В И Д С	95202		Красноармейская 28 кв. 46	95904
302	"	МЕДВЕДЕВ			Елизаветинская 91/93 кв. 4	
302	Ст. инсп. моб.	МЕДВЕДЕЧЕНКО	95202		Меда-парк, Ул. Берну-Дарва, д. 13, кв. 2	56137

LPSR NKVD valsts drošības pārvaldes (UGB) darbinieku adresū un telefonu grāmata, 6. lappuse. (Latvijas Okupācijas muzeja krājums, inventāra nr. 600/537/6)

1940.—1941. gadā. Pēc šābriža datiem, to kopskaits ir ap 4000, un ap 900 esmu izskatījusi. Lietās atrodami čekas darbinieku amati un pašrocīgi paraksti, līdzās uzvārdam tajos reizēm ir arī vārda pirmais burts. Tur var atrast arī čekistu savstarpējo korespondenci, kurā pavisam nejauši var būt arī pilni vārdi un tēvavārdi. Piemēram, 1940. gada rudenī arestētais Boruhs Dolgicers 1957. gadā rehabilitācijas lūgumā rakstīja, ka izmeklētājs Pešehonovs viņam pratināšanas laikā salauzis žokli. Un iekšējā sarakstē, kāda čekā notikusi saistībā ar šo lūgumu, atklājas, ka runa ir par valsts drošības apakšpulkvedi Fotiju Vasiljeviču Pešehonovu (1913—1968). 1940. gadā viņš gan bija tikai seržants.⁴

Te arī solitā atbilde par minēto Mihailu Afoņinu. Šķirstot 1999. gadā izdoto politiski tiesāto personu rādītāju *No NKVD līdz KGB*, uzdūros tādām pašām vārdam un dzimšanas gadam. Izrādījās, ka 1941. gada 10. jūlijā kaut kur starp Novgorodu un Ļeņingradu Mihails Afoņins dzērumā nošāvis čekistu Vasiljevu un čekas šoferi Bohanu, jo noturējis tos par vācu diversantiem. Lietā bija pietiekami

daudz norāžu uz to, ka šis un J. Alunāna ielā dzīvojušais Afoņins ir viena un tā pati persona. 15. jūlijā viņam piespriests nāves sods nošaujot, un nākamajā dienā spriedums izpildīts.⁵

Izmeklēšanas lietas palīdzēja atklāt vēl kādu interesantu detaļu — čekas darbinieku viltotās identitātes, it īpaši okupācijas sākumposmā. Vairākās mājas grāmatās adresē, kurā būtu jādzīvo no PSRS atbraukušam cilvēkam, 1940. gada vasarā reģistrēts Latvijas pilsonis, pārsvarā no provinces, ierēdnis vai kalpotājs, kuram pase izdota Rīgas prefektūrā 1940. gada jūlija beigās. Vārdi un uzvārdi parasti bija divu veidu: 1) maksimāli pietuvināti personas istajam uzvārdam un tādi, lai tos viegli izrunāt cilvēkam, kurš neprot latviešu valodu; 2) atšķirīgi no istā uzvārda, taču joprojām viegli izrunājami cilvēkam, kurš neprot latviešu valodu. Viltotās identitātes bija tikai un vienīgi no PSRS iebraukušajiem čekas darbiniekiem. Neviens vietējais, pat gribēdams, pie tādas tikt nevarēja.

Piemēram, Tallinas ielā 15-4 dzīvoja Vikentijs Šipas, kurš patiesībā bija LPSR NKVD UGB kadru daļas priekšnieks Semjons Grigorjevičs Šipačovs (1902—?). Blakus dzīvokli nr. 5 iemītinājās autotransporta daļas priekšnieks A. Ivanovs jeb Aleksandrs Ivanāns.⁶ Minētajam Fotijam Pešehonovam bija pat divas viltotas identitātes: Juris Spunde un Pēteris Vītols.⁷

Neistos vārdus čekisti izmantoja arī darbā. Nākotnes pētniekiem viņi tādējādi palīdzējuši — ja pratināšanas protokols rakstīts vai aresta lēmums parakstīts vienā un tajā pašā rokrakstā, bet ar dažādiem vārdiem, agri vai vēl rodas aizdomas, ka kaut kas tomēr nav kārtībā.

Kopumā pašlaik noskaidroti šādu LPSR čekas darbinieku vārdi un viltotās identitātes: Andrejens Ivans Trofimovičs (Pāvels Alks), Butajevs Ivans Moisejevičs (Jānis Gutajevs), Ivanovs A. (Aleksandrs Ivanāns), Jeļagins Mihails Mihailovičs (Miķelis Evalds), Kaplāns (A. Kaplis), Kļimānovs Pjotrs Vasiljevičs (Pēteris Gailis), Kudrjavcevs Mihails Flegontovičs (Krūmiņš), Lobanovs Vasilijs Tihonovičs (Ernests Jaunais), Ļebedinskis Pāvels Mihailovičs (Pauls Liberis), Magidins Aleksandrs Īzakovičs (Bernards Magins), Pešehonovs Fotijs Vasiljevičs (Pēteris Vītols, Juris Spunde), Rozentāls Kārlis Leopoldovičs (Kārlis Kārklīņš), Ružņikovs Aleksandrs Gavrilovičs (Aleksandrs Rudums), Suhovs Sergejs Afanasjevičs (A. Siliņš), Šipačovs Semjons Grigorjevičs (Vikentijs Šipas), Šustins Semjons Matvejevičs (Adolfs Vegers), Zabeļins Aleksandrs Iļjičs (A. Zobļinskis, Zabļinskis, Zjabļinskis).⁸

Strādājot tieši ar izmeklēšanas lietām, ir veidojies Latvijas apriņķu daļu un nodaļu 259 čekistu līdzšinējais skaits. Protams, tas ir tālu no ideālā, jo darāmā vēl daudz. Jēkabpils apriņķa daļā noteikti strādāja ne tikai divi cilvēki, bet pagaidām citus noskaidrot nav izdevies. Meklējot čekas reģionālo kontingentu, izmeklēšanas lietas vismaz pagaidām ir pamata resurss.

Visu veidu bijušie — pirmskara pagrīdnieki, čekisti, miliči, «istrebiķeļi», sarkanie diversanti — atkal parādījās publiskajā aprītē

Vēl aprīņu čekistu meklēšanā noderīgs ir LVVA 1308. fonds, kurā apkopoti 1941. gada tautas skaitīšanas dati. Dažs labs čekists vēl norādīts agrākajā dzīvesvietā, kaut arī jau paspējis aizbēgt vai pat nonākt apcietinājumā.

Čekistu personību un biogrāfiju tālākai noskaidrošanai un precizēšanai ļoti vērtīgs ir publiski pieejamais Latvijas Nacionālās bibliotēkas periodisko izdevumu kolekcija *Periodika.lv*. Pagājušā gadsimta 20.—30. gadu laikrakstos regulāri tika ziņots par nākamo čekistu — tobrīd nelegālās kompartijas un komjaunatnes darboņu — arestiem un tiesas prāvām. Sākot no 60. gadu vidus, visu veidu bijušie — pirmskara pagrīdnieki, čekisti, miliči, «istrebiķeļi», sarkanie diversanti — atkal parādījās publiskajā aprītē. Viņus intervēja preses izdevumi, arī viņi paši sūtīja redakcijām varoņgaitu apcerējumus. Tieši tā atradu ziņas par LPSR NKVD/NKGB Valmieras aprīņa daļas darbinieku Hermani Pēci (1907—1942), kurš nacistu okupācijas laikā uzradās Latvijā kā sarkanais diversants, taču diezgan ātri tika noķerts un likvidēts.⁹

Noderīga informācija rodama dažādos atmiņu krājumos, dokumentu publikāciju apkopojumos u. tml., kas izdoti pēckara gados. Līdzīgi kā laikrakstos, tajos publicēti ne tikai fakti, bet arī čekistu fotogrāfijas. Daudzus foto var atrast LVVA 2996. fondā — pasu lietās.

Arī internetā ir pieejami dažādi resursi, tiesa, pārsvarā krievu valodā, kuros var iegūt ziņas par čekas darbiniekiem.

No LVVA 3237. fondā atrodamajām Rīgas Centrālcietuma ieslodzīto personas lietām iespējams uzzināt, ka, piemēram, nākamajam LPSR NKVD UGB 3. daļas operpilnvarotā palīgam Jānim Nācunam (1904—?), atrodoties cietumā 1935. gadā, tika ārstēts sifiliss, bet Šolomu/Salmanu Murinu (1909—1997) cietuma skolotājs vērtējis šādi: «Muriņš aprobežots židiņš, komūnismu izvēlējis par ieroci — personīgas labklājības sasniegšanai; sauss materialists un egoists; pēc būtības pašam par komūnismu maza jēga.» 1935. gada 31. janvārī Murinam bija piespriests nāves sods pakarot, bet 7. februārī to aizstāja ar 15 gadiem spaidu darbos. No cietuma Murinam bija jāiznāk 1950. gadā, taču viņš tika brīvībā jau 1940. gada 21. jūnijā un kļuva par LPSR NKVD UGB Daugavpils pilsētas daļas 2. nodaļas priekšnieku. Čekā viņš strādāja arī pēc Otrā pasaules kara. 1997. gada 14. oktobrī, sapratis, ka viņu patiešām sauks pie kriminālbildības par noziegumiem pret cilvēci, Murins padarīja sev galu.¹⁰

Iegūstot piekļuvi LR IeM Informācijas centra arhīvam, šīs tēmas pētnieks nonāk Zālamana rakstuvēs. Taču tas nav publiski pieejams resurss.

Dienesta pakāpes

Pēc Latvijas okupācijas padomju drošības dienesta iesūtītie darbinieki, maskējušies ar viltotu latvisko identitāti, pārņēma savā kontrolē Latvijas Iekšlietu ministrijas Drošības policijas departamentu. Par tā pirmo, okupantu iecelto priekš-

nieku kļuva Vikentijš Latkovskis (1899—1983). Paralēli citām nodarbēm viņš kopš 1921. gada bija PSRS izlūkdienesta aģents. Drīzumā gan viņa amatu pārņēma PSRS čekists Semjons Šustins (1908—1978), kurš maskējās par latvieti Ādolfu Vegeru. 1940. gada 30. augustā Šustins, jau ar savu īsto vārdu, oficiāli kļuva par jaunizveidotās LPSR NKVD valsts drošības pārvaldes (UGB) priekšnieku.¹¹

Tieši UGB bija tā NKVD daļa, kura veica čēkas funkcijas, un līdz šim ir izdevies saskaitīt 507 tās darbiniekus. Paralēli pastāvēja citas iekšlietu struktūras: milicija, ieslodzījuma vietu apsardze, ugunsdzēsēji u. c., bet neviena no tām nepārstāvēja čeku, pat ja uz to veidlapas bija abreviatūra NKVD.

1941. gada 3. februārī no PSRS NKVD tika atdalītas valsts drošības struktūras un radīts Valsts drošības tautas komisariāts (NKGB). Tagad čekai bija savs «kantoris». Attiecīgās izmaiņas skāra arī «brālīgās padomju» republikas, to skaitā LPSR. Par vietējās nozīmes valsts drošības tautas komisāru kļuva Semjons Šustins.

Runājot par dienesta pakāpēm čekā, jāņem vērā, ka 1940.—1941. gadā tāda varēja būt tikai personai, kura okupētajā Latvijā ieradās no PSRS. Vienīgais izņēmums attiecībā uz vietējo kontingentu, šķiet, bijis iekšlietu tautas komisārs Alfons Noviks (1908—1996), kuram 1941. gada 2. janvārī beidzot piešķirta valsts drošības vecākā majora pakāpe. Viņa vietnieks Jānis Edgars Cinis (1911—1942), kuram pēc nāves piešķirts ordenis, dokumentos minēts kā valsts drošības kapteinis, bet nav zināms, kad pakāpe piešķirta. Tas varēja būt jau kara laikā, pēc viņa mukšanas no Latvijas.¹²

Tomēr visiem no PSRS iesūtītajiem čekistiem dienesta pakāpe pat nebija zināma. Pārskatot Rīgas un Rīgas aprīņa čekas 248 darbinieku sarakstu, 1940. gada nogalē zināms tikai par 45 čekistu dienesta pakāpēm: četri kapteiņi, trīs vecākie leitnanti, 24 leitnanti, astoņi jaunākie leitnanti, seši seržanti. No tiem virsnieki ir 39.

Aprīņos situācija nebija labāka: no 259 čekas darbiniekiem 13 bija leitnanti, 13 jaunākie leitnanti un astoņi seržanti. Kopumā 34 dienesta pakāpes, no tiem tikai 26 virsnieki. Šeit atgādinu, ka aprīņu čekisti skaitīti visā 1940.—1941. gada laikā, bet Rīgā un aprīņķī statistika ir par situāciju 1940. gada nogalē. Visos gadījumos kritērijs ir tas, vai personai dokumentos dienesta pakāpe ir norādīta. Piemēram, LPSR NKVD UGB sekretariāta priekšnieks Kārlis Leopolda dēls Rozentāls (1904—1971) bija atbraucējs no Krievijas, pat ar visu segvārdu, taču dienesta pakāpe nekur nav minēta.

Latvijas pilsoņu čekistu profili

Nav noliedzams, ka 1940.—1941. gadā LPSR NKVD UGB un NKGB strādāja Latvijas pilsoņi. Taču tas nenozīmē, ka attiecīgajās struktūrās ikviens tika ņemts pretī. Neņēma pat tādus, kuri ļoti gribēja, jo PSRS čekisti pret vietējo aborigēnu pārcēšanu izturējās ar aizdomām. Rīgas iedzīvo-

Pirmajā rindā pirmais no kreisās Boļeslavs Barkāns 1940. gada jūnijā. (LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 7559. lieta)

Alma Jūlija Grieta Barkāne 1938. gadā.
(LVVA, 2996. fonds, 2. apraksts, 6985. lieta)

Fotijs Vasiljevičs Pešehonovs 20. gadsimta 40. gados.
(LVA, PA-15500. fonds, 2. apraksts, 3744. lieta)

Aleksandrs Konstantinovičs Jermolajevs 20. gadsimta 40. gados.
Foto —
Pamyat-naroda.ru

tājs Jānis Zaimanovskis (1893—1942) izrādīja vēlmi strādāt čekā, bet 1940. gada 8. oktobrī saņēma iepriekš jau minētā G. Šipačova parakstītu atteikumu pieņemšanai darbā LPSR NKVD UGB «vakanu vietu trūkuma» dēļ. Divas dienas vēlāk «vieta» atradās, tikai — kamerā, jo Zaimanovskis tika arestēts. Viņš nomira Habarovskas novada Sevvostlagā 1942. gada 16. februārī.

Galvenais pamatnoteikums nokļūšanai čekas dienestā bija politiskā uzticamība. To varēja iegūt, ja piekrita vervēšanai PSRS izlūkdienestam vai drošības iestādēm jau pirms 1940. gada, kā arī aktīvi darbojoties nelegālajā Komunistiskajā partijā vai komjaunatnē. Nonākšana Latvijas cietumā par iepriekš minētajām darbībām tika uzskatīta par priekšrocību, tiesa, ar noteikumu, ka, sēžot aiz restēm, čekas amata kandidāts nav sadarbojies ar cietuma administrāciju un izmeklētājiem.

Daži piemēri.

1. Jānis Edgars Cinis. Nelegālās Komunistiskās jaunatnes savienības (KJS) biedrs Valmieras apriņķī no 1927. līdz 1932. gadam. Nelegālās Komunistiskās partijas biedrs no 1932. gada. Atradās ieslodzījumā no 1934. līdz 1936. gadam. Pēc Latvijas okupācijas — NKVD UGB Valmieras apriņķa daļas priekšnieks, pēc tam iekšlietu tautas komisāra Alfona Novika vietnieks.

2. Gecels Donhins (1908—1972). Par nelegālu komunistisku darbību 1933. gadā piespriesti pieci gadi spaidu darbos. Pēc Latvijas okupācijas — NKVD UGB Izmeklēšanas daļas vecākais izmeklētājs.

3. Milda Duļķe (1917—1942). KJS biedre no 1936. gada. Rīgā pastāvošās Centrālās komitejas kurjere, kura piegādāja nelegālo literatūru reģionālajām organizācijām. Latvijas Komunistiskās partijas biedre no 1936. gada. Piespriesti trīs gadi un četri mēneši cietumā 1938. gadā. Pēc Latvijas okupācijas

— NKVD UGB finanšu daļas grāmatveža palīdzē.

4. Alberts Karlins (1908—1988). Par nelegālu komunistisku darbību 1931. gadā piespriesti divi gadi ieslodzījumā. Atkārtoti tiesāts 1937. gadā, piespriežot sešus gadus spaidu darbos. Pēc Latvijas okupācijas — NKVD UGB Jelgavas apriņķa daļas priekšnieks, vēlāk NKVD UGB 2. daļas 2. nodaļas operatīvais pilnvarotais.

5. Kārlis Eduards Kroms (1914—1941). Par nelegālu komunistisku darbību 1938. gadā piespriesti četri gadi un seši mēneši spaidu darbos. Pēc Latvijas okupācijas — NKVD UGB Izmeklēšanas daļas priekšnieks.

6. Hanna Hasja Rozentāle. Nelegālās Komunistiskās partijas Zemgales organizācijas propagandiste. Arestēta 1938. gadā. Pēc Latvijas okupācijas — NKVD UGB 2. daļas 2. nodaļas priekšniece.

7. Mārtiņš Arvids Rozentāls (1911—?). KJS Rīgas organizācijas biedrs no 1928. gada. Nelegāli aizbrauca uz Padomju Savienību 1932. gadā un gadu vēlāk atgriezās Latvijā. No 1934. gada bija KJS Centrālās komitejas loceklis. Tiesāts 1930. gadā, piespriesti divi gadi ieslodzījumā, bet 1936. gadā notiesāts uz sešiem gadiem. Pēc Latvijas okupācijas — NKVD UGB 3. daļas priekšnieks.

8. Aleksandrs Vamža (1902—?). Par nelegālu komunistisku darbību 1939. gadā piespriesti divi gadi pārmācības namā. Pēc Latvijas okupācijas — NKVD UGB Izmeklēšanas daļas vecākais izmeklētājs.

9. Kirils Verhovskis (1915—1942). PSRS drošības dienestu slepenais ziņotājs ar segvārdu Gaļčonok no 1936. gada. Pēc Latvijas okupācijas — A. Novika sekretārs.

10. Kārlis Arvids Eduards Vids (1907—1971). KJS Valmieras apriņķa organizācijas organizators. 1933. gadā piespriesti pieci gadi spaidu darbos. Atbrīvots 1938. gada 30. augustā. Pēc Latvijas okupācijas — NKVD UGB 7. nodaļas operpilnvarotais.¹³

Eduards Lācis
1936. gadā. (LVVA,
2996. fonds, 11. apraksts,
513. lieta)

Alma Mende
1927. gadā. (LVVA,
2996. fonds,
12. apraksts, 16666. lieta)

Jānis Mende
1927. gadā. (LVVA,
2996. fonds,
12. apraksts, 16698. lieta)

Ir grūti iztēloties, ka šie un citi ļaudis, beidzot sagaidījuši «buržuāziski plutokrātiski ulmaniskā režīma krišanu», būtu bijuši jārekrutē — jāpierunā ieņemt amatus okupācijas režīma iestādēs. Gluži pretēji! Tie bija rūdīti Latvijas valsts ienaidnieki, kuri ar patiesu sajūsmu ķērās pie darba. Kādam tā bija iespēja sprediķot kompartijas gudrības rūpnīcā vai valsts iestādē, citam — atņemt īpašumu kaimiņam vai publiski kaunināt viņa bērnu skolas priekšā par baznīcas apmeklējumu. Vēl krietns bars tā varēja atbērties Latvijas Republikas tiesībsargājošo un drošības iestāžu darbiniekiem, viņus arestējot un nolemjot fiziskai iznīcināšanai, un visplašākās iespējas pavērsās tieši čekistiem.

Lūk, ko par savu jauno darba gaitu sākumu atmiņās raksta viens no 1940.–1941. gada čekas šoferiem (viņa vārds ir zināms arī raksta autorei, taču pēc tuvinieku lūguma portālam *Delfi*, kur atmiņas tika publicētas pirmo reizi, netiek izpausts): «Vakarā [1940. gada 23. jūnijā] pie manis ar vieglo mašīnu piebrauca Arvids Rendenieks. Tas mani izsauca lielu izbrīnu. «Kur tu nēmi tādu mašīnu, laikam atnēmi kādam buržujam,» es viņam jautāju. Arvids šoreiz garās runās neielaidās un paskaidroja (..): «Tev jābrauc man tūlī līdzī un jāpārņem Politiskās pārvaldes mašīna 7 vietīgais buiķs. Jaunais Politiskās pārvaldes priekšnieks ir b. Vikentijš Latkovskis, un nevaram uzticēt Politiskās pārvaldes vecam šoferim viņu vadāt. Mašīna pašreiz atrodas pie Iekšlietu ministrijas. Tajā ir arī ieroči — divas karabīnes un automāts. Aiziešanu no vecās darba vietas tu nokārtosi pēc tam. Tagad sēdies manā mašīnā, un brauksim uz Iekšlietu ministriju.»»

Attiecīgā persona par darbību nelegālajā Komunistiskajā partijā bija divas reizes tiesāta un atradusies ieslodzījumā. Savu prieku par okupāciju sāka izpaust jau 1940. gada 17. jūnijā, Stacijas laukumā apmētājot ar akmeņiem policistus, kuri centās uzturēt kārtību, bet nākamajās dienās brīvprātīgi piedalījās dažādu demonstrāciju organizēšanā. Arī čekas šofera darbu pieņēma bez stīvēšanās vai pretī runāšanas un turpināja to pildīt līdz pat 1941. gada jūnijā beigām, kad nācās ar steigu prom no Latvijas vest iekšlietu tautas komisāru A. Noviku.¹⁴

Uzticams un ļoti aktīvs bija arī LPSR NKVD UGB Ventspils apriņķa daļas operpilnvarotais Alberts Bundulis (1909–1988), kurš tik ļoti vēlējās panākt Latvijas Politiskās pārvaldes aģenta Stepāna Grenēviča (1911–1943) arestu, ka 1940. gada 13. augustā apriņķa daļas priekšniekm pat pieprasīja veikt apcietināšanu, «jo šāda vēlēšanās ir visu mūsu revolucionāro org-ju biedru prasība. Vilcināšanās Grenēviču apcietināt org-ju biedros rada pamatotu un stipru neapmierinātību». Stepāns Grenēvičs 1943. gada 7. aprīlī nomira Komi APSR, Intlagā.¹⁵

Interesants eksemplārs bija čekas komandanta dežurējošais palīgs Eduards Lācis (1899–?). 1921. gadā notiesāts uz 15 gadiem spaidu darbos (iespējams dokumentos diemžēl nav minēts) un sēdējis cietumā līdz 1936. gadam.¹⁶ Nepārspilējot var teikt, ka dzīvi Latvijas valstī viņš tā īsti nebija re-

dzējis. Nav zināms, kādas bija viņa attiecības ar nelegālās kompartijas biedriem, atrodoties cietumā, taču kaut kādu uzticību viņš tomēr baudīja. Pretējā gadījumā čekā strādāt netiktu, it īpaši tāpēc, ka komandantūras darbinieku tiešajos pienākumos ietilpa nošauto cilvēku liķu transportēšana un aprakšana, kā arī šautuves iztīrīšana no asinīm, smadzenēm utt. Šādu pienākumu veikšanai kuru katru «labu cilvēku» nevarēja tā vienkārši paņemt un «rekrutēt», bija jābūt drošiem, ka nekas no re-dzētā un darītā netiks izplāpāts, turklāt darītājs neģībs un nedabūs infarktu.

Citi piemēri

Tallinas ielā 15-5 no 1940. gada 25. oktobra līdz 1941. gada jūnijā beigām dzīvoja, iespējams, visnezēlīgākais masu slepkava Latvijas vēsturē — čekas komandants Aleksandrs Konstantinovičs Jermolajevs (1908–?). No 1941. gada 15. janvāra līdz 25. jūnijam viņš nošāva 187 vīriešus un vienu sievieti — Kseniju Nešterovu —, visiem bija piespriests nāvessods. Šo cilvēku vārdi, aresta, tiesāšanas un nošaušanas datumi ir zināmi, tāpat aprakšanas vietas un ekshumācijas laiks.

Jermolajevam bija sieva Jevgeņija (1911–?), dēls Anatolijs (1935) un meita Jeļena (1937). No savas iepriekšējās «darbavietas» Belostokā pasaulē taisnīgākās darbaļaužu valsts čekists līdzī uz Latviju atveda mājkalpotāju Antoņinu Žitkovsku (1923–?).¹⁷

Čekā 1940.–1941. gadā bija sastopamas pat ģimenes. Autotransporta daļā par grāmatvedi strādāja Benjamiņš Laciniks (1880–?), bet viņa meita Anna (1919–?) bija lietvedības daļas vadītāja. Jau iepriekš minētā Novika sekretāra Kirila Verhovska sieva Valentīna (1919–?) bija Izmeklēšanas daļas sekretāre.¹⁸ Sievu Almu (1899–1981) darbā iekārtoja arī Madonas apriņķa nodaļas priekšnieks Jānis Mende (1903–1971).¹⁹

Alma Jūlija Grieta Barkāne (1910–1941) bija Jelgavas apriņķa daļas sekretāre, bet viņas vīrs Boļeslavs (1916–1942) — daļas priekšnieks. Tomēr 1940. gada nogalē Boļeslavam radās problēmas, viņu legāli neuzņēma kompartija, jo atklājās saistība ar arestēto Raimundu Gustavu Boču (1915–?). 1935. gadā abi bija kopā sēdējuši cietumā, kur sadraudzējās, un turpināja uzturēt kontaktus «pa partijas līniju» arī pēc atbrīvošanas. Taču Bočs bija apcietināts kā trockists — par atteikšanos savulaik pakļauties nelegālās kompartijas aģitoru diktātiem par tā dēvētajām nelegālās cīņas metodēm. Pēc okupācijas šo «grēku» viņam pieminēja.

Nav zināms, vai Boļeslavu Barkānu partijā uzņēma, bet no amata čekā gan atlaida. 1941. gadā viņš jau strādāja Šķīrotavas lokomotīvu depo par atslēdznieku. Darbu zaudēja arī Alma, taču viņai paveicās kļūt par LPSR Dzelzceļa pārvaldes kancelejas darbinieci. 26. jūnijā viņai piedzima otra meita. Kara sākumā Boļeslavs bija aizņemts, rūpējoties par padomju dzimtenes aizstāvēšanu, un pat neapciemoja sievu un jaundzimušo meitiņu,

Gecels Donhins
1924. gadā. (LVVA, 2996. fonds, 4. apraksts, 10176. lieta)

nenotika arī mēģinājums ģimeni aizvest no Latvijas. Alma nacistu okupācijas laikā 1941. gada 20. septembrī tika arestēta un 3. novembrī Rīgas Termiņcieta pakārās. Boļševlavs tika līdz Krievijai, karoja, 1942. gadā mēģināja atgriezties Latvijā sarkano diversantu grupas sastāvā, taču 15. jūlijā krita. Bērni nonāca audžuģimenēs.²⁰

Daugavpils pilsētas daļas darbinieks Vladimirs Staškevičs (1913–1943) bija klasisks muļķis ar iniciatīvu. 1943. gada vasarā, atrodoties sarkano partizānu bāzē Baltkrievijā, viņš tik ilgi krita uz nerviem brigādes komandierim Sapožņikovam, ka tas galu galā atļāva noorganizēt grupu izlūkgājienam uz Latviju. 10. augustā Staškevičs ar grupu devās ceļā, taču tajā pašā dienā Asūnes pagasta Miesnieku sādžas apkaimē tika nošauts.²¹

Nopratinot arestēto Politiskās policijas grāmatvedi, kura amatu apvienošanas kārtībā bija bijusi arī divu augstāka ranga kolēģu mīļākā, Izmeklēšanas daļas izmeklētājs valsts drošības leitnants Nikolajs Ivanovičs Gruševojs (1913–?) nez kāpēc īpaši interesējās par to, cik stundu ilguši intīmie randiņi un kāds bijis telpu iekārtojums.²² Nav zināms, ko viņš ar šo informāciju gatavojās iesākt.

Statistika

Balstoties uz manā rīcībā pašlaik esošo informāciju, 1940.–1941. gadā Rīgā un tās apriņķī no 248 darbiniekiem čekā strādāja 26 sievietes, bet apriņķos tikai deviņas no 259. Vidējais čekista vecums bija 30 gadi.

Čekisti pēc tautības Rīgā un Rīgas apriņķī 1940. gada nogalē: latvieši – 86, krievi – 128, ebreji –

21, nezināmas tautības – 13. Pavisam 248. Čekisti pēc tautības Latvijas apriņķos 1940.–1941. gadā: latvieši – 128, krievi – 103, ebreji – 8, nezināmas tautības – 20. Pavisam 259. Ar «nezināma» atzīmēti čekisti, kuru tautību, balstoties tikai uz uzvārdu, noskaidrot nevar.

Pagaidām nevar konkrēti pateikt, cik no šiem čekistiem bija Latvijas pilsoņi un cik atbraucēji no PSRS. Tomēr nebūs melots, apgalvojot, ka krievi pārsvarā bija importētie «kadri», bet latvieši – vietējie. Pēc 1937.–1938. gada masveida arestiem Padomju Savienībā mazākumtautību, tajā skaitā latviešu, čekas darbinieku vispār vairs daudz nebija palicis. Ebreji vairāk vai mazāk līdzīgās daļās iekļaujas abās kategorijās.

Tēmas izpēte vēl nav pabeigta. Ir pietiekami daudz 1940.–1941. gada čekistu, kuriem labākajā gadījumā zināms uzvārds un potenciālā dzīvesvietas adrese, bet par čekistiem, kas čekā darbojās Latvijas apriņķos, pagaidām nav pat šādas informācijas. Tikpat kā nemaz nav pētīti laikā no 1944. gada rudens līdz 1991. gadam Latvijas teritorijā strādājušie čekas darbinieki. Pamatinformāciju varētu iegūt, izskatot apmēram 40 000 izmeklēšanas lietu. Varētu būt ļoti interesanti, it īpaši «kadru nomaigās» apmēri un iemesli Latvijas nacionālo partizānu kara gados.

Bez konkrētiem faktiem nekad nebūs iespējams objektīvi vērtēt savulaik notikušo. Turpinās plaukt mīti par «kaimiņiem – sarakstu sastādītājiem», «vietējiem perptratoriem» un ebreju skaita domīnēšanu čekā.

Darāmā netrūkst. Vēsturnieku trūkst. ■

Izmantotie avoti un literatūra

Latvijas Valsts arhīva un Latvijas Valsts vēstures arhīva materiāli.

LR IeM Informācijas centra arhīvs un LR Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamenta arhīvs.

Atmiņas.

Latvijas Okupācijas muzeja krājums.

Vidiena liesmo: atmiņu krājums par LKP un LKJS vidienas apgabala organizācijas darbu 1920–1940. Rīga: Liesma, 1966.

Ienaidnieka aizmugurē. Okupētās Latvijas koncentrācijas nometņu un cietumu politiski ieslodzīto, Latvijas partizānu un frontes izlūku vēstules Lielā Tēvijas kara laikā. Rīga: Zinātne, 1987.

В. Никонов. *Резекне перед третьим пришествием.* Резекне: Latgales Druka, 2018.

Periodikas materiāli un interneta resursi.

¹ Latvijas Okupācijas muzeja krājums, inventāra nr.6 00/537/1-11.

² LVVA, 2942. fonds, 1. apraksts, 399. lieta.

³ Turpat, 12721. lieta.

⁴ LVA, 1986. fonds, 2. apraksts, P-4467. lieta.

⁵ Turpat, 1. apraksts, 39572. lieta.

⁶ LVVA, 2942. fonds, 1. apraksts, 13494. lieta.

⁷ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 30673. lieta;

LVVA, 2942. fonds, 1. apraksts, 14350. lieta.

⁸ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 7324., 7409., 7564., 7582., 7751., 7788., 25860., 30673., 39519., 42778. lieta; turpat,

2. apraksts, P-1537., P-2145., P-10635. lieta; LVVA, 2942. fonds, 1. apraksts, 182., 399., 470., 474., 5094., 9466., 13494. 14350., 14368. lieta; LR IeM Informācijas centra arhīvs, 2715. lieta *Karakana Ivana Ivana d. personas lieta*, 4434. lieta *Verhovska Kirila Andreja d. personas lieta*; В. Никонов.

Резекне перед третьим пришествием, Резекне: Latgales Druka, 2018.

333.—331. lpp.; A. Turlais.

Ar garaspēku pret svešu varasspēku. Latvijas Vēstnesis, 2.11.2000., nr. 390.

⁹ *Drosmīgo vārdi. Liesma*, 3.07.71., nr. 105.

¹⁰ LVVA, 3227. fonds, 1. apraksts, 8339., 8348., 8349. lieta; <https://latgalesdati.du.lv/persona/9240>

¹¹ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 7753. lieta; turpat, 2. apraksts, P-10635. lieta; LR IeM Informācijas centra arhīvs, 4434. lieta *Verhovska Kirila Andreja d. personas lieta*; Bijušā čekas šofera atmiņas; https://lv.wikipedia.org/wiki/Андреевич;http://vikentijis_Latkovskis

¹² https://ru.wikipedia.org/wiki/Новикс_Альффонс_Андреевич;http://podvignaroda.ru/?#id=6023805&tab=navDetailManAward

¹³ LVA, 1986. f., 2. apr.; P-10555. lieta; LVVA, 3273. f., 1. apr., 10770. lieta; LR IeM Informācijas centra arhīvs, 4434. lieta *Verhovska Kirila Andreja d. personas lieta*;

Vidiena liesmo: atmiņu krājums par LKP un

LKJS vidienas apgabala organizācijas darbu 1920–1940. Rīga: Liesma, 1966. 331 lpp.; *Notiesāti komunisti. Latvijas kareivis*, 19.08.33., nr. 184; *Komūnisma «padziļinātāji» nodoti prokuroram. Jaunākās Ziņas*, 14.02.38., nr. 231; *Ar precību sludinājumiem izziņo nelegālas sanāksmes. Rīts*, 14.12.38., nr. 345; *Noteesati «komunisti». Lauku Darbs*, 18.12.30., nr. 325; *Sodīti par pretvalstistku darbību. Jaunākās Ziņas*, 22.04.37., nr. 89; *Komunistiem piespriesti spaidu darbi. Brīvā Zeme*, 20.09.38., nr. 222.; *Spaidu darbi komunistiem. Brīvā Zeme*, 20.07.39., nr. 160; J. Rasa. *Uzticība piemiņai. Padomju Jaunatne*, 1.07.73., nr. 128.

¹⁴ Bijušā čekas šofera atmiņas.

¹⁵ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 38100. lieta.

¹⁶ LVVA, 2996. fonds, 11. apraksts, 513. lieta.

¹⁷ Turpat, 2942. fonds, 1. apraksts, 13494. lieta.

¹⁸ Latvijas Okupācijas muzeja krājums, inventāra

nr. 600/537/1-11; LVVA, 2942. fonds, 1. apraksts, 473. un 13383. lieta.

¹⁹ *Ciemos pie Martas Mendes mātes. Liesma*, 5.11.63., nr. 133.; *Rakstnieks un Konstitūcija. Liesma*, 28.11.73., nr. 188; *Alma Mende. Rīgas Balss*, 16.05.81., nr. 112.

²⁰ LVA, 1986. fonds, 2. apraksts, P-2825. lieta; LR Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamenta arhīvs, 20262. grāmata, ieraksts nr. 3037; *Ienaidnieka aizmugurē. Okupētās Latvijas koncentrācijas nometņu un cietumu politiski ieslodzīto, Latvijas partizānu un frontes izlūku vēstules Lielā Tēvijas kara laikā.* Rīga: Zinātne, 1987. 137.—139. lpp.

²¹ Bijušā čekas šofera atmiņas; *Ienaidnieka aizmugurē. Okupētās Latvijas koncentrācijas nometņu un cietumu politiski ieslodzīto, Latvijas partizānu un frontes izlūku vēstules Lielā Tēvijas kara laikā.* Rīga: Zinātne, 1987. 98.—99. lpp.

²² LVA, 1986. fonds, 2. apraksts, P-7018. lieta.

Sarma Kļaviņa

Esība un sūtība

Jānis Endzelīns ielika pamatus baltistikai un atstāja mantojumā vienotu latviešu literāro valodu

Sarma Kļaviņa ir *Dr. philol.*, LZA goda doktore. Latvijas Universitātē docējusi vispārīgo valodniecību, valodniecības vēsturi, kvantitatīvo lingvistiku un citus kursus. Publicējusi grāmatas *Valoda kā sistēma, Valodas daba, Latviešu valodas pētnieki: no klausu laikiem līdz savai valstij, Latviešu valodas inversā vārdnīca, Statistika valodniecībā*. Pētī Jāņa Endzelīna dzīves gājumu.

1873. gadā, kad latvieši gatavojās Pirmajiem vispārējiem dziesmu svētkiem, Kauguru pagasta Mičkēna — jā gan, Vidzemē māju nosaukumi mēdz būt vienskaitli — saimnieku Mārča un Kristīnes Enzeliņu ģimenē 22. februārī piedzima otrais dēls Jānis, nākamais izcilais, pasaulē pazīstamais valodnieks.

Tēvs 1862. gadā no grāfa fon Mengdena par lielu naudu bija izpircis 86 desetīnas (~88 ha) zemes un iekojis priekšzīmīgu saimniecību. To vēlāk mantoja vecākais dēls Hermanis, bet vidējais dēls Jānis un jaunākais dēls Augusts varēja skoloties.

Interese par valodām kopš jaunības

Pēc Kauguru pagastskolas, kur zēni mācījās bogstābus (lasīšanu), katķismus (ticības mācību), historiju (vēsturi), turnēšanu (vingrošanu), ceļināšanu (rēķināšanu), vācu un krievu valodu, turpmākās gaitas Mičkēna Jāni veda uz Valmieras apriņķa skolu, kur visas mācības bija vācu valodā; tur viņš sāka apgūt arī sengrieķu valodu. Vēlāk, mācīdamies Rīgas pilsētas ģimnāzijā, grieķu un latīņu valodu jaunais Endzelīns jau prata tā, ka varēja atdzejot grieķu un romiešu dzeju un rakstīt dzejoļus. Viņa tulkojumus 1892. gadā ar pseidonīmu Kaugurietis publicēja žurnāls *Austrums*. Neliels ģimnāzistu pulciņš mācījās arī lietuviešu valodu. Pētnieka interese par savu, latviešu, valodu pamodās, kad jauneklis pēc ģimnāzijas beigšanas 1893. gadā pusgadu strādāja par mājskolotāju Ilģu muižā pie Grobiņas. Tur ļaudis runāja citādi nekā viņa dzimtajā Valmieras pusē.

1893. gada rudenī Endzelīns Tērbatas Uni-

versitātē sāka studēt klasisko filoloģiju. Tajā laikā Maskavas Universitātes profesors Filips Fortunatovs, izcils indoeiropiešu valodu pētnieks, aicināja latviešus, kuru valodā ir dzīva trejāda zilbes izruna (lauzta, stiepta un kritoša), aprakstīt to un dot viņam piemērus. Arī Endzelīnu tas ieinteresēja, un viņš sagatavoja Valmieras izlokšnes vārdu sarakstus ar izrunas apzīmējumiem un 1897. gadā publicēja pirmo zinātnisko rakstu. Pēc pāris gadiem studenta Endzelīna raksts par latviešu zilbes izrunu tika iekļauts ievērojamajā indoeiropiešu valodniecības žurnālā *Getingene Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen (Raksti par indoeiropiešu valodniecību)*, ko rediģēja Adalberts Becenbergers.

Valodniecība par patstāvīgu zinātnes nozari bija dzimusi Vācijā 19. gadsimta sākumā. Tad pasaulē uzkrātajam daudzu valodu materiālam pievienojās zināšanas par sanskritu. Salīdzinājumos tika noskaidrota valodu vēsture, pārmaiņu likumības, valodu radniecība. Radās pamats valodu grupējumam saimēs. Lietuviešu, latviešu un senprūšu valodu par patstāvīgu indoeiropiešu saimes grupu sāka uzskatīt tikai 19. gadsimta vidū un ierosināja saukt tās par baltu valodām. Seniskuma dēļ tām, tāpat kā sanskritam, bija īpaši svarīga loma indoeiropiešu salīdzināmi vēsturiskajā valodniecībā.

Ienākšana zinātnē

1897. gadā ieguvis klasiskās filoloģijas kandidāta grādu, Endzelīns studijas turpināja slāvu filoloģijas nodaļā un ieguva otru kandidāta grādu. Universitātes vadība 1900. gadā perspektīvo jaunekli nolēma paturēt vēl divus gadus fakultātē, lai viņš gatavotos akadēmiskajam darbam. Viņš spēja sekmīgi nokārtot arī piecus nopietnus maģistra eksāmenus šādos priekšmetos — sanskrits, gotu valoda, lietuviešu valoda, salīdzināmā valodniecība, akcents indoeiropiešu valodās.

Toties 1900.—1902. gada vasarā Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas uzdevumā topošais zinātnieks kopā ar skolotāju un latviešu valodas pētnieku Kārli Milēnbahu vai arī viens apstaigāja latviešu novadus, vākdams valodas materiālu. 1901. gadā viņš rakstīja: «Iekāms neesam pamatīgi iepazīnušies ar savas valodas dažādajām izlokšnēm, nevar tai rasties ne pilnīga vārdnīca, ne zinātniska vārdnīca.» Starp citu, šajās gaitās viņš iepazīnās ar Jaunpils skolotāja un ērgelnieka Grīnfelda meitu Vilhelmīni Johannu Faniju, kas vēlāk kļuva par viņa sievu.

1903. gada pavasarī Endzelīns kandidēja uz privātdocenta amatu salīdzināmajā un slāvu valodniecībā Tērbatas (toreiz Jurjevas) Universitātē un atbilstoši procedūrai aizstāvēja darbu par kašubu valodas pētījumiem (kašubi — rietumslāvu tauta Polijas ziemeļos uz rietumiem no Gdaņskas un Gdiņas). Amatā viņš tika apstiprināts, un rudenī Endzelīns sāka pedagoģisko darbu savā *alma mater*.

Latviešu milža garadarbs iekaros nozīmīgu vietu valodu zinātnē arī latviešu valodai

Jāpiemin vēl viens īpašs notikums 1903. gada jūlijā: no Getingenes grāmatu apgāda viņš saņēma ļoti atbildīgu un godpilnu uzdevumu izstrādāt latviešu valodas salīdzināmi vēsturisko gramatiku. Nozāres lietpratēji šo darbu uzticēja tikko par privātdocentu apstiprinātam pētniekam, kuram vēl nebija maģistra grāda, bet kura rakstus par latviešu valodu vācu un krievu zinātniskajos izdevumos viņi augstu vērtēja. Noslēgtais līgums noteica Endzelīna dzīves tālāko perspektīvu, taču vispirms viņam vajadzēja izstrādāt un aizstāvēt maģistra darbu par latviešu valodas prievārdiem.

Ražīgi gadi Harkivā

1908. gadā Endzelīns piekrita piedalīties vēlēšanās uz vakanto profesora vietu Harkivas Universitātes Salīdzināmās valodniecības un sanskrita katedrā, un maijā universitātes senāts viņu ievēlēja par ārkārtas profesora pienākumu izpildītāju.

1909. gada rudenī Endzelīns ar ģimeni ieradās Harkivā un sāka pedagoģisko darbu gan universitātē, gan Augstākajos sieviešuursos. Viņš docēja ievadu valodniecībā, indoeiropiešu valodu salīdzināmo gramatiku, ģermāņu valodu salīdzināmo gramatiku, vadija praktiskos darbus Rīgvēdas, Avestas, gotu, senpersiešu, senarmēņu, sengrieķu, senīru, senislandiešu, senprūšu un lietuviešu tekstu lasīšanā un analizē.

Domājot par līgumu ar Getingenes grāmatu apgādu, Endzelīns drīz saprata, ka vispirms ir jānoskaidro baltu un slāvu valodu aizvēsturiskie sakari. Apmēram 20 mēnešus viņš nodarbojās ar šo valodu skaņu sistēmas un gramatikas salīdzināšanu. Endzelīns secināja, ka jau indoeiropiešu pirmvalodas laikā baltu un slāvu senču valodas atšķīrās, bet pēc indoeiropiešu kopības sašķelšanās notika kaimiņu valodu zināma tuvināšanās, pēc tam — atkal attālināšanās. Pētījums 1911. gada vasarā tika publicēts grāmatā *Славяно-балтийские этюды (Slāvu un baltu etīdes)*. Par šo darbu Endzelīns Sanktpēterburgas Universitātē ieguva salīdzināmās valodniecības doktora grādu un 1912. gada martā kļuva par pilntiesīgu Harkivas Universitātes profesoru ar pienācīgu atalgojumu.

1911. gada beigās viņš sāka rakstīt *Lettische Grammatik (Latviešu valodas gramatika)* manuskriptu, turklāt no Karla Vintera apgāda Heidelbergā pienāca uzaicinājums un līgums par grāmatas *Lettisches Lesebuch mit grammatischer Einleitung (Latviešu lasāmgrāmata ar gramatikas ievadu)* izstrādi grāmatu sērijai *Indogermanische Bibliothek (Indoeiropiešu bibliotēka)*.

Par *Lettische Grammatik* manuskripta izstrādes gaitu liecina autora sarakste ar izdevējiem Getingenē; vēstules saglabātas Valsts bibliotēkas Rokrakstu nodaļā Berlīnē. Tā kā 1917. gada jūnijā pabeigtais darbs bija iznācis apjomīgāks, nekā līgumā paredzēts, radās tā izdošanas problēmas pēckara laikā.

Vasarās Endzelīni brauca uz dzimteni. Arī tur

ģimenes galvam bija darba pilnas rokas. 1911. un 1912. gadā viņš devās pie Kurzemes, Vidzemes un Vitebskas guberņas latviešiem, lai pētītu izloksnes. Harkivas Universitāte bija labvēlīga un finansēja šos studiju braucienus. Endzelīns aktīvi piedalījās RLB vasaras sapulcēs, arī Ortogrāfijas komisijā un Skolotāju biedrības rīkotosursos.

Kuplo Harkivas pirmskara latviešu kopienū kara laikā papildināja no Rīgas evakuēto uzņēmumu darbinieku un kara bēgļu ģimenes — ap 20 000 latviešu. Norūpējies par latviešu valodas likteni, Endzelīns 1918.—1919. gadā iznākošajā laikrakstā *Atvase* puda viedokli par latviešu valodas mācīšanu bēgļu bērnu skolās Ukrainā un ieteica stundās pievērst uzmanību tieši pareizai rakstībai, izrunai un valodas tīrībai.

Savā valstī — Latvijā

1918. gada 25. novembrī latviešus Ukrainā sasniedza priecīga ziņa par Latvijas valsts proklamēšanu Rīgā. Nākamā gada 28. septembrī dzima arī Latvijas Augstskola. Latviešu zinātnieki no Krievijas un Rietumeiropas universitātēm tika aicināti mājup.

1920. gada 26. maijā Latvijas robežu sasniedza ar Pirmā pasaules kara bēgļiem pārpildīts ešelons, kurā brauca arī daži jaunās Latvijas un jaunās augstskolas aicinātie un jau ievēlētie mācībspēki: profesors Endzelīns no Harkivas Universitātes un docents Juris Plāķis no Kazaņas Universitātes. Sešus cilvēkus, arī Endzelīnu un Plāķi, nedēļu aizturēja Sebežā par ķilniekiem, kamēr no Latvijas tika atvesti apmaināmie komunisti.

Jūnija sākumā abi akadēmiskās saimes locekļi tika sveikti augstskolā, un profesors Endzelīns, kuram tolaik bija 47 gadi, solīja tai ziedot visus savus spēkus. Jūnijā viņš kļuva par Valodnieciski filozofiskās fakultātes dekānu un dedzīgi piedalījās gan fakultātes, gan augstskolas attīstībā: dibināja Baltu filoloģijas nodaļu un Filologu biedrību, rediģēja tās Rakstus, piedalījās Latviešu folkloras krātuves dibināšanā un vadija tās kolēģiju.

Bija jāatjauno arī pārtrūkušie sakari ar grāmatu apgādiem Vācijā. *Lettisches Lesebuch* manuskriptu uz Heidelbergu autors nosūtīja 1920. gada septembrī, bet Getingenes apgāds pieaugušo ražošanas izmaksu dēļ *Lettische Grammatik* 862 lapu apjomā izdot bez ievērojamas piemaksas vairs neuzņēmās.

Notikums Eiropas valodniecībā

1921. gadā Latvijas Izglītības ministrija piešķīra finansiālu atbalstu *Gramatikas* izdošanai. Tā nonāca grāmatizdevēja Anša Gulbja gādībā un visbeidzot — Karla Vintera apgāda tipogrāfijā Darmštātē. Grāmata tika izdota 1922. gadā, bet 1923. gadā — arī Karla Vintera apgāda sērijā *Indoeiropiešu bibliotēka*. Endzelīna darbam bija gods iesākt šīs sērijas jaunu nodaļu — *Baltu bibliotēka*.

1923. un 1924. gadā izdevumu cildināja ievērojami Eiropas valodnieki Vācijā, Francijā, Šveici-

cē, Nīderlandē, Lietuvā, Itālijā. «Latviešu milža garadarbs iekaros nozīmīgu vietu valodu zinātnē arī latviešu valodai, kuras fakti līdz šim nav pamanīti» (Kazimiers Būga Lietuvā); «Nevienai citai indoeiropiešu valodai nav tik pilnīgas vēsturiskās gramatikas, kāda tagad ir latviešiem» (Eduards Hermanis Vācijā); «Salīdzinošā valodniecība autoram ir parādā pateicību; sākot ar viņa darbu, baltoloģija ieņems pienācīgo vietu tās nozaru vidū» (Nikolass van Veiks Nīderlandē).

Latvijā profesionāli vērtētāji Endzelina radītajā LU Baltu filoloģijas nodaļā tolaik vēl nebija izauguši. Toties jaunie 1. Saeimas politiķi nosauca par «nelabvēlīgu parādību, ka prof. Endzelīns, izdodams latviešu gramatiku vācu valodā par valsts naudu, uz vākiem vācu valodā uzrakstījis ar trekniem burtiem: «No Čaņkovas universitātes prof. Endzelina», bet ar maziem burtiem: «tagadējā prof. Rīgā»». Protams, Endzelīns nespēja pacietīgi pieņemt lielā darba nepamatoto un paviršo vērtējumu un atklātā vēstulē atspēkoja viņam izteiktos pārmetumus.

Rakstnieks Edvarts Virza *Lettsische Grammatik* radīšanu atzina par nacionālo varoņdarbu, bet uzbrukumus autoram nosauca par paviršo nacionālismu un atgādināja tā «varoņiem», ka ar Endzelina *Gramatiku* latviešu valoda top par pētišanas priekšmetu pasaules zinātnē.

Autors *Gramatikas* radīšanas divos gadu desmitos bija izaudzis par meistarū. Šajā laikā viņš jau apzinājās arī savu sūtību jeb misiju. Izdevuma ievadā tā gan formulēta pieticīgi: «Šā darba vienīgais uzdevums ir latviešu valodu darīt pieejamāku salīdzināmajai valodniecībai nekā līdz šim.» Tomēr bija sasniegts daudz vairāk: augstvērtīgais latviešu valodas apraksts kļuva par baltu valodu salīdzināmo gramatiku un par pirmo stūrakmeni baltistikai – jaunai nozarei indoeiropiešu salīdzināmi vēsturiskajā valodniecībā.

Tautas un valodnieku kopdarbs

Izglītības ministrija no Kārļa Milenbaha dēliem nopirka viņu 1916. gadā mirušā tēva iesāktās latviešu valodas vārdnīcas materiālus. Jau 19. gadsimta pēdējā ceturksnī skolotājs un valodnieks Milenbahs ar ģimeni bija iesaistījies Karla Kristiāna Ulmana 1872. gadā izdotās vārdnīcas *Lettsisch-deutsches Wörterbuch* papildināšanā. Pilnīgas latviešu valodas vārdnīcas izstrāde kļuva par Milenbaha mūža uzdevumu, ko neizdevās paveikt.

Izglītības ministrija vārdnīcas materiālus (66 burtnīcas ar 15 000 lappušu) nodeva Endzelīnam darba pabeigšanai, bet to par iespējamu padarīja tikai apbrīnojama tautas atsaucība – Endzelīnam un valodniecei Edītei Hauzenbergai palīdzēja tūkstošiem latviešu. Vārdnīca tapa paaudžu sadarbībā un pēctecībā.

Īpaša loma šajā darbā bija 1904. gadā dibinātajai RLB Valodniecības nodaļai. Tās darbību Endzelīns atjaunoja 1922. gada oktobrī. Nodaļas sēdes bija īpaša Rīgas kultūras dzīves parā-

dība. Katras nedēļas ceturtdienas vakarā precīzi no plkst. 6 līdz 8 sēdes dalībnieki, pārstāvēdami savus dzimtos novadus, apsprieda vārdu nozīmes, izrunu, izplatību. Profesors nosauca vārdus no saraksta, ko alfabēta secībā bija sagatavojusi Hauzenberga, bet sekretārs precīzi pierakstīja iegūtās ziņas. Desmit gadus nodaļa vārdnīcai veltīja 309 sēdes, un tajās ir piedalījušās 208 personas.

1923. gadā iznāca vārdnīcas pirmā burtnīca, bet 1932. gada novembrī tika pabeigta pēdējās burtnīcas vārdu apspriešana. Vēlāk burtnīcas tika apvienotas četros sējumos.

Par godu darba pabeigšanai Endzelīns RLB namā sarīkoja svinības ar nosaukumu *Apvārdības*, kas darināts pēc analogijas ar apkūlībām. Profesors pateicās daudzajiem talcīniekiem, un visi godināja arī jau mūžībā aizgājušo piemiņu.

Viens no skaistā vakara dalībniekiem, Rīgas pilsētas 1. ģimnāzijas skolotājs Kārlis Rinkužs, dzimis saikavietis, ir rakstījis: «Ja mūsu dzīvei nebūtu nekādas nozīmes, tad piedalīšanās šais vārdu talkās jau arī ir kaut kas. Par katru var teikt: «Viņš Latviešu vārdnīcai ir devis vārduņus.» (..) paralēli Brīvības piemineklim nemanot un bez trokšņa ir pacēlies un tagad nobeigis otrs pieminekli – Latviešu valodas vārdnīca.»

Endzelina vadībā tika radīta vārdnīca, kurā iekļauta mantotā leksika, ne svešvārdi un jaunvārdi. Tās ietilpība mērāma ne tikai ar vārdu skaitu (ap 120 tūkstošiem), kas joprojām ir nepārspēts, bet jo vairāk ar katra vārda izvērsto aprakstu.

1933. gadā RLB Valodniecības nodaļa turpināja darbu ierastajā ritmā un intensitātē, Endzelina vadībā gatavojot četru izdoto vārdnīcas sējumu labojumus un papildinājumus. Līdz 1938. gadam bija sagatavots pirmais sējums, bet papildinājumu un labojumu otrais sējums iznāca no spiestuves tikai 1946. gadā.

Kad 1944. gada rudenī tūkstošiem latviešu devās bēgļu gaitās, daudzi līdzī paņēma arī ME+EH vārdnīcu. Tā nodērēja bēgļu nometņu skolās un kultūras norisēs. Vēlāk ASV Čikāgas Baltu filologu kopa no 1953. līdz 1956. gadam izdeva ME+EH vārdnīcas faksimilu.

Savukārt neatkarību atguvušajā Latvijā LU Matemātikas un informātikas institūta Mākslīgā intelekta laboratorijā tika izveidota ME+EH vārdnīcas elektroniskā versija, kas tīmeklī pieejama ikvienam.

Rūpes par latviešu valodas praksi

Endzelīns zināja latviešu valodas iekšējos likumus, tāpēc varēja norādīt, kā jārunā un jāraksta, varēja izveidot un sargāt visai tautai un valstij vienotu, koptu valodu. 1928. gadā brošūras *Dažādas valodas kļūdas* ievadvārdos viņš ir atzinis: «Kad nu reiz esmu aicināts Latvijas augstskolā docēt starp citu arī latviešu valodu, tad jūtos spiests rūpēties kā prazdams un cik spēdams arī par latviešu valodas prakses jautājumiem.»

Profesors nespēja vienaldzīgi nolūkoties apla-

Endzelīns zināja latviešu valodas iekšējos likumus, tāpēc varēja norādīt, kā jārunā un jāraksta

Profesors nespēja vienaldzīgi nolūkoties aplamā valodas lietošanā

mā valodas lietošanā un samierināties ar stingri noteiktas pareizrakstības trūkumu. Par to viņš rakstīja laikrakstos, arī par ģermānismiem un slāvismiem, par vietvārdu un personvārdu lietojumu. Profesora Endzelina un profesora Pētera Šmita kopdarbs *Izrunas un rakstības vadonis* 1921. gadā vien piedzīvoja trīs izdevumus, bet turpmākajos – vēl četrus. Savukārt brošūrai *Dažādas valodas kļūdas* bija četri izdevumi.

Lai izveidotu Latvijas karti ar pareiziem vietu nosaukumiem, to vākšanas, pētīšanas un normēšanas darbu Endzelīns veica kopā ar vairākiem citiem valodniekiem. Tapa divsējumu izdevums *Latvijas vietu vārdi* (1922, 1925).

No 1933. līdz 1942. gadam katrā RLB Valodniecības nodaļas sēdē tika apspriesti arī valodas prakses jautājumi. Sēžu dalībnieki nodaļu jokojoties sauca par valodas parlamentu un profesoru atzina par tā prezidentu. Saglabātie sēžu protokoli 2001. un 2002. gadā tika izdoti Losandželosā ar nosaukumu *Profesora J. Endzelina atbildes*. Endzelīns bija pārliecināts, ka valoda attīstās, «tālāk izveidojoties saskaņā ar savām normām un pēc pašas paraugiem, bet ne citu valodu ietekmē». Taču profesora neatlaidīgais darbs valodas prakses jomā 20.–30. gados bieži izpelnījās neprofesionālu neizpratni un pretestību.

Darba un dzīves principi

Precizitāte un pamatīgums piemita visam, ko Endzelīns darīja. Saskaroties ar paviršību, diletantismu vai laiskumu, viņš kļuva neiecietīgs un bargs gan pret studentiem un kolēģiem, gan amatpersonām. Profesoram netrūka ne pašcieņas, ne pašlepnuma. Otrā pasaules kara, padomju un vācu okupācijas gados lielais zinātnieks dzīvoja un strādāja ar moto «Varas vīriem nelieksimies, zemākajiem neliegsimies».

Rīgas Universitātē atjaunotajā Baltu filoloģijas nodaļā viņš turpināja docēt kursus un pildīja savu sūtību veidot baltistikas pamatus.

1941. gada novembra beigās Endzelīns manuskriptā *Senprūšu valoda. Ievads, gramatika un leksika* bija apkopojis līdzšinējos prūsistikas sasniegumus. 1943. gadā 70 gadu jubilejas svinībās profesors dāvanā saņēma savas grāmatas signāleksemplāru. Viņš esot pieprasījis, lai to vispirms izdod latviešu valodā, tikai pēc tam – vācu. Tā arī notika: apgāda *Latvju grāmata* sagatavotā *Altpreussische Grammatik* iznāca nedaudz vēlāk – 1944. gadā.

Neatkarīgo un principiālo stāju profesors aplicināja 1944. gada martā, kad parakstīja Latvijas Centrālās padomes sagatavoto memorandu par Latvijas faktiskās suverenitātes atjaunošanu.

Pēc Otrā pasaules kara

Endzelīns palika okupētajā tēvzemē un 1944. gada oktobrī sāka strādāt Latvijas Valsts universitātē (LVU) par Latviešu valodas katedras vadītāju, bet no 1946. gada – arī par Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas (ZA) Valodas un litera-

tūras institūta Valodas daļas vadītāju.

Tolaik Padomju Savienībā valdīja Josifa Staļina režīms, bet padomju valodniecībā – akademiķa Nikolaja Marra vulgārsocioloģiskā t. s. jaunā mācība par valodu, kas bija pasludināta par marksistiskās valodu zinātnes pamatu, bet salīdzināmi vēsturiskā valodniecība – par buržuāzisko kontrabandu. Valodniecība kļuva par ideoloģiskās cīņas arēnu. Profesors Endzelīns, kas noraidīja marrismu un palika uzticīgs salīdzināmi vēsturiskajai valodniecībai, 1950. gada 3. aprīlī tika atbrīvots no darba LVU un uzreiz apsūdzēts par buržuāzisko nacionālismu.

Tomēr Endzelīns palika uzticīgs savai misijai. Jau 1947. gada beigās viņš izdevniecībā bija iesniedzis *Lettische Grammatik* tulkojumu latviešu valodā *Latviešu valodas gramatika* (1100 lpp.), ko izdeva 1951. gadā. Lai arī buržuāziskā nacionālisma apkarošanas garā sākās metodoloģisko kļūdu meklēšana grāmatā, paradoksālā kārtā tā beidzās ar PSRS augstākā apbalvojuma – Ļeņina prēmijas – piešķiršanu 1958. gadā.

Baltu valodu ilggadējo pētījumu rezultātus profesors rezumēja grāmatā *Baltu valodu skaņas un formas* (1948), kas tomēr ceļu pie lasītājiem varēja sākt tikai 1949. gada jūnijā, kad tajā tika ielīmēta ievērojama slāvista un lituānista, Ļeņingradas profesora Borisa Larina labvēlīga atsauksme. Larins atzina, ka par šo darbu būs milzīga slāvistu un baltistu interese. Prognozes piepildījās: 1957. gadā tika publicēts tā tulkojums lietuviešu valodā, bet 1971. gadā – ASV valodnieku Viljama Šmolstīga un Benjamiņa Jēgera tulkojums angļu valodā *Comparative Phonology and Morphology of the Baltic Languages*.

Mantojums

Savu misiju jeb sūtību Endzelīnam mūža gaitā izdevās īstenot.

Endzelīns papildināja indoeiropiešu salīdzināmo valodniecību ar jaunu nozari – baltistiku, ielikdams tai drošus pamatus, un tam bija liela nozīme pasaules mērogā. Arī 21. gadsimtā baltistiem Lietuvā, Čehijā, Polijā, Zviedrijā, Vācijā, Itālijā un citur Endzelīna fundamentālie darbi joprojām ir vērtīgs avots. Tomēr baltistikas pēctecība pasaulē ir apdraudēta un attīstība – sarukusi, bet baltistikas centrs pēc Endzelīna nāves (1961) no Latvijas ir pārcelts uz Lietuvu.

Endzelīns ir kopis un atstājis mantojumā vienotu latviešu literāro jeb rakstu un publiskas saziņas valodu, piedalījies ērtas rakstības un latviskas terminoloģijas izstrādē. Diemžēl 21. gadsimtā liela daļa Latvijas sabiedrības maz zina par Endzelīna sargāto valodas latviskumu, neraižējas par tautas un valodas likteni.

Eiropas Savienības Pastāvīgais atlants piecos izdevumos franču valodā (2012–2023) vēsti, ka Jānis Endzelīns ir viens no trim Latvijas izcilākajiem zinātniekiem līdzās ķīmiķim Vilhelmam Ostvaldam un fiziķim Jurim Upatniekam. ■

Šogad žurnāla pēdējā lapa atvēlēta pēc *Domuzīmes* rosinātas tēmas tapušam dzejolim vai īsam dzejas ciklam

Aivars Madris

Abet

Aivars Madris brīvajā laikā nodarbojas ar kultūras publicistiku, bet darba gaitas saistījis ar aizsardzības nozari. 2019. gadā iznācis debijas dzejas krājums *Zonas*, pašlaik strādā pie turpinājuma.

lieks ir pieņēmums, ka mūs ieskauj izpratne par procesiem, kurus šķietami spējam kontrolēt.
rakstīt nenozīmē dzīvot. teksts ir nedrošs patvērumš.
saskarsme ar citiem ķermeņiem mūs padara arvien traušlākus berzes iedarbībā.
dažreiz ir tik ļoti sadrupst apskāvienā un spītīgi ignorēt nospiedumus, ko ādā atstājušas vietas un laiks.
pieņemt vēlamo par esošo. apprecēties, kad vienkārši gribas iet mājās. ietriekties doktorantūrā kā kritošai zvaigznei, kaut ikdienā pilnībā pietiktu ar deviņām klasēm.
vai gribai ir dzimte?
vai suspenss var sašļukt?
kā uzsākt dzimumdzīvi, ja ārsti diagnosticējuši hronisku maņu orgānu deficītu?
vai nāvi ir iespējams apmānīt vai vismaz pārcelt?
to visu reiz gribēsies aizmirst, tā vietā vēlams kas patīkams — saulriets, apelsīni, konjaks, siltas lūpas, Alcantara sēdekļi, varbūt algas pielikums vai dividendes.

izvēle ir tavā ziņā.

atompulkstenis lēni tikšķ, steigas nav, ziema ir projām, mums sola, ka drīz kļūs labāk.
pāri paliek tikai pieņēmumi, teiksim, ka rajonā izsisties ir grūtāk nekā centrā vai no akvaplanēšanas nav iespējams izglābties.
nezinošu cilvēku maldus nav lietderīgi atspēkot, teicis kāds no viedokļu līderiem, bet neviens šeit nevar droši pateikt, ko būtu.

vai atgriešanās vienmēr ietver garīgo izaugsmi? vai bez elektrošoka ir droši iziet ārā? vai tu gribētu redzēt mani kailu?

varbūt gluži pretēji — ziemas kombinezonā vai snaipera kostīmā, apligzdotu, sadēstītu, briestošu, augšupvērstu?

piepildījumam nav robežu.

kā tik es nevarētu aprakstīt tavu iekļūšanu manā perifērajā redzē, sirds adata mana, bet kurš pēc tam visus šos vārdus sagrupēs un analizēs? kāds varbūt disertāciju uzrakstīs, citam pietiks ar nožēlojamu konferenci provinces universitātē.

galvenais ir rezultāts — tava palikšana. aizbrauksim nosauļoties, kniebsimies smiltīs, turpat veselīgs naktsmiers un ēdienreizes, pārējais lai paliek nākamajām dzīvēm.

gaišzila jūra un buras augstu virs horizonta — ko vēl tev vajag?

attapties ar baloža knābi pirkstos, mazgāt matus pelnu avotā, piejaucēt vilceni un cerēt uz dēliem, kuros turpināties — lūk, dažas no iespējām vēlmju sarakstā.

to mēs varam.

veiksmīga karjera tēlotājmākslā vai kino, varbūt kārtējā dramēdija no sērijas «kā es kļuvi režisors?» ar apbalvojumu drukna koka vīrieša formā, varbūt kaut kas starp abstrakcionismu un minimālismu ar apbalvojumu bagātīga valūtas pārskaitījuma formā — vai tādu tu gribētu sevi redzēt mūsdienu kultūras ainavā?

kāpēc tev vienkārši nepietiek ar mani?

ak, aizmirsti, ko te sarunāju, klāt leprozorijs, vārtniņi vaļā, brauksim iekšā, tur mūs jau gaida. silts dūmenis jumta istabiņā, čikstoša tahta ar pievilgušiem linu palāgiem un grūdenis vakariņās.

tev būs iespēja no manis visu atprasīt. es kompensēšu nodarīto. zaudējumi šeit dzēšas automātiski. čiekuri klusi sitas pret dakstiņiem. tavu gurnu ieloks pulsē minimālajā uztveršanas diapazonā. vai man tiešām tevi jāsaprot, lai baudītu tavu esamību?